Ahmet Yaşar Ocak - İlber Ortaylı
İsenbike Togan - Mehmet Ali Kılıçbay
Sencer Divitçioğlu - Suraiya Faroqhi
Taner Timur

Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu
Efsaneler ve Gerçekler

Tartışma/Panel Bildirileri
Ankara, 19 Mart 1999

İMGE Kitabevi

Ahmet Yaşar Ocak - İlber Ortaylı
İsenbike Togan - Mehmet Ali Kılıçbay
Sencer Divitçioğlu - Suraiya Faroqhi - Taner Timur
Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu: Efsaneler ve Gerçekler
ISBN 975-533-294-4
© İmge Kitabevi Yayınları, 2000
Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Haziran 2000

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mehmet Göllü

Kapak Tasarımı
Elvan Özsezgin

Baskı ve Cilt
Cem Ofset, (312) 385 37 27

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10 - 419 46 11
Faks: (312) 425 65 32
İnternet: www. imge. com tr
E Posta: imge@imge.com.tr

İçindekiler

Sunuş 7

İlber Ortaylı
Menkıbe 11

Mehmet Ali Kılıçbay
Osmanlı Kuruluşunun Efsanevi Yanı 23

Taner Timur
Kurucu Efsaneler ve Devlet 31

Sencer Divitçioğlu
Selçuklu ve Osmanlı Sosyal Kuruluşlarında Ortak *Canon* 43

İsenbike Togan
İç Asya'dan, Orta Asya'dan Türkiye'ye
Bir Bağlantı ve Uzanış 57

Ahmet Yaşar Ocak
Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü 67

Suraiya Faroqhi
Değiniler ve Öneriler 81

Sorular, Katkılar, Yorumlar 87

Dün Bugün Yarın dizisi, tarih merkezli bir perspektifle, toplumsal bilimlerin her dalında insanlığın ve ülkemizin toplumsal serüvenini kavramaya yardımcı olacak kitapları okuyucuya sunuyor.

Avrupa-merkezli bir dünya tarihi perspektifini kıran, dünyanın diğer bölge ve halklarının tarihlerini kendi içinde bir bütün olarak ele alan yapıtlara özellikle yer veren bu dizi, fazlasıyla Türk ve Türkiye tarihine hapsolmuş bir tarih bilgi ve bilincinin açılmasına katkıda bulunmayı hedefliyor.

Bir ülkenin gerçek zenginliğinin, zihinsel üretimi ve insanları düşünmeye yöneltecek entelektüel birikimi olduğu düşüncesinden hareketle, *Dün Bugün Yarın* dizisi, Türkiye ve Türkçedeki toplumsal bilim etkenliğinin kalitesinin yükseltilmesini amaçlamaktadır.

Dizi Editörleri:
Suavi Aydın
Kudret Emiroğlu
Uygur Kocabaşoğlu
Oktay Özel

Sunuş

Dünyanın ve Türkiye'nin yaşadığı değişim bir yandan genel anlamda kamuoyunun diğer yandan da uzman tarihçilerin bir bilgi alanı ve bilimsel disiplin olarak tarihe bakışını, tarihten beklentilerini de değiştiriyor. Buna bağlı olarak her kuşak kendi döneminin bakış açısı ve beklentilerinin de etkisiyle tarihi yeniden yazıyor, yorumluyor. Son birkaç yıldır Türkiye'de tarihin en genel anlamda kamuoyunun "entelektüel" gündeminde baş sıraları işgal ettiği ve halen de bu konumunu sürdürdüğü bir gerçek. Önce "Cumhuriyet"in 75., ardından Osmanlı Devleti'nin 700. kuruluş yıldönümlerinin resmi olarak kapsamlı etkinliklerle anılmasının bunda önemli bir rolü oldu kuşkusuz. Ama hepsinin bundan ibaret olmadığı da bir gerçek. Türkiye'de popüler ve akademik tarih bilincinin, tarihin hayati bir unsuru olarak görülmesi ve "kullanılması"yla birlikte, daha başından bir "yaralı bilinç" şeklinde tezahürünün yarattığı ve vahim sonuçları sonradan ortaya çıkan travmanın da bunda önemli bir payı olduğu ileri sürülebilir. Bu zihinsel parçalanma sonunda, ulusal geçmiş anlamında tarihin de iyiler ve kötüler olarak parçalanıp parsellenmesine yol açtı; farklı ideolojik konumlara göre bu parsellerin bir kısmı sahiplenilirken bir kısmı

da reddedildi. Bu süreçte yalnızca sahiplenilen tarihe değil reddedilen tarihe dair gerçek-dışı, bilim-dışı şablonlar üretildi. Bu şablonlar bir yandan efsane-tarihten beslenirken, bir yandan da yeni efsaneler üretti. Sonuç: Cumhuriyet'in 75., Osmanlı Devleti'nin ise 700. kuruluş yıldönümünde gerek kamuoyu gerekse uzman tarihçiler hâlâ üzerine sıkı sıkıya yapışılan parsellerden ayrılmaksızın ulusal geçmiş, tarihsel miras kavgası yapıyor.

ODTÜ Tarih Topluluğu ile İmge Kitabevi Yayınları'nın 19 Mart 1999 günü ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi'nde iki oturum halinde düzenlediği panel/tartışma işte böyle bir ortamda gerçekleştirildi. Amaç, iyice yangın yerine dönmüş bir "tarih"in popüler tüketimine elde çıra ile katkıda bulunmak yerine, bilimin soğukkanlı ve mesafeli yaklaşımının sesini duyurabilmekti. Ve işe baştan başlanmalıydı: 700. kuruluş yıldönümü idrak edilen Osmanlı Devleti'nin kuruluş öyküsü üzerindeki efsane perdesini aralamak. Gerçek ile efsanenin birbirine geçtiği bir tarih dilimini, bilimsel tarih bilgisine dönüştürebilmek için her şeyden önce bu efsanelerin üzerine gitmek gerekiyordu. Ve bu, şüphesiz ki konunun uzmanlarınca yapılmalıydı. Böyle bir panel/tartışma fikri, bir süre önce başlattığı *Dün Bugün Yarın* dizisiyle İmge Kitabevi Yayınları'nın sosyal bilimler genel perspektifinde tarih konusuna gösterdiği duyarlılığın devamı olarak gündeme geldi ve kısa sürede ODTÜ Tarih Topluluğu'nun da önemli katkısıyla gerçekleştirildi. Yaşayan en büyük Osmanlı tarihçisi Halil İnalcık'ın yurtdışı seyahati yüzünden katkıda bulunamaması, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu konusunda en son ve en önemli çalışmalardan birini yapmış olan Cemal Kafadar'ın ise katılmayı kabul ettiği halde son andaki hastalığı yüzünden katılamaması düzenleyicileri oldukça üzdüyse de, yine bu konularda ürünler veren diğer katılımcıların saygın kimlikleri ve uzmanlıkları onların yokluğunu aratmayacak nitelikteydi.

Uygur Koçabaşoğlu ve Oktay Özel'in oturum başkanlıklarını yaptığı, katılımın nicelik ve nitelik olarak yüksek olduğu panelin başarısı, Osmanlı tarihini araçsallaştırmayan, konuları-

na bilimsel sağduyunun gereği belli bir mesafeyle yaklaşan konuşmacıların anılan yüksek niteliğinden ileri geliyordu. Tarihsel antropoloji, iktisat, siyaset bilimi gibi disiplinlerin kavram ve bakış açılarıyla daha da zenginleşen Osmanlı'nın kuruluşu tartışması, tarih-efsane ilişkisi, değişik türleriyle "kuruluş efsaneleri" bağlamında Uzak Doğu'dan Batı Avrupa'ya uzanan bir tarihsel coğrafyayı kapsamış, böylece adeta karşılaştırmalı bakış açısının erdemini bir kez daha ortaya koymuştur. Öte yandan, Osmanlı Devleti'nin belli bir konjonktürün ürünü olduğu her ne kadar gerçek ise de, bu siyasal oluşumun birçok açıdan belli bir tarihsel-kültürel gelenekle de ilintili olduğu vurgulanan bir başka önemli husus olarak karşımıza çıkmıştır. Tartışma/panelde, sonuç olarak bir yandan kuruluş döneminin değişik boyutları yeniden ele alınırken bir yandan da tarihsel süreklilik ve kopuş noktaları üzerine yeniden düşünmeye çağrı niteliğinde zengin bir olgusal birikim dinleyicilerin dikkatine sunulmuştur. Elinizdeki kitapla, bu tartışma daha geniş okuyucu kitlesine uzanmaktadır.

Dün-Bugün-Yarın editörleri olarak her şeyden önce panel/tartışmaya katılma nezaketi gösteren konuşmacı hocalarımıza, özellikle Ankara dışından kalkıp gelen Sayın Faroqhi ve Divitçioğlu'na, içten teşekkürlerimizi sunuyoruz. Panel/tartışmanın organizasyonunu başarıyla gerçekleştiren ODTÜ Tarih Topluluğu ile İmge Kitabevi Yayınları yetkililerine ve mükemmel salonunu bizlere açan Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörlüğü'ne şükranlarımızı sunuyoruz. Gerek organizasyonda emeği geçen gerekse tartışma bant çözümlerini gerçekleştiren İmge Kitabevi Yayınları çalışanlarına, özellikle de Elvan Özsezgin ve Hülya Alkan'a gösterdikleri iyi niyet, güler yüz ve sabırları için bilhassa teşekkür ediyoruz.

Dün-Bugün-Yarın dizi editörleri
Şubat 2000, Ankara

Menkıbe

İlber Ortaylı

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu sorununu bugün bu sempozyumda "Menkıbe" başlığı altında ele alıyoruz.

Menkıbe'nin ecnebi dillerdeki karşılığı legende'dır. Bu iki kelimenin dışında da bunun yerini tutacak başka bir terim olduğunu zannetmiyorum. Yani menkıbe'nin öztürkçesi yoktur. Öztürkçe kullanılan kelimeler menkıbe karşılığı değildir. Ona dikkatinizi çekerim. Çünkü menkıbe'den bizim anladığımız şey, aslında belirgin ölçüde tarihi realiteye ayaklarını uzatmış siyasal nedenlerle veya bazen doğrudan doğruya edebi imaj dolayısıyla dallanıp budaklandırılmış, bir *proza* nesir olmasıdır. Bunun üzerinde ısrarla durmak gerekmektedir. Bu menkıbe'nin reel ayağı vardır. Olmayan bir olay üzerine kaleme alınmamıştır. Fakat bunun uzantıları doğrudan doğruya bir ideolojik nedene, bir siyasal formül olarak ortaya konmaya dayanmaktadır veya doğrudan doğruya insanların edebi imaj, edebi yaratıcılık ihtiyacına cevap vermektedir.

Menkıbe çok üniversal zamanları ve mekânları kapsayan bir olgudur ve özellikle dünya tarihini kapsayan büyük siyasal oluşumlarda çok önemli rolü vardır. Hepinizin bildiği gibi Ro-

ma tarihlendirme biçimi *ab urbe condita* yani "şehrin kuruluşundan itibaren" demektir. Bu şehrin kuruluşu doğrudan doğruya hepimizin bildiği gibi menkıbevi bir olaydır. Elbette ki Roma kurulmuştur. Çünkü yapılan kazılar da açıkça gösteriyor ki Tiber üzerinde bir köyden yavaş yavaş antropolojik anlamda bir gelişme söz konusu değildir. Yani orada bir köy vardı, uzakta Tiber kıyısında, burada bir gelişme meydana geldi, zaman içinde; etraftaki olaylar ve etraftaki tesadüfler dolayısıyla da burada nihayet bir şehir büyüdü ve bu şehir günün birinde dünyayı kapsadı. Böyle bir gelişme söz konusu değil. Roma kurulmuş. Yapılan son arkeolojik kazılar da bunu gösteriyor ki, Tiber kıyısındaki köyden değil, kurulan bir Roma'dan şehir olarak söz etmek mümkün ve bu herkesin bildiği gibi birtakım klan'ların, gensler'in meydana getirdiği bir şehirdir. Kurulan bir şehir söz konusudur. İşte o yedi tepenin üzerindeki Roma'da güya kurucu babalarıyla, patrisileriyle (patrici) meydana gelmiş siyasi heyettir. Bu kuruluşa bir tarih verilir ve bu tarihe göre de numaralama yapılır. Yani 750 *ab urbe condita* şehrin kuruluşunun 750. yılı. Kim kurmuş bunu? "Romus ile Romulus." Kurtun emzirdiği iki kardeş.

Tabii olayı ele aldığımız zaman her elemanın realiteye bir korespondansı, bir bağlantısı, mülakatı söz konusu. Kurt; burada tabii çokça rastlanan bir mahlûk. Hepinizin de bildiği gibi Avrupa kıtasında kurtlar öldü. Yaşadığı tek yer Roma civarındaki Abruzzi'lerdir. Hâlâ orada kurt ulumaları duyarsınız ve birtakım meraklı turistler de hususi Abruzzilere giderler bunun için. Çünkü kıtada artık kurt yaşamıyor. Hepsi avlanmış ve bitmiş. Demek ki kurtların çok yoğun bulunduğu bir yer. Muhtemelen tarihte eşine rastladığımız gibi birtakım çocukların kurtlar tarafından kaçırıldığı da olmuştur.

Dolayısıyla şunun üzerinde ısrarla durmamız gerekiyor. Bu menkıbe Roma'nın siyasi formülü olarak ortaya çıkmaktadır. Yani bu ilahi bir Roma'dır. Bunu kuran insanlar ilahi yapıdaki kimselerdir, Tanrıların korudukları kimselerdir ve bunlar toptan Truva'dan (Troia) gelmişlerdir. Biliyorsunuz Roma'nın asil

leri olan patriciler kendilerini Truvalılar olarak, Odysseus ve arkadaşlarının soyundan gelen insanlar olarak ifade ederler. Bu keyfiyet, hepinizin bildiği ünlü şair Vergilius'un *Aeneis* adlı destanında kaleme alınmıştır. Dolayısıyla burada bir edebi yaratıcının bazı menkıbeleri ifade edişi ile Romalı ünlü tarihçi Titus Livius'un Roma'nın yaratılışı konusundaki mülahazalarını karşılaştırmak icab eder. Ele aldığımız zaman göreceksiniz ki, dokümanları ve arşivleri titizlikle kullanmakla meşhur imparator Neron ve imparator Claudius devri tarihçisi Titus Livius... kitabının adı da "Res gestae populu Romani" yani Res gestae, burada bizim anladığımız anlamda tarih değil iyi şeyler, tarihten anlaşılan şanlı şeyler ve iyi hareketler, iyi olaylardır.

Titus Livius "Res gestae Populi Romani" de bu menkıbeyi kendince teşvik etmektir, belgelemektir. Bu belgelemeler hiç şüphesiz nehir, nehrin kolları üzerinde yaşamlar ve gelenlerin, Odysseus efsanesindeki isimlerle, o gelenlerin isimlerinin sayılması, o sayılan isimlere çağdaş Roma'da yaşayan ailelerin şecere yolu ile monte edilmesi. Bunların hepsini sayıyor. Karşınızda adeta ciddi bir tarihçi tekniği ile yeniden örülmüş bir menkıbe söz konusu. Bu Roma tarihçiliğinde en tipik örnektir. Klasik bir örnektir ve burada realite ile menkıbenin birbiriyle iç içe geçerek bir kavimin, bir ulusun, bir devletin başlangıcını oluşturması söz konusudur. Aynı şeyi mesela Rusya İmparatorluğu'nun tarihinde görebilirsiniz. *Rurik'ler* nasıl geldiler? Bunların geldikleri menşe karanlıktır ve sonraki tarihçiler arasında, işte İsveç'in Rosesi kabilesidir diyen var. Bunlar Norsemen'dir aslında. Yok efendim, hayır bunlar aslında özbeöz İslav toprağının insanlarıdır diyenler var. Kavga sürmektedir ve çağdaş, teknolojik, ilmi tarihçilik kaynak olarak menkıbeleri kullanmaktadır. Bir kanat *Rurikler'in* İsveç'ten geldiğini menkıbelere dayanarak ileri sürer ve Rusya devletinin ve Rus vatanının ismini bunların verdiğini ileri sürerken ikinci kaynak doğrudan doğruya Nestor'u kullanmaktadır. Vakanüvis Nestor "Rus nehri ki Dinyeper'in kollarından biridir, bu halk oradan gelmiştir" diyor. Milliyetçiler bu ibareyi kullanmaktadır. Bunu ispat edecek hiçbir arkeolojik ve-

sika yoktur. Hiçbir paralel olay yoktur, senkronizasyonu sağlayacak... Ama gel gör ki 18. yüzyıldan ta günümüze kadar devam eden bir tarihçi kavgasının temelini oluşturmaktadır. 18. yüzyılın ortalarında Rus Bilimler Akademisi kurulduğu zaman Çariçe Yelizaveta'nın huzurunda ilk toplantılarından birini yapmaktadır ve orada Alman asıllı Rus bilginlerinden olan Müller, *gentis et nominis Russorum* adlı bir tez savunmaktadır, Latince. Kendisini dinleyen akademinin Rus asıllı Astronomi hocalarından birisi, N. J. Popov da kendisine saldırıyor. *Tu clarissime auctor, nostrum gentem infamia afficis!* "Ey Şanlı yazar, bizim soyumuza hakaret ediyorsun" diyor ve Çariçenin önünde Rus partisi zavallı Alman'ın üstüne saldırıyorlar. Orada büyük bir skandalla bu resmi emperyal tören sona eriyor. Müller de tarih yazmakla görevlendiriyor, ama bu bir şaka değil, Sibirya tarihini yazmak üzere Sibirya'ya tayin ediliyor. Bu çok ilginç bir olaydır ve ondan sonra çokça ismini duyacağımız Moskova Üniversitesi'ne ismi verilen Lomonozov, Rus-ya tarihini yazmakla görevlendiriliyor. Paralel olay, yine menkıbelere dayanmaktadır ve demin de arz ettiğim gibi arkeolojik buluntularla ve diğer vakayinamelerle paralel olarak sağlamlaştırılamayan bir Rus efsanesine dayandırılmaktadır.

Gene kullanılan ikinci bir kaynak "*Slovo polku İgoreve*, İgor Alayı Destanı" dediğimiz meşhur Rus epopesidir. Bu epopenin kayıtları çok sonraki asırlarda tutulmuştur, muhtelif asırlarda tutulmuştur ve 1812 Napolyon istilası sırasında Moskova yangınında mevcut eski vesikalar yanmıştır. Bu yanan vesikalara istinaden Kont Musil Puşkin, güya yeniden kaleme almıştır ve bugün kullanılan İgor Bölüğü Destanı budur. Demek ki menkıbevi tarih burada da Rus devletinin çıkışı için kullanılmaktadır. Mevcut örneklerim sayısızdır. Mesela, Kanuni'nin Macaristan'ı alışını, istilasını, fethini izah eden çağdaş Macar kroniği İstvan Brodariç'tir. İstvan Brodariç'in eseri aslında oldukça da sağlam verileri verir. Zaman zaman çok güzel bilgiler verir ve bu bilgiler kullanılır. Halen de müracaat edilen kaynaklardan biridir.

Türk istilasının Macar tarafından çok esaslı verilerle etüdü

için bu kaynağa başvurulması gerekir ve mesela bizdeki Hungarolojinin böyle bir eseri çoktan Türkçeye şerhleriyle çevirmiş olması da gerekirdi. Böyle bir şey var mı? Yok. Demek ki Osmanlı tarihini sadece Osmanlı kaynaklarından etüt etmekle mesele halledilmiş olmuyor.

Şimdi bu aklı başında adam yani Brusariç bir yerde sapıtıyor; yani kral Layoş'un Macar aristokratları tarafından nasıl ihanete uğradığını falan izah ediyor. Mohaç Meydan Savaşı'nı, Layoş'un orada öldürülmesini falan... Bunlar güzel ama asıl muthike Buda'nın fethi; Kanuni Sultan Süleyman hacı kılığında Buda şehrine girmiş. İşte burada popüler edebiyat imajının ve anlayışının tarihi realitenin üstüne oturtularak sözde bir tarih inşasının örneğini görmektesiniz.

Hiç şüphesiz ki, orta zamanların, 14. yüzyılın karanlıklarına giden Osmanlı Devleti'nin kuruluşu da, menkıbevî karakterden bu anlamda kurtulamayacaktır. Menkıbe realiteye oturduğu ölçüde, ayakları kabul edilecek, paralel olaylarla desteklenecek ve meydana çıkacaktır. Şimdi burada yalnız şöyle bir sorun vardır: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu'nu anlatan çağdaş kaynaklarımız yoktur. Yani, bizim Osmanlı Tarihi olarak okuduğumuz ilk eserler Aşıkpaşazade, Neşrî, Oruçbey, bunların hiçbiri o devirleri yaşamış ve hatta yaşayanın talebesi olmuş değildir. Meselâ ben Atatürk devrinde yaşamadım; fakat ben Atatürk devrini yaşayan -yaşamak ne kelime, inşa eden- insanların yanında bulundum. Yani Ankara'da büyüyen bir tarihçi asistan olarak böyle adamların yanında büyüdüm. Kimdi bu? Ben Âfet Hoca'nın talebesiyim. Mesela, Yusuf Hikmet Bayur'la her zaman burun burunaydım; orada TTK kütüphanesinde çalışıyordu, mebus, Milli Eğitim Bakanı Atatürk'ün. İsmet Paşa'yı herkes görmüştür. Bir takımımız gidip konuşmuştur. Dolayı-sıyla, biz doğrudan doğruya o tarihi yaşamasak ve inşa etmesek bile hiç değilse inşa edenlerin yakınında olarak bir tarih kalemi aldığımız zaman ne gibi sorunlar çıkabilir? Bu ortada. Osmanlı için bu da hiç mevzubahis değil.

Aşık Paşazade'nin zikrettiği, atıfta bulunduğu fragman

Yahşi Fakih'dir, Yahşi Fakih'in ise bu devirlere ne kadar uzandığını bir bilemiyoruz. Çünkü karşımızda müstakil Yahşi Fakih yok. Fragmanlar da yok, fragman var. Bir kişide doğrudan doğruya zikrediliyor ve bunların hepsi çok enteresan; göçebe devrin, Türkmen devrinin, bu kuruluş devrinin romantizminden bahseden eserlerin hepsi emperyal devrin historiyografisidir. Yani Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlara taşmıştır, Tuna boyuna vasıl olmuştur, Anadolu'da Karaman sınırlarına ulaşmıştır, artık etrattaki Slavların Tsarstvo, imparatorluk dediği büyük bir camiadır. Bu eserlerin bir kısmı İstanbul'un hemen alışından evveldir. Fakat büyük çoğunluğu alınışından sonradır. Bu demektir ki, Fatih Sultan Mehmet'in kendisine Roma Kayzeri dediği bir dönemde kaleme alınmış eserlerdir ve bunların paraleli olan Tevarih-i Âl-i Osman'ların da daha eskiye gitmediği anlaşılmaktadır. Stilistik tetkikleri bakımından. Bunların Tevarih-i Âl-i Osman olmasının nedeni... Yazar ortada yoktur. Anonim kişilikli belgelerdir ve fikirleri farklıdır. İçerdekilerden yani Aşıkpaşazade'den, Neşri'den, Oruç'tan farklı bazı görüşleri vardır.

Dolayısıyla bizim Osmanlı historiyografisinde bir problemimiz vardır. Çağdaş kaynakların hiçbirisi, ne sözlü, ne yazılı olanı, ne sözlünün sonradan kaleme alınmışı, çağdaş kaynak demek değildir. Sonraki emperyal dönemin ideolojisi ve havası içinde kaleme alınmış eserlerdir. Artı, paralel devir senkronize kaynaklara el attığınız zaman bunlar geçdevir Bizans eserleridir; bunlarda menkıbelere yer yoktur, fakat olayların yorumlanışında başka türlü olaylar rol oynamaktadır. Üçüncü bir kaynak, hiç kimsenin aşağı yukarı el atmadığı, ne İmber'in hatta ne de netis *Between Two Worlds* adlı eserin sahibi, (çünkü dil bakımından da, üslup bakımından da kaynakların yorumlanışı, derlenişi, değerlendirilişi bakımından da mükemmelin üstünde bir çalışma Cemal Kafadar'ın kitabı) ne de burada bu üçüncü kaynağa el atılmıştır. O da Cenova, Floransa, Venedik arşivlerinin relazioneleridir.Varsa vatikan arşivleridir (1135'den beri raporlar eksiksiz kronolojik sıradadır). İtalyanlar ki o devrin Türkiyesini çok iyi tanımaktadırlar. Türkiye'de ayakları vardır ve za-

ten vatanımızın adını onlar vermişlerdir. Çünkü biz vatanımıza Roma İmparatorluğu, Roma ülkesi anlamında, "Devlet-i Rum", "İklim-i Rum" diyor idik. Onlar buraya Turchia, Turkmenia, Turkomania falan diye isim koyan adamlardır. Onların daha kuru, daha dağınık olan, fakat mutlaka arşivlerde mevcut eserlerini değerlendirmemişizdir.

Tabii yapılmayan dördüncü bir iş de Türkiye için çok büyük bir ayıptır. Toponomi araştırmalarıdır. Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yerlerde, bu vakaların geçtiği yerlerde, gerçek ciddi bir tarihi arkeolojik yüzey araştırması ve toponomi tetkiki halen yapılmamıştır. Muhterem hocamız Halil İnalcık'ın sağlığını yitirme pahasına -çünkü orada kriz geçirdi biliyorsunuz- birkaç sene evvel sıcakta yaptığı yüzey araştırmasının dışında da bu sahaya çıkan henüz Hacettepe Üniversitesi'nin doktorantlarından birisidir ve buluntularını ben takip ediyorum. Colin İmber' in falan yazdıkları palavradır. Yani ele alıyorsunuz, karanlıkta gayet kolay kılıç sallandığını veya Fransızlar'ın tabiriyle açık kapı omuzlandığını görüyorsunuz, ki bu anlatılanların ve nakledilenlerin hepsi yalandır, efsanedir bunlar, gerçekle ilgisi yoktur, diyor. Bunu söylemek çok zordur. Çünkü gerçekle ilgisi olmadığını tespit için, hakikaten gerçeği nakleden verileri bulmanız lazımdır. Oysaki Türklerin hiçbirisi yapmadığı gibi, Colin İmber de yapmamıştır. O sahayı gezmemiştir. Yani vekayinâmelerdeki nakilleri, dönemleri sınayacak bir saha araştırması yapmamıştır. Yapıldıkça bazı şeylerin doğru olduğu anlaşılıyor. Yani Halil Bey'in ve öbür genç arkadaşların yaptığı toponomi araştırmalarından, yüzey araştırmalarından vekayinamelerin bazı anlattıklarının gerçek olduğu anlaşılıyor. Ayak yere basıyor.

O takdirde menkıbeyi nasıl ayarlayacaksınız? Bu çok açık birşeydir. Mesela bildiğimiz çok kesin bir olay; Türklerin Rumeli'ye geçişidir. Tabii böyle yiğitler avışığında gidecekler ormana, önce kafayı çekecekler saz çalacaklar, sonra etraftaki yaban öküzlerini öldürecekler, onu pişirip yiyecekler, derisini şeritlere ayırıp çıkır çıkır kesecekler böyle o kestikleri ile ağaçla-

rı kesip sal yapacaklar. O sallarla haydi yallah Rumeliye geçecekler. Bu son derecede romantik, güzel menkıbevi bir olaydır. Bunun da yaşatılması gerekir. Onu da söyleyeyim. Çünkü menkıbeler milletlerin tarihinde, toplumların tarihinde hoş şeylerdir. Yani hiçbir zaman kurt Romus'la Romulus'u emzirmiş değil ama Roma onunla yaşıyordu. Pekala Gelibolu'da da Türklerin Rumeli'ye geçtikleri bir nokta bugün anıtlaştırılabilir. Bu hoş bir şeydir. Menkîbedir çünkü. Bütün efsaneler ve menkıbeler güzel şeylerdir.

Mesela Rusya kilisesi niçin Ortodoksluğun hamisi olmuş? Niye hami oluyor bu asırda, Bizans yıkıldı, Türkler geldiler, Konstantinopolis'i aldılar. Deniyor ki, 'bitti artık, Patrik, kafirlerin elinde esirdir, bundan sonra kilise orada yaşayamaz', Tanrının kilisesi. Zaten Tanrı orada değil, yani Hazreti İsa, Kutsal Rusya'ya inecektir. (Tekrar indiği zaman Kutsal Rusya'ya inecektir.) Bundan sonra kilise de burasıdır. Bunun delili nedir efendim diyorsun? Delili şu: Patrik Türkler şehire girdiklerinde, haçını, tacını ve asasını suya attı bir sandıkla, o sandık da yüze yüze geldi, Novgorod sahiline vurdu. Yani bütün denizleri dolaşmış, aradan nehirlere girmiş, Novgorod'a vurmuş. İyi çok iyi, ne diyeceksin. Gel de aksini ispat et bakalım. Bu işte bir menkıbedir. Böyle bir menkıbenin üzerine ortodoks kilisesi, 15.-19. yüzyılda gerçek Roma olduğunu, Üçüncü Roma olduğunu ileri sürüyordu. Yani 1, 2'den sonra Üçüncü Roma biziz diyordu, istediği kadar Fatih Sultan Mehmet orada kendine Kayzer-i Rûm desin. Veya istediği kadar Moskova çarları kendilerine 3. Roma ülkesi desin, Fatih de kendine Kayzer-i Rûm der. Çok açık bir şey. Birisininki, yani II. Mehmed'inki gerçeğe oturuyor, öbürünki menkıbeye. Menkıbe burada siyasi formül olarak yalnız, geniş kitlelerin üzerinde çok büyük bir rol oynuyor.

Şimdi Gelibolu'ya geçmenin hiç o kadar kolay olmadığını, bir dizi olaylara ihtiyaç duyulduğunu içine İtalyan şehirlerin ve Kantakuzlar dinanstisinin karıştığını Bizans'ta mühim bir entrika düzeni sonucu gerçekleştiğini, hepsinin de yetmediğini gerçekten Gelibolu'da bir depremin lâzım geldiğini o yıllarda bili-

yoruz. Ama tarihi realitenin bazı gerçeklerine oturan birşey vardır: Gelibolu'ya geçmek çok önemli bir şeydir Türkler için. Yani imparatorluğun kuruluşu için çok önemli bir olaydır ve bu tarih yazıcılığı bunu bu şekilde yansıtmak durumundadır. Onun içindir ki 1400'lerdeki yani 15. asırdaki emperyal historiyografi, böyle bir olayı ele alıp geliştirmek durumundadır. Bunun üzerinde ısrarla durmamızın nedeni budur.

Gene bu tip menkîbeler zaman zaman kullanılır. Zaman zaman başvurulmayan menkıbeler, zaman zaman kullanılır. Bunun üzerinde çok durmak gerekir. Türkiye tarihinde, bunun münakaşası hep yapılıyor, "matbaa niye gelmedi" diye... Matbaa gelmedi, çünkü insanlar ihtiyaç hissetmedi. Bu kadar açık. Matbaanın geldiği tarihde en çok okunan kitabın bugün kütüphanelerdeki saklanmış ve saklanabilecek, saklanması ihtimal dahilinde olan nüshalarına bakıyorsun, 100-150'yi geçmiyor. Yani 100-150 tane kitap basılmaz hiçbir matbaada. Böyle bir iş için matbaa getirilmez. Herkesin malûmu bu.

Fakat bunu aşan miktarlar var bazı şeyler için. Çok yazılan çok okunan yazmalar ve olaylar var. Nedir o mesela? *Menakıbnâme-i Mahmud Paşa-i Velî*, Fatih'in sadrazamlarından Mahmut Paşa. Bunun üzerindeki menkîbe. Türkiye tarihinde bunun kadar kopya edilen, bunun kadar, okunan yüzlerce ve yüzlerce nüshanın bulunacağı başka bir eser yoktur. Ben de dahi var. Herkes bulur bunu. Çünkü bunun çok güzel tezhip edilmiş, süslenmiş, istinsah edileni var, 5-10 tane başka *urcufe* metinlerle birlikte kopya edileni var. Kullanılmış kâğıdın arkasına çekileni var, bendeki nüsha gibi. Belli ki her tip insan bunu çekmiş, çekmiş okumuş, kahvelerde okumuş ve bu böyle sürmüş...

Nedir bu menkıbe? Fatih'in sadrazamı Mahmut Paşa'nın bir uçmadığı kalıyor. Belki bazı nüshalarda o dahi var. Bir kere kendisine her görev veriliyor, böyle 5-6 iş birden görüyor. Oysa öyle birşey yok bizim idari tarihimizde; yani hem kaptan-ı derya oluyor, hem sadrazam oluyor hem müftü oluyor, din işlerini de çok iyi biliyor ve bunları Fatih ona veriyor ve ondan sonra da bir iftiraya kurban gidiyor. Boynu vuruluyor. Mahmut Paşa-

i Veli. Neden Mahmut Paşa, veli? Çok açık.

Çünkü Fatih gibi zecri, hakikaten kuvvetli ve despot, birtakım tekkelerin arazilerini alan, mîriye katan, devamlı fütuhatla meşgul olan birim karşı çıkmış... O fütuhat kitap sayfalarında okurken çok eğlenceli birşey, ama siz bir de onu yaşayanlara sorun bakalım. Yani Alpleri Hanibal'in fillerle aşması çok eğlenceli bir olaydır da, siz onu fillere ve askerlerine sorun. Onun gibi bir hikâye bu. Bu meyanda ele alınacak müthiş bir olay; sürgün. Yeni bir toprak fethedildikçe insan deposu, Eyalet-i Karaman, Eyalet-i Rum, haydi bakalım binin atınıza, arabanıza, yolların Rumeli'ye. Kimse hoşlanmıyor oralara gitmekten. Yani o devrin Türkiyesindeki insanlar İstanbul ve Rumeli'ye geçmekte bugünküler kadar heveskâr değiller. Herkes yerinden memnundu. Sürgün olayını Mahmut Paşa önlemiştir. Tipik olaylardan biri budur. Daha makul, daha muhafazakâr hareket eden biri, onun için millet bunu seviyor. Velî yapıyor. Bu kadar açık.

Şimdi tarihi olaylara göre, tabii bu hakikaten becerikli bir vezir. Muhtelif mevkilerde bulunmuştur, çok dindardır. Yani bir Hıristiyan dönmesi olmasına rağmen çok dindar bir müslümandır. Nitekim Fatih bu günün Bahaîliği gibi olan Hurîfiliğe meylettiği zaman birtakım softalarla medrese çevreleri gibi Mahmut Paşa da rahatsız oluyor, hurifileri yakalattırıyor, takip ettiriyor ve yaktırıyor. O yaktırma onun Hıristiyanlığından kalma bir huyu. Çünkü ipe çekmek falan dururken adam yaktırmak, o tip bir cezalandırmadır. Bu tabii birtakım muhafazakâr çevrelerin çok hoşuna giden bir durum ve onun için velî haline getiriliyor. Demek ki bu, tarihi devirlerde geçen bu olay ve çok yakından tanıdığımız tarihi bir şahsiyet. Biyografisi ile de biliyoruz, çünkü Mahmut Paşa sıradan bir devşirme değil. Yani devşirmeler kural olarak gözü açılmamış köy çocuklarıdır, ama hepsi değil, istisnaları vardır. Sokoloviç Mehmet Paşa ile Mahmut Paşa bunlardan biridir. İkisi de çok halleri vakitleri iyi, ruhban ailelerden gelirler. Yani Hıristiyan teoloji bilgileri çok iyidir. Yerel bölgede iyi tanınırlar. Mahmut Paşa için de Sokullu Mehmet Paşa için de elimizde oldukça iyi biyografik malumat var-

dır. Yani bugüne kadar bilinen daha da iyi yazılacaktır. İnşallah ileride. Şimdi bu kadar iyi bildiğimiz tarihi bir kişilik, görevleri çok açık, ortada, niye ortadan kaldırıldığı da belli. Çünkü biliyorsunuz bizdeki bir yüksek sosyete skandalıdır bunun sebebi. Karısına şehzadelerimizden birisi tasallut etmiş ve baştan çıkarmıştır alenen. O da buna karşı çok zecrî bir tedbir aldığı için kendisine padişahın bir yerde hakkı da olsa, kızdığı görülüyor ve en kısa dönemde de bir olay yüzünden ortadan kaldırılmıştır. Çok iyi bilinen biyografi, bakınız çağdaş, artık tarihi bir kişiliktir, beş asırdır, menkıbe haline döndürülüyor. Menkıbevi bir kişilik karşımıza çıkıyor. Belirgin tarihi olaylara dayandırılarak...

Şunu söylemek gerekmektedir; modern çağlarda menkıbevi kişinin yerini karizmatik liderler almaktadır. Bu karizmanın ortaya çıkarılışının da siyaset biliminde, sosyolojide biliyorsunuz muayyen elemanları vardır, muayyen unsurları vardır. O sayede bu iş gerçekleştirilebilmektedir. Yani bir müddet sonra sıradan, ağzı iyi laf yapan, Fransızca ve Almanca bilen, cevval, zeki fakat ona göre de ilânihaye gülünç tarafları olan bir Mussolini, "Duçe" yapılabilmektedir. Bunun unsurları vardır. İnşa edilir, bu karizma yaratılır. Bu modern asırlara ait bir şeydir. "Karizma" kilise tarihinden ödünç alınan bir tabirdir. Binaenaleyh, ümit ediyorum ki, eski menkıbe de modern siyasiler tarafından ödünç alınan bir üslup ve tarz olmasın. Yoksa, oldukça zor duruma düşeriz. Bunun üzerinde durmak gerekmektedir, ama Osmanlı tarihinin menkıbevi yanlarının realitede ayakları olduğunu bilmek ve bir imparatorluğun kuruluşu için böyle bir siyasi formüle gitmenin kaçınılmaz olduğunu hatırlamak gerekir ve zannederim, 15. yüzyıl Osmanlı edebiyatı da bir edebiyat ve stil olarak bunu çok güzel yapmıştır. Bunun kendine has bir tadı vardır. Nitekim paralel kaynaklarla da bu menkıbe denetime alındığı takdirde -ki bu çağdaş Bizans'tır en başta- çok güzel örnekler göreceğimizi umut ediyoruz, ama başka bir gerçek de var: *Kitab-ı Diyarbekriyye*; Uzun Hasan devrinin Akkoyunlu histiyografisi. Hiç İstanbul'un alındığından haberi yok. Böyle bir

şeyi duymamayı tercih ediyor. Bu da negatif menkıbe. Böyle bir örnek de var. Çünkü İstanbul gibi bir yeri Osmanlı'nın alması Akkoyunlu Türkmeni'nin hiç hoşuna gitmiyor. Besbelli bir şey bu, hani geçiştirilecek olay vardır ya bu da geçiştirilmez tabii. Niye geçiştiriliyor. Bu da negatif menkıbedir. Bunun üzerinde de durmak gerekiyor.

Osmanlı Kuruluşunun Efsanevi Yanı

Mehmet Ali Kılıçbay

Osmanlı kuruluşunun efsanevi yanını masaya yatırdığımız zaman, ben bu hikâyenin bir batı versiyonunu bir Avrupa versiyonunu yapabilirim diye düşündüm. Avrupa'da da, Batı'da da aynı şeyler oldu. Yani 3.-9. yüzyıllar arası Avrupa tarihi ile 10. hatta 14., 15. yüzyıllar Anadolu tarihi arasında çok müthiş paralellikler var. Yani Avrupa'nın da bir Orta Asya'sı var. 5. yüzyılda yoğunlaşan ama 3. yüzyıldan itibaren başlayan barbar göçleri ile Oğuz göçleri arasında öyle aslında çok ciddi farklar yok. Batı tarihi daha iyi araştırılmış. Bu gelen barbarların Roma nüfusunun % 3'ü oranında olduğu, % 3 civarında bir katkıda bulunduğu, mesela Vandal kabilelerinin kadınlı erkekli, çoluklu çocuklu 80 bin civarında, Frankların ise 100 bin civarında olduğuna dair bilgiler var. Katkı çok küçük ama buna rağmen gelen barbarlar Avrupa'nın çeşitli bölgelerine adlarını verdiler. Bugün Avrupa'daki alışık olduğumuz bütün bölge veya ülke adları hemen hemen o dönemdeki barbar göçlerindeki bu yerleşmenin izlerini taşıyor. Demek ki bu gelen barbarlar egemenliği ele geçirdikleri için ülkeye de adını vermişler. Aynı şey belki de

Türkiye için de söylenebilecek birşey. Türkler bu ülkeye en azından İtalyanlara 11. yüzyıldan itibaren Türkiye dedirttiler, ama bu çoğunlukta olduklarından mı kaynaklanıyordu yoksa egemen unsur olduklarından mı kaynaklanıyordu? Bu da ayrı bir tartışma konusu ama paralellikleri başka yerde aramak lazım.

Bu paralelliklerin başında, Avrupa'ya gelen barbarların kandaşlık ilişkilerinden kopmaları Gassindus denilen o dönemin Latincesiyle bir savaş lordunun peşine takılan takipçiler artık kandaşlık ilişkilerinin kabile ilişkilerinin dışında tamamen toprak ve ganimet paylaşımı nedeniyle, bir silah birliği biçiminde birtakım öbeklerin ortaya çıktığını görüyoruz. Aynı şeye Oğuz göçlerinden sonra Anadolu'ya gelen silahlı öbeklerin varlığında da dikkat ediyorum. Nökerlik, alplik, gazilik adları altında ifade edilen bütün bu oluşumlar kandaşlık ilişkisinin kopmasını ve savaş lordlarının peşine takılmış ülke ve toprak, ganimet paylaşımı için oluşmuş silahlı öbeklerin varlığına dikkat çekiyor. Genellikle biz gayeci tarih yapıyoruz. Çok seviyoruz bunu ve Osmanlı tarihinden geriye doğru, tarihi okuyarak bütün bu Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecindeki diğer birlikleri ihmal etme eğilimindeyiz. Mesela Doğu Anadolu'da müthiş beylikler hercümerci söz konusu. Selçuklunun ikide bir tevâif-i mülûka girmesi yani bir *interregnum* meydana gelmesi ve çeşitli beyliklerin oluşması söz konusu. Hiçbir zaman merkezi iktidarın bütün boyutlarıyla oluştuğunu söyleyebilecek bir ortamdan bahsedebilecek gibi değil. Yani bir feodalleşme eğilimi var. Türklerin gelmesinden itibaren bir feodalleşme eğilimini koklamak her açıdan feodaliteyi nasıl tanımlarsanız tanımlayın ister siyasetin atomizasyonu ister ekonominin atomizasyonu veya her ikisi birden olarak yorumlayın... Bu göstergeler açısından bir feodalleşme var. Bizans'ta da özellikle 4. Haçlı Seferi'nden sonra yani Batılıların gelip kendi feodalitelerini Romania'ya yani Bizans egemenliğindeki daha sonra Latin egemenliğine geçen topraklara aktarmalarından sonra da orada sıkı ve ciddi bir feodalleşme eğilimi var. Batı'da da gene benzer-

likleri devam ettirmek üzere ta Roma'nın 2. yüzyıldaki o ünlü doğal ekonomiye geçiş sürecinden itibaren boy göstermeye başlayan feodal eğilimlerin 7., 8., 9. yüzyıllarda pekişerek en sonunda klasik anlamdaki feodaliteye can vermesinde tanık olduğumuz ortamın aynını Anadolu'da görmek mümkün. Şimdi burada ben Osmanlı Kuruluşuna hızla gelmek istiyorum.

Acaba bu iki taze feodalleşmekte olan büyüklüğün arasındaki Bitinya'da neden Osmanlı feodaliteyi aşabildi de bir imparatorluk haline dönüşecek olan bir süreci başlattı. Şimdi burada çeşitli sorular sormak mümkün. Bunlardan bir tanesi Osmanlının bir devlet kurma amacı var mıydı? Bir devlet kurma ideali, bir devlet kurma potansiyeli var mıydı veyahut da böylesine bir şey dizayn edilmiş miydi? Yani Osmanlı baştan belirlenmiş bir devlet projesine göre mi oluşturuldu sorusunu sormak lazım. Bunun cevabı hemen, "hayır." Yani Osman Bey kandaşlık ilişkilerinden kopmuş ve Selçuklunun nökerliğini yapmış, yani bir savaş lordu haline dönüşmüş bir kimse. Bu konuda tarihsel kanıtlarımız var. Fakat tarihsel kanıtların ötesinde aynı zamanda bu işin bir göçebe işi olmadığına dair bir sürü başka yan kanıt da var (onları başka bir tartışmaya bırakıyorum).

Osman Bey'in bir nöker olduğu, bir savaş lordu olduğu, kendi başına davranabilecek kadar da palazlanmış birisi olduğu besbelli. Şimdi Osman Bey'in Bitinya'da 13. yüzyıl sonlarında ortaya çıktığı zaman bir devlet kurma projesi olamaz. Yani böyle bir derdi de olamaz. Bunun derdi çökmekte olan iki büyüklüğün, iki tane merkezin sürtüşme hattında kendisine bir egemenlik alanı -buna devlet demek çok zor- ama, her şeyden önce bir nemâ alanı bir geçim kaynağı oluşturması; yani feodal bir yapılanma içinde merkezlerin atomizasyonu sürecinde kendisine bir yer kapma telaşesi. Zaten diğer bütün kuruluş efsanelerinden arındırılmış olarak Osmanlı fütuhatının başlangıç aşamalarına baktığınız zaman, tımar sisteminin Osmanlı ailesinin hakimiyetini pekiştirmek üzere yeni Selçuklu iktidarından ve tabii kökleri 3000 yıl kadar geri giden ön Asya geleneklerinden yararlanarak bu sistemin bu yönde kullanıldığını görüyoruz.

Osmanlı Devleti hâlâ kurulmuyor. Yani Orhan Bey zamanında sikke bastırılıyor, nevbet vurduruluyor. Birtakım hakimiyet simgeleri ortaya çıkıyor ve bizim geleneksel tarihçilerimiz bu hakimiyet simgelerinin hepsinin bir arada bulunmasını, devletin kurulmuş olması için yeterli deliller olarak görüyorlar, ama bir devletin kurulması için bunlar yeterli değil, bir de ideolojisinin olması lazım. Yani bu devletin varlık nedeni, kendisini ifade etmesi ve bir imgesinin olması lazım. Bu devletin kendisini imgesel bir çerçeve içinde bugünlerde moda olan bir tabir ile bir imajın içinde ifade etmesi lazım. Böylesine bir imajın nereden itibaren çıktığını araştırmak aslında heyecanlı bir macera. Buna çok çeşitli tarihler verilebilir. Yani bir akd projesinin bir parçasını oturtursanız eğer, tarihi öyle okursanız, belki Sırp Sındığı' ndan, belki Kosova'dan itibaren başlatmak lazım. Böylesine bakılabilir. Ben katılmıyorum, ama olasılıkları tartıştığım için gündeme getiriyorum. Veyahut da İstanbul'un fethinden itibaren yapılıyor. Daha önce oluşmuş olan İlber Ortaylı'nın çok sevdiği tabirle 3. Roma olmaya heveslenip buradan bir imaj oluşturabilir (ben buna daha yatkınım).

Osmanlının kendini bir devlet olarak algılamaya ve imajını oluşturmaya başladığı süreci imparatorluğa dönüşme, beylikten imparatorluğa geçiş olarak alabiliriz. Yine klasik tarihçilerin terimleri ile konuşuyoruz ama maalesef tarihin nomanklatürü yok. Dili yok. Tarih gündelik dille konuşmak zorunda kaldığı için, böylesine harcı-alem terimlerle ifade-i meram etmek zorunda kalıyoruz. Bunun birtakım sakıncaları elbette çıkıyor ortaya, ama biraz daha netleştirmek üzere, bağımlı bir statüden daha bağımsız veya tam bağımsız yerellikler üzerine çekilen bir örtü biçiminde örgütlenmeyi kastediyorum imparatorluk formasyonundan... Şimdi bu ideolojiyi oluştururken efsaneler de bu ideolojiyi oluşturma süreci içinde ortaya çıkmıştır diye düşünüyorum. Yani çeşitli kitaplarda, çeşitli makalelerde hatta tarih ders kitaplarında, orta öğretimde, çocuklara okutulan Osman Bey'in gördüğü rüya, karnından çıkan çınar ağacı, veyahut da 400 göçebenin kurduğu bir savaşkan devlet, veyahut da Hikmet

Kıvılcımlı'nın da söylediği gibi Antika Roma İmparatorluğu'na karşı taze barbar kanı gibi, böyle bir sürü efsaneler üretmek mümkün. Ama bütün bu efsanelerin hepsinin ve Osmanlı'nın tabii Kayı boyuna mensubiyeti yani bunların kökeninde de bir savaşçı -kendisini maceraya atmış ve bu arada hasbelkader bir de devlet oluşturmuş bir ailenin yerine bir soyluluk atfedilmiş olan Oğuz kabilesinin Kayı boyuna mensubiyeti de bu eserler zinciri içerisinde yer alıyor. Bunun da orijinal bir yanı yok. Gene Batı tarihine döndüğümüz zaman 12. yüzyıla gelindiğinde insanlar soyluluk denilen bir şey çıkartmaya başlıyorlar ortaya: *Nobilitas*. Yani bir soyun bir şeye kader olarak veya Tanrı tarafından tayin edilmiş olmasına dair bir *ordre* teorisi. Üç tabakalı bir teori. Sonra Dumézil bunu inceledi biliyorsunuz. Hint-Avrupa toplumlarına özgü olarak gördü. Ama bunun Hint-Avrupa toplumlarına özgü olmadığı yeni yeni fark ediliyor. Üç tabakalı bir toplum yapısı içinde toplumu yönetmek üzere peşinen Tanrı tarafından tayin edilmiş bir sınıfın varlığı. İşte bu sınıf soyluluk ama bu soyluluk kendisine bir köken üretmek zorunda ve o zaman soy zincirleri jenealojiler oluşturmaya başlıyor. Gidiyorlar, gidiyorlar 10. yüzyılda tıkanıyorlar. 10. yüzyıla gelmelerinden sonra, yani 1000 yıllarının dönüldüğü zamana geldikten sonra, geriye doğru dönmek istedikleri zaman hiçbir şey bulamıyorlar. Çünkü yazılı kaynak yok. Ortaçağ yazmasını pek sevmez. Sözel bir yapılanma içindedir ve bu dönemeci geri döndükleri zaman o jenealoji yazarları uyduruveriyorlar. Bir kahraman Ata buluyorlar. Bu genellikle de bir Viking oluyor. Erkek kardeşi kalmamış bir kızla evleniyor ve bir hanedan kuruyor kendine, böylesine mitik ve tarihsel gerçeklerin karışımı bir ata oluşturuluyor. Şimdi I. Murat zamanında da Osmanlının Kayı'ya mensubiyetinin ortaya çıkartılması aynı nedenlerden kaynaklanıyor. Çünkü Osmanlı Anadolu beyliklerinin üzerine yürümeye başladığı zaman, soylu-soysuz tartışmaları, sen bunu nasıl yaparsın vs. Ve bunun üzerine kendi buna mahkûm olduğunu bunun Tanrı tarafından tayin edilmiş olduğunu çünkü Oğuz'un Kayı boyundan geldiğini ve 24 boydan bi-

ri olduğuna dair bir efsane üretiliyor. Yani efsanelerin en azından nereden üretilebileceği, hangi hakimiyet ideolojisinin, hangi hakimiyet algılamasının çerçevesi içerisinde ortaya çıkartılabileceğini tayin edebiliriz. Bu tespitlerimizde yanılabiliriz, ama en azından yöntemimizin doğru olduğunu düşünüyorum.

Osmanlı böylesine efsaneleri kendisi ürettikten sonra imajını da kendisi üretmiştir. Fakat imajını da üretirken aslında yerine geçtiği sistemler çerçevesinde bir imaj üretmiştir. Şimdi ben çoğu zaman merak ediyorum. Acaba niye Osmanlı Devleti, İmparatorluğu dedik de İstanbul İmparatorluğu demedik. Çünkü Roma İmparatorluğu diyoruz başkentinin adıyla anıyoruz. Bizans İmparatorluğu diyoruz başkentinin adıyla anıyoruz. Ama buna karşı Osmanlı İmparatorluğu diyoruz. İstanbul İmparatorluğu demiyoruz. Oysa İstanbul İmparatorluğu olmalıydı bu devletin adı. Çünkü Osmanlı = İstanbul. İmaj bunun çerçevesinde oluşmaktadır. Şehr-i yegâne, bir tek şehir vardır: İstanbul, hiperanfle bir şehirdir, yani o çağın koşulları içinde algılanamaz, kavranamaz büyüklükte bir nüfus barındırmaktadır. 300.000-800.000 arasında değişen rakamlar veriliyor. Hangisini kabul ederseniz edin bunların son derece büyük rakamlar olduğunu kestirmeniz mümkün. Bu kadar büyük bir şehir Osmanlının kendisini burada ürettiğinin ve imgesinin burada oluşturduğunun tipik örneklerinden biridir. Onun için bundan sonra izin verirseniz İstanbul İmparatorluğu diye devam edeceğim.

Bu İstanbul İmparatorluğu bütün yapılanışı, bütün şekillenmesini ve bütün fütühatını bu şehr-i yeganenin ihtişamını yeniden üretmek ve eğer mümkünse genişleterek yeniden üretmek üzere kurgulanmıştır. Aslında burada bir kurgu söz konusu değildir. Bir gecekondu mahallesinin oluşumu gibi birbirinin üzerine ihtiyaçlar oldukça inşa edilen şeyler. Tabii bunun sonunda ideoloji ortaya çıkıyor. İstanbullu eyaletlerin artık ününü şu şekilde veya bu şekilde devşirerek muhteşem hale getirmenin arkasından bir ideoloji çıkıyor ve bu ideolojiyi Platoncu terimler içinde ifade etmek mümkün. Yani Platon ideal devletini tanımlarken biliyorsunuz üç sınıftan bahsediliyor. Filozof Kral

veya Krallar da olabilir, yani bir Konsilyum biçiminde olabilir bu; koruyucular sınıfı ve nihayet besleyiciler sınıfı biçiminde bir ideal devlet kurgulaması var. Osmanlı'ya baktığımız zaman filozof kralın yani yanılmaz hakim-i mutlak, her şeyin doğrusunu bilen kralın padişahta tecessüm ettiğini, koruyucular sınıfının seyfiyede ve ilmiyede tecessüm ettiğini ve nihayet besleyiciler sınıfının da reayada tecessüm ettiğini yakalamak mümkün. Belki de Platongil modelin en mükemmele yakın hayata geçirilmiş biçimi Osmanlı modeli olmakta ve Osmanlı bunu daire-i adalet kavrayışı içinde ideolojik bir çerçeveye oturtmakta. Yani bu oluşumu ta başından itibaren feodal oluşum içinde bu feodalitede kendine yer kapmaya uğraşırken hasbel kader bir devlet oluşturan ve sonra bu devleti imparatorluk haline dönüştüren bir egemen sülalenin, ilmiyenin ve kalemiyenin de yardımı ile oluşturduğu ideolojinin ifade biçimi daire-i adalet oluyor ve nihayet bunun ikinci bir ayağı daha var: Nizam-ı Alem.

Nizam-ı Alem de antik bir kavram. Evrenin değişmez bir yapılanma içerisinde olduğu, çevrimsel ve dairesel bir süreç içerisinde olduğu ve her seferinde başlangıcına geri dönen yani tarihsel hareketin kendi üzerine kapalı bir dairesel devinim içinde olduğuna dair bir antik düşünce (zaten İslam düşüncesi Süryanilerin aracılığıyla çevrilen antik felsefenin aynasında ve paftasında ve belki de potasında oluşmuş olduğu için Osmanlının antik düşünceden dolaylı via İslam haberdar olmamış olmaları mümkün değil. Onun için antik felsefenin bu boyutunun da farkındadır). Nizam-ı Alem böyle bir şey. Değişmez bir evren, değişmez bir dünya düzeni algılaması ve bu değişmez dünya düzeninin algılaması da şöyle oturtuluyor. Bunu belirleyen Tanrı' dır. Ama Tanrı birazcık da Hıristiyani bir şekilde absenteist bir Tanrı'dır, yani yeryüzünün işlerine müdahale etmez. Onun için kâhyası vardır ve bu kâhya kavramı da Mezopotamya kökenlidir veya Mısır kökenlidir. Tarım imparatorluğu kökenlidir. Bu da Zilullah-ı fiil-alem olarak Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi olan padişah biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Her şey değişmezlik üzerine, her şey bu değişmezliğin zirvesini ve bunun mükemmelliğini temsil eden İstanbul'un ihtişamını yeniden üretmek, genişleterek üretmek üzere ve sistemin kilit taşı olan padişahı dokunulmaz, erişilmez bir, adeta, minik yeryüzü tanrısı haline getirmek üzere örgütlenmiştir. Zaten yaklaşık 600 yıllık Osmanlı tarihinde hanedanın hiç değişmemiş olması da bu Osmanlı imajının başarılı bir şekilde üretilmiş olduğunun göstergesi oluyor. Onun için, Osmanlı kendi efsanelerini kendisi üretmiştir. Ama kendi varlığını da bir efsane olarak üretmiştir. Yani bütün bunlar da bir mitik Osmanlı algılamasının sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır.

Kurucu Efsaneler ve Devlet

Taner Timur

Başlığımız "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu: Efsaneler ve Gerçekler." Demek ki burada iki temel kavramla karşı karşıyayız. Birincisi "devlet", ikincisi de "efsane." Efsane'yi, İlber Ortaylı menkıbeye çevirdi, onu da epope şeklinde yabancı dilde ifade etti. Ben biraz daha farklı düşünüyorum. Efsane, burada daha çok mit ve benim anladığım şey devletlerin kuruluşundaki kurucu efasenelerdir. Bu Batı'da da çok yaygın bir ilgi alanıdır. Bu konuda yazılmış kitaplar vardır. Mit fondatör, kurucu mitler, kurucu efsaneler. Amerika ile ilgili çok ilginç bir eser de son yıllarda yayımlanmıştır bu konuda. Menkıbeye ters düşmüyor, çünkü her ikisi de belirli olguları ideolojik bir şekilde geliştirme ve bunları ideolojik bir kalıba oturtma işlevini de yüklenirler. Başta mitlerden, kurucu efsanelerden bahsetmek istiyorum. Biliyorsunuz, her memleketin kurucu efsaneleri vardır. Bunlar çoğunlukla daha sonra yaratılır. Bunlar da ikiye ayrılır. Biri tamamen uydurma niteliğinde, hayal ürünü niteliğinde fakat belli

bir sosyal fonksiyonu ifa etmek üzere sonraki nesiller tarafından belli devlet kuruluşlarına yakıştırılırlar. Bunun en tipik, en güzel örneği, Osmanlı vakanüvislerinin yazdığı Şeyh Edebali ile Osman'ın dostluğu, Osman'ın rüya görmesi, Edebali'nin kızına aşık olması, sonra bunu Edebali'nin reddetmesi, fakat daha sonra da Osman'ın bir rüya görüp, karnından gür bir ağaç çıktığını Edebali'ye anlatması, Edebali'nin de bir İslami ilim olan, ilm-i tabir-ül rüya esasları çevreninde yorumlayarak, sen büyük bir imparatorluk sahibi olacaksın diye bunu kabul etmesi ve kızını da sonunda Osman Gazi'ye vermesidir. İşte burada tamamen bir hayal mahsulüyle karşı karşıyayız. Zaten bu efsane yaklaşık yüz sene sonra ortaya çıkmıştır. Eğer gerçekten o sırada öyle bir şey olsaydı belki üzerinde düşünürdük. Acaba rüyaların böyle bir fonksiyonu da var mı? Fakat biliyorsunuz, psikanalizin tam tersi bir fonksiyonla rüyalar eski Yunan'da bile Tanrı'nın iradesini anlamak, geleceği anlamak işleviyle kullanılıyordu. Bunun gibi Remus-Romulus'ten başlayarak Amerika'da, Almanya'da, Fransa'da birçok mitlerden ve efsanelerden bahsedebiliriz.

Amerika'da biliyorsunuz 1620 tarihinde ilk kez Amerika'ya gidenler, Mayflower gemisi ile haca giden Pilgrimler veya öyle gösterilen fakat çoğu da aslında kanun kaçağı olan insanlar, sonunda kendi aralarında müstakil bir kilise kurma konusunda bir belge hazırladıkları için ilk Amerikan anayasasının kurucusu olarak ilan edilmişlerdir. Mayflower, bir yarı gerçek, yarı efsanedir. Daha doğrusu efsaneleştirilmiş bir gerçektir. Bundan üç sene önce de Fransızlar büyük bir kutlama töreni yaptılar. Neydi bu kutlama töreni? Clovis'in 496 tarihinde Hıristiyan olması, vaftiz edilmesi. Sene 1996, Fransızlar bu olayı başlangıç alarak, devletin 1500. kuruluş yıldönümünü kutladılar. Fransa'da çoğu gülünç karşıladı böyle bir şeyi, laik bir memlekette üstelik bir sürü Yahudi, Müslüman, Budist Fransız'ın olduğu, yarıya yakın kendisini dinsiz ilan eden insanların olduğu bir toplumda 1500. yılını sanki Fransa'nın bir kurucu olgusuymuş gibi kutlamak Fransa'da çok tezatlı, çelişik, zaman zaman da müstehzi reaksiyonlara yol açtı. Bunun gibi bizim tarihimizde

de böyle bir sürü olgu ve efsane vardır. Fakat konumuz devlet kuruluşu olduğu için konuyu çok genişletmeden Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ilgili noktaya tekrar getirmek istiyorum.

Burada da devlet kavramı ile karşı karşıyayız. Devlet kavramını bize tarih vermez. Devlet kavramını bize toplumbilimleri verir, siyasal bilimler verir. Doğru verir, yanlış verir, fakat çaba alanı olarak, epistemolojik düzey olarak devleti inceleme alanımız budur. O zaman başka bir sorunla daha karşılaşıyoruz. Devlet diyoruz, ama çok çeşitli tipte devlet var. Her devlet başka devlete benzemiyor. O zaman dönemleme sorunu işin içine girer. Acaba tarihte ne tip devletler vardı? Devletlerin bir tipolojisini yapmak mümkün mü?

Bakıyoruz antik devletler var, ortaçağ devletleri var. Sonra feodaliteden kapitalizme geçerken mutlakiyetçi dönem var, mutlakiyetçi devletler var. Sonra temsili demokrasiler var; kapitalizmin dünyaya egemen olduktan sonra kurduğu sömürge devletleri veya yarı sömürge devletleri var; ileri kapitalist, faşist, totaliter devletler var veyahut da Sovyet sosyalizmi gibi kolektivist ayrı tip devletler var. Osmanlı Devleti ile ilgili olarak tipik bir ortaçağ devleti kuruluşu alanındayız. Ortaçağ normları, ortaçağ verileri içerisinde hareket etmeliyiz ve zannediyorum "biz bize benzeriz," "Ortadoğu'ya özgü bir devlet yapısı vardır, Osmanlıların devleti de o yapı içerisinde mutalaa edilmelidir" vs. şeklindeki mülahazaları en azından parantez içine almalıyız. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda bize kılavuzluk yapacak disiplinler, toplumbilimleri, sosyoloji ve siyaset bilimidir. Ama bunlar da tek başına bir şey ifade etmezler. Bunlara ek yardımcı bir sürü disipline ihtiyaç var. İşte arkadaşlarımızın konuşmasında gördük. Bir sürü vakayinamelerden başlayarak çağdaş Osmanlıların, Arapların, Bizansların vakayinameleri daha sonra o dönemde yazılmış bütün belgeleri toplayan Köprülü gibi, Barkan gibi tarihçilerin ortaya koyduğu kaynaklar bize burada düşünce zeminini teşkil eder.

Ortaçağ devletinin fonksiyonları ve sosyal yapısı nedir? Ve bunlar nasıl kurulmuştur? Osmanlı Devleti tipi yapılar aslında,

bizden önce çok daha öğretici bir şekilde Batı'da ele alınmıştır. Osmanlı özgüllüğünü yapan bir sürü unsur, Türk tarihçileri, vakanüvistlerden itibaren elbette daha ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur. Ama Osmanlı tarihi ve Osmanlı Devleti'nin doğuşu, sosyal bilimlerin bence en nüfuz edici analizlerinde ortaçağın feodalleşme sürecinin bir son halkası olarak görülmüştür. Kimler görmüştür? Daha 16.-17. yüzyıllardaki seyyahlar, Osmanlı toplum yapısını feodal yapı tipi itibariyle Batı ile karşılaştırıp benzerlikler kuruyorlardı. Ama haklı olarak diyeceksiniz ki seyyahlar fazla önemli kaynaklar değildir. Doğru. Fakat daha çok uzman niteliğindeki yazarlar ve bunları toplayan düşünürler de daha sonra aynı şeyi söylemişlerdir.

Burada söz konusu olan süreç fetihlerdir. Roma İmparatorluğu'nu çökerten Germen kavimlerinin yüzyıllarca süren yerleşim ve devletleşme faaliyetleri içerisinde kurulan devletlerin analizidir ve Osmanlı Devleti de bu çerçeve içerisinde düşünülmüş ve anlaşılmıştır. Şimdi onlardan Fransız tarihçisi Michelet, Osmanlıları Germen istilasının son halkası olarak görüyor. Osmanlıları Germen saymıyor tabii. Sınıf analizlerini ortaya koyan Fransız tarihçilerinin ve onları geliştiren birçok sosyal bilimcinin yaptığı gözleme göre Avrupa devletleri yerleşik halklar üzerine fetihçi halkların yerleşmesi ve onların imtiyazlı aristokratik bir sınıf oluşturmasıdır. Mesela, Augustin Thierry'nin -ki o dönemin, 19. yüzyılın ilk yarısının en önemli tarihçilerindendir ve sınıf kavramını getirmiştir- İngiltere'nin Normanlar tarafından fethiyle ilgili açıklamalarında durum aynen Osmanlıların fetihine de benzemektedir. Burada Osmanlılar Normanlara, Rumlar da İngilizler'e benzemektedir demektir. Bu görüş etnik, etnisite kokan bir görüştür. Fakat daha sonra bunu sınıfsal temellere dayandıran yazarlar çok daha sağlıklı bir görüş ortaya koymuşlardır. Bunlardan, Hegel'den bir cümle okumak istiyorum. Hegel, diyeceksiniz, filozof, fakat Hegel unutmayın ki 19. yüzyılın başlarının dünyanın en ansiklopedik kafası, en kültürlü, hem sosyal bilimleri hem tarihi hem siyasal bilimleri incelemiş bir insan. Böyle bir insanın Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ilgili

söyledikleri enteresan olmalıdır. Aynen şunu söylüyor: "Türk ulusu, son derece sağlıklı ve kuvvet doluydu. Gücü fetihlere dayanıyordu ve bu yüzden devamlı savaş halindeydi. Aynı Franklarda olduğu gibi fethedilen topraklar savaşçılar arasında miras hakkı olmaksızın yani tasarruf hakkı olarak dağıtılıyordu." Şimdi bu, daha sonra Marx, Engels hatta Weber tarafından da aynen kabul edilmiş görüştür. Şimdi, diyeceksiniz ki, bunlar çok genel şeyler. Fakat bu konuda daha nüanslı analizler de yapılmıştır.

Türklerle ilgili gelişmelere Türklerin nasıl yaklaştığına daha sonra gireceğim. Çünkü şu ana kadar bu meseleyi daha evrensel daha Avrupai bir planda konuşmaya ve tartışmaya çalışıyorum. Şimdi daha sonraki aşamada ne yapılmıştır? Benim kanaatimce en iyi analizi Engels yapmıştır. Engels'in biliyorsunuz, özel mülkiyetin, ailenin ve devletin kuruluşuyla ilgili bir eseri vardır. Burada ortaçağdan -tabii antik devletten de bahsediyor, ama onun üzerinde durmayacağım- ortaçağ devletinden, Roma devletinin yıkılışından, Germen fetihlerinden sonra kurulan devletlerden bahsediyor. Şimdi burada söylediği şey şu: Ortaçağ devleti bir aşiretten, yerleşik düzene geçen bir aşiretten kuruluyor ve bu aşiret yapısı yerleşik düzene geçerken çözülüyor. Kan bağları çözülüyor ve farklı ilişkiler ortaya çıkıyor ve belli bir biçimde yerleşik halklarla da ilişkiler kuruluyor. Sınıflaşmanın bir bölümünü de yerleşik halklar teşkil ediyor.

Burada, Engels, Germen Devleti'nin (ki Osmanlı Devleti için de aynen geçerlidir; bunu ben de çalışmalarımda kullandım. Alman oryantalisti Ernest Werner de daha sonra okuduğum bir kitabında Engels'in aynı cümlesini zikrediyor ki ben de çok memnun edici bir şey olarak gördüm) kuruluşunu şöyle anlatıyor: "Fetihler sonunda devlet doğrudan doğruya geniş, yabancı toprakların işgali ile doğdu. Aşiret örgütü, bu topraklara egemen olacak hiçbir araca sahip değildi. Fakat bu fetih, ne fethedenlerle feth edilenler arasında ciddi bir savaşa, ne de bunlar aşağı yukarı aynı düzeyde oldukları için, daha ileri bir işbölümüne dayanmadığı için ve bu yüzden toplumun alt yapısı de-

ğişmediği için, aşiret örgütü uzun yıllar değişmemiş ve toprağa bağlanmış bir Germen halkı halinde yaşamıştır." Şimdi bunları Osmanlı'ya bildiğimiz bilgilerle, çok genel bilgilerle tatbik edelim:

Osmanlılarda bir aşiret yapısı var. Burada aşiret sözünü de yanlış kullanıyoruz, aşiret daha geniş. Morgan antropolojisinden çıkan burada bir "gentilice" örgütü var. Bir atadan aynı kan bağından gelen insanlar. Bunun Türkçesini ben çok aradım. Buna Sadri Maksudi Arsal "uruk" diyor mesela. Aşiretin kan bağına bağlanan küçük bir parçası. Başkaları "oba" diyorlar. Oba daha yaygın bir kelime. Zaten bugün Anadolu'da adı oba olan birçok köy vardır. Hâlâ toponomisi yapılmamıştır Türkiye'nin ama bu tip köyler hâlâ vardır. Demek ki, Türkiye'nin bu konudaki düşünce ürünlerinin çok yoğun olmaması nedeni ile dilde de ister istemez bir karmaşa var. Diyelim, oba. Oba itibariyle yerleşirken Osmanlı, Osmanlı aşireti, Osman Beyin aşireti, aşiret yapısı bozuluyor. Hatta Osman Bey bizzat bazı kroniklere göre, Hammer'in de naklettiği bir kroniğe göre amcasıyla savaşıyor. Onu da öldürüyor. Buna mukabil kimlerle anlaşıyor. Bir sürü Rumlarla, Samsa Çavuş, Bizans tekfurlarıyla Mihailoğullarıyla, Evrenus beyle vs.

Halil İnalcık'ın ve diğer o dönemin kaynaklarının "yoldaş" veya "nöker" adını verdiği ayrı ve kan bağına dayanmayan bir yönetici sınıf ortaya çıkıyor. İşte önemli olan bu. Devleti kuran bu. Yani aşiret yapısı çöküyor (kan bağına dayanan), toprağa yerleşiliyor ve bu yerleşim sırasında yerleşik halktan da katkılarla yeni bir yönetici sınıf doğuyor. Şimdi bu şekilde doğan devlette, tabii dervişlerin, tarikatların, ahilerin daha önce sayılan Fuat Köprülü'nün çok zengin bir literatüre dayanarak ve daha sonra da genişletilmiş bir literatüre dayanarak anlatılan bir sürü unsur da rol oynuyor. Ama ortaya çıkan önemli nokta: Devletin, aşiretin parçalanmasından ortaya çıkışı. Osman dayısını veya amcasını öldürdü mü öldürmedi mi. Namık Kemal buna çok sinirleniyor Hammer'i okuyunca. Hammer'in yaptığı ilk işin Osman'ın amcasını öldürtmek olduğunu yazıyor; bunu

bir Türk düşmanlığı, Türkler'e antipati olarak görüyor... Aslında ortada sosyolojik bir olgu var. Bizanslı tekfurlar var; dervişler var. Başka bir sürü unsur var. Bu unsurlar, ancak böyle yeni bir yönetici sınıfın ortaya çıkmasıyla nitelik değiştiriyor. İşte bütün bu tarih, vakayinameler, o dönemin bütün tanıkları ve diğer bütün tanıklar bu süreci bize anlatabildiği ölçüde sosyolojik bir olguyu anlamamıza yardımcı olabilirler. Yoksa, gerisi hikâyedir. Onun dışında şu şunun dayısı mıydı, amcası mıydı bunlar da önemli olabilir. Tarihe özel bir merakı olanları tatmin eder ama asıl olan aşiret yapısının veya oba yapısının çözülerek sınıflaşma sürecinin ortaya çıkışıdır.

Hammer'in, Osmanlı kroniklerinden yaptığı sentezi, Osmanlı tarihi kroniklerini teker teker bu açıdan okumak çok daha öğretici olur. İlk olarak görülen ortaçağ devletinin en ilkel fonksiyonlarıdır. Bir kere devlet zora dayanarak, fakat legal kuvvet sahibi olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bu legal kuvveti aynı zamanda meşru (legitime) bir kuvvet haline sokmak zorundadır. Bunun için tabii medrese ile caminin bir arada olduğu dönemde bu fonksiyonu o kurum görür. O arada tarikatların, bunun dışındaki dini ihtilafların analizi somut olarak ayrıca yapılmalıdır. Fakat genel çerçeve budur.

İkincisi maliyedir tabii. O sırada da maliye, daha çok uzun zaman hazine-i hassa, hazine-i amire, yani devlet hazinesiyle sultanın hazinesinin birleşmiş olduğu bir şekilde uzun yıllar devam etmiştir. O zaman, bazen birinden öbürüne aktarmalar da Osmanlı tarihinde yapılmıştır. Bir de üçüncü fonksiyon var: Adalet. Adaletnamelerde ifadesini bulan, Osmanlı nasihatnamelerinde, siyasetnamelerinde ve en ünlüsü de Kınalizade'nin Daire-i Adliye'sinde ifadesini bulan adalet fikridir.

Yalnız yanılmayalım; o zamanki adalet anlayışı bugünkü adalet anlayışından çok farklıdır. Bugünkü adalet anlayışı, eşit bir vatandaşlık fikrine dayanır. Halbuki o zamanın adalet anlayışına göre toplum belli kastlardan oluşmuştur. Herkes olduğu yerde kalsın, iyi yesin, iyi içsin, zengin olsun, fakat herkes olduğu yerde dursun anlayışı hakimdir. Bu bir kast adaletidir. Bir

ortaçağ adaletidir. Onun için Osmanlılarda her şey adalete dayanıyordu, adalet mülkün temeli gibi açıklamalar Osmanlı İmparatorluğu'nu anlamamızda bugün bize çok yardımcı olmaz. Bir kavram karışıklığı yaratır.

Bizim tarihçiler Batılılarla birlikte tartışarak bu süreci aydınlatacak bir sürü veri ortaya koymuştur. Bu verilerin yalnız bu tip seleksiyonu bir tarih meselesi değil, bir toplumbilim meselesidir. Örneğin Gibbons 1916'da Osmanlı Devleti'nin kuruluşu hakkında bir kitap yazdı. M. Fuat Köprülü'nün Osmanlı Devleti ile ilgili açıklamaları da aslında bununla bir polemiktir. Bu polemik bilgilerimizi çok zenginleştiren bir sürü unsur ihtiva ediyor. Biraz önce Aşıkpaşazade'den nakledilen ve konuyu zenginleştiren analizleri, unsurları da gördük. Fakat temel nokta nedir? Temel nokta şudur: Gibbons diyor ki, bunlar küçücük bir aşiretti, birdenbire büyüdüler. Bu demografik büyümeyi açıklayacak pek bir sebep yok. Demek ki, bir sürü Hıristiyan Müslümanlaştı ve aslında Osmanlı'nın da bu büyük şaşaası, yükselmesi, Hıristiyanların eseridir. Ona geliyor. "Yeni Osmanlı" doğdu diyor Gibbons. Hatta ırk kelimesini de kullanıyor. Bu nedenle eleştiriyoruz. Fakat ortada etnik bir sorun var. Devlet nasıl doğdu konusunda. Üstelik Türklere de karşı... Tabii milliyetçi açıdan Fuat Köprülü sinirleniyor. Küsüyor. Bir sürü argümantasyon içerisinde bunu çürütüyor veya çürütmeye çalışıyor.

1916'da niye böyle bir kitap yayınlanıyor? Bu da ilginç. 1916'da Osmanlı Devleti tam çöküntüye giderken, 1915'te bütün gizli anlaşmalar Türkiye'yi paylaşmışken 1916'da böyle bir kitap çıkıyor. Acaba bir rastlantı mı? Yoksa hiç hoşlanmadığım bir komplo teorisi içerisinde değerlendirilebilecek bir olgu mu? Çünkü 1913'te başka bir kitap daha yazılmıştı. Lybyer isimli İstanbul'da uzun yıllar çalışmış bir Amerikalının Kanuni Sultan Süleyman döneminin idaresi hakkında eseri ve o da orijinal bir tasnif getiriyordu: Osmanlı Devleti'nde dini kurumlarla, yönetici kurumlar ayrıydı, diyor. Yönetici kurumlar daha çok devşirmeydi. Yani köken itibariyle Hıristiyandı. Dini kurumlarsa Türk'tü veya kısmen Arap... Sonuç ne oldu diyor? Çok kaba

hatlarıyla sonuç, asıl başarılar yönetici kurumlardan geliyordu. Ne zaman ki onlar da bozulmaya başladı, onların içine de müslümanlar, Türkler, devşirme olmayanlar girmeye başladı; bir dejenerasyon başladı. İşte size etnik kökenli bir analiz daha. Bu fevkalade yaygın da olmuştur. Daha sonra yazılan ve Osmanlı klasikleri arasında sayılan Gibb ve Bowen'in kitabında da aynen benimsenmiştir. *Religious Institutions* ve *Governmental Institutions*. Bunlar, sosyolojik olarak çok anlamlı değil. O devşirme dediğimiz insanlar, din değiştirmiş, Avrupa'da da din değiştirmiş pek çok insan var; bir nevi Türkleşmiş. Ama ona bir önem veren, vurgulayan bir yaklaşım hakim kitaba. Belki de ideolojik bir sapma da burada söz konusu olabilir. Osmanlı Devleti'nin ilkel fonksiyonunu anlattım: Ortaçağ devletine hakim adalet, maliye ve askeri olmak üzere üçlü bir yapı var. Batı'da da aynı. Batı ortaçağ devletlerinde de aynı. Bu durum Batı'da da, Osmanlılarda da değişmiştir. Ama iltizam sistemi Osmanlılar'ın sonuna kadar devam etmiştir. Bu durum havale sistemi adı altında devam etmiştir. Fakat Batı'da Kralın Konseyi denilen bizde aslında Osmanlı divanına tekabül eden bir konsey vardı. Çağımızın en önemli tarihçilerinden biri Michel Antoin bu konuda klasik olan bir kitap yazmıştı. Orada çok önemli bir dönüşüm söylüyor. Batılı devlet aygıtında daha doğrusu Fransız devleti aygıtındaki değişimle ilgili. Diyor ki, orada da hakim olan, divana, kralın konseyine hakim olan, başlangıçta adalet bakanıydı. Fakat Colbert'le birlikte, Colbert'in mali reformlarıyla birlikte 1661 tarihinde, maliye bakanı adalet bakanından daha üstün bir konuma geçti. Bu temel gözlem kendisine göre 1789'un da temelidir. Bütçe birliğinin Kolbertizmi yaratan reformlar çerçevesinde sonunda mutlakiyetçi rejimi güçlendirdiğini, sınıf çelişkilerini yarattığını ve sonunda ihtilale götüren sürecin başlangıcı da olduğunu söylüyor. Bu bir bakıma iyi, bir bakıma kötü. Tabii ihtilale götürmek için yapmadı bunları Colbert, ama çağdaş tarihçi sonucu öyle görüyor.

İngiltere'de de aynı şekilde 1700'lerde, 1755'e kadar, bir bütçe birliği, bir maliyenin merkezileşmesi süreci yaşanmıştır.

Osmanlı tarihçilerinden Robert Mantran da Colbert'in reformlarıyla başlayan Osmanlı Devleti'ni iktisadi vesayet altına alma süreci 19. yüzyılda bir siyasi vesayetle tamamlandı, diyor. Burada şunu söylemek istiyorum. Ortaçağ devleti olarak biz kaldık. Fakat devlet yapısından bahsederken Batılı devletler ortaçağ devlet yapısının içinde kalmadılar. Mutlakiyetçi devlete geçtiler. Daha sonra da temsili demokrasilere geçtiler. Bizse, bence ortaçağ devletinden yarı sömürge tipi devlete geçebildik. Bunun bir tek devletle ilgisi yok. Bunun dışında halkla, kültürle, yarı resmi kuruluşlarla, medreselerin, okulların durumu ile ilgili birçok nedeni var. Fakat mademki konumuz devletti, bunu da söylemek gerekirdi zannediyorum. Osmanlı Devleti memur devleti olarak büyümüştür. Zannettiğimiz kadar da büyümemiştir. Findley'in bu konuda çok ilginç araştırmaları var. Osmanlıların 19. yüzyılda da böyle bütün devleti kontrol edecek bir memur takımı, memur zümresi yok. Yine de küçük bir bürokrasi yaratmıştır. Fakat devletin temel fonksiyonlarını, burjuvazinin de gelişmemesi nedeniyle, toplumsal hayatın her safhasına yayacak, en azından altyapı, eğitim hizmetleri, yollar vs. şeklinde yayacak bir güce sahip olamamıştır. Olamayınca da gerçekçi tarih yazmak da zorlaşmıştır. O zaman menkıbeler devreye girmeye başlamıştır. Efsaneler devreye girmeye başlamıştır ve hepsinin toplamı diyebileceğimiz bir resmi tarih anlayışı meydana gelmeye başlamıştır. Çünkü hiçkimse kendi tarihini ilkel ve karanlık görmek istemez. Baştan aşağı karanlık bir silsile olarak görmek istemez. Toplumsal ihtiyaç olarak söylüyorum. Buna yakın Fransız tarihinden örnek vererek sözümü bitirmek istiyorum.

Fransızlar İkinci Dünya Savaşı'nda, Nazilerle dört sene işbirliği yaptılar ve milli bir utanç içine düştüler. Nazilerle yaptıkları işbirliğine karşı bir şey yaratmaları lazımdı. Aslında Nazilere direnme, mukavemet vardı. Fakat direniş Fransa'da küçük ölçekteydi. Fakat onu menkıbevi efsanevi boyutlara ulaştırdılar. Bunların yanlış olduğu bugün biliniyor ve bu konuda İsviçreli iki yönetmen fevkalade güzel bir film yaptılar. "Keder ve Mer-

hamet" başlıklı uzun, dokümanter bir film. Fransız halkının nasıl böyle işbirliği yaptığını sergiliyor. Milliyetçiler, sinema salonlarına bombalar attılar, film uzun süre yasaklandı. Yasaklanmasa bile korkudan oynatılmadı. Sonunda şimdi film oynuyor. Bunu, de Gaulle'e soruyorlar. "Sayın De Gaulle bu filmi gördünüz mü?" "Gördüm" diyor. "Ne düşünüyorsunuz?" diyorlar. "Doğru, hepsi doğru" diyor. "Ee peki?" Yanıt: "Tarih biraz da efsaneyle ve mitolojiyle yazılır." Yine de bu yanıtı De Gaulle'ün büyüklüğü olarak kaydetmemiz gerekiyor. "Bize iftira ediyorlar" da diyebilirdi. Bizim tarih de bu şekilde bir sürü efsaneyle doludur. Devlet adamları, politikacılar bunları kullanırlar. Fakat tarihçinin görevi, sosyal bilimcinin görevi de bunlarla kavga etmek, gerçekçi bir tarih anlayışını yerleştirmeye çalışmaktır.

Selçuklu ve Osmanlı Sosyal Kuruluşlarında Ortak *Canon*

Sencer Divitçioğlu

"Kend' özün bilen bilür ki neyidi
Uşbu mülke gelmeden kande idi"
Âşık Paşa-yı Velî

Historiografyada artan getiriyi, tarihsel "doğruları" geçmişle diyalog (geçmişin geçmişle, geçmişin halle) kuran bir retorikle aramanın yararlı olacağını sanıyorum. Böylece, eşsüremli ve artsüremli metinler birbirlerinin içine sızarak haldeki tarihçinin algılama aylanını* genişletir ve dolayısıyla tarihi anlama ya da açıklama süreçlerine yeni kod-çözücüleri sunar.

Bu makalede böyle bir retorik kullanılacaktır. XI. yüzyıl Selçuklu kuruluş dönemine (Dukak-Tuğrul Bey dönemi) ait belgelerde bulunan bağlam-ilişkili metinler, XIV. yüzyıl Osmanlı kuruluş dönemine (Ertuğrul-Osman Bey dönemi) ait belgelerde bulunan bağlam-ilişkili metinlerde karşılaştırılacak ve böylece her iki toplumun "ortaklaşa" dili (*canon*'u) saptanacaktır. Bu işlemin sonunda, elde edilen bulgulardan türetilen kategoriler ayıklanıp bir liste halinde önümüze serilecektir. Hemen işaret edeyim ki, karşılaştırmanın amacı, artsüremli bu iki toplum ara-

* Neolojiler için lütfen *Sözlükçe*'ye bakınız.

sındaki pek bilinen ortak olguları yeniden gündeme getirmek değildir. Örneğin, çalışmada, ne her iki toplumun çoban-göçebe-savaşçı bir yaşam sürdürdüğü, kurdukları ilkin devletin birbirine benzediği, sultanların yetkeden (otorite) çok, erke sahip oldukları ne de sultanın uruk üyelerine ülüş hakkı, asker ve ulema zümrelerine ikta dağıttığı söz konusu edilecektir. Bizim aradığımız anlam ve imler (semantik-semiotik) bakacından, metinlerde kullanılan dilin -denilmek istenilen anlamın- her iki toplumda aynı bağlam-ilişkisine ulanıp ulanmadığıdır.

Çalışmada referans olarak iki kitabımı kullanacağım: *Oğuz'dan Selçuklu'ya* (1994) ve *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu* (1999). Söylemeye gerek yoktur ki, Selçuklu ve Osmanlı bağlam-ilişkili olgular saptanırken, her iki kitapta yapıldığı gibi, birincil ve ikincil kaynaklara yeterince gönderme yapılacaktır. Ortak olgular kategorilere ayrılırken, Selçuklu için SEL, Osmanlı için OS ve her ikisi içni SEL-OS kısaltması yeğlenecektir.

I

1. SEL-OS Kurucularının Sanlık Oldukları Oğuz Boyları

a. SEL: Selçuklu, Oğuz boy federasyonu içinde dizeklilikte en alt sıradaki boy olan Kınık'tan kopan bir tire ya da konata sanlıktır.

b. OS: Osmanlı, Oğuz boy federasyonu içinde dizeklilikte en üst sıradaki boy olan Kayı'dan kopan bir tire ya da konata sanlıktır.

Not: Kayı boyu hakkındaki iddiaları bir yana bırakıyorum. Bakınız: Divitçioğlu, 1996.

2. SEL-OS Kurucularının Adları

a. SEL: Selçuk adı Türkçe ses uyumuna aykırıdır. Ad ya Selçük ya da Sal-çuk olmalıdır. İlkinde, ad Arapça *sayl* kökünden gelir. Ne ki, bu kök tartışıklıdır, zira X. yüzyıl Oğuzlar'ı

Arapçayı bilemez. Ayrıca, bu kök doğru olsa bile küçültme adı (cık), ünlü olarak u değil ü olmalıdır. İkincisi doğru olabilir. Belki, Selçuk "sal" üzerinde doğmuştu. Heyhat! Bu da olamaz, çünkü hiçbir tarihçi bu adı kullanmamıştır. Buna karşılık, adı başka türlü yazanlar vardır. Örneğin, İbn Hassul'a (1940) göre, ad s.r.j.q olarak okunur. Ermeni kronikleri de adı böyle telaffuz ederler, ona Sarçuk derler (Bosworth, 1973).

b. OS: Bizans tarihçilerine göre, Osman Beyin adı bazen Atman, bazen Otman şeklinde yazılır. Al-Umarî ile İbn Haldun da ona Otman derler. İbn Battuta (1982) daha tuhaftır: Osman'ın adı Osmancık'tır. Wittek (1948) onun Selçuk ile Osman adlarını birbirine karıştırdığını ileri sürer.

3. SEL-OS Atalarının Ömürleri

a. SEL: Dukak oğlu Selçuk, babası ölünce Hazarlar'ın orda kenti Sartel'i 924 yılında, henüz on yedi yaşındayken terk etti. Cend'de, 1007 tarihinde ölmüştür [1007-(924-17) = 100]. Demek ki, yüz (ya da yüz yedi) yıl yaşamıştır (İbnü'l Esir: *Zübdat* içinde, LIV).

b. OS: Osmanlı efsane-tarihine göre Süleymanşah'ın oğlu *(sic)* Ertuğrul, doksan iki yaşında öldü.

4. SEL-OS Atalarının Oğulları

a. SEL: Selçuk'un dört oğlu vardı: Arslan İsrail, Yusuf, Musa, Mikail.

b. OS: Süleymanşah'ın da dört oğlu vardı: Tündar, Ertuğrul, Gündoğdu, Sungur Tekin.

5. SEL-OS Toplumlarının Başlangıç Nüfusları

a. SEL: Selçuk, Cend'e göçerken (985), bir kayda göre (Cahen, 1949) yanında yüz atlı vardı. Selçuklu konatı (Tuğrul, Çağrı, Musa Yabgu, İbrahim Yınal, Kutalmış vs.), dostları olan Har-

zem valisi Harun öldürülünce yersiz yurtsuz kaldılar ve son bir cehitle Horasan'a geçip, orada il tutmak istediler. Amu Derya'yı aşarken dokuz yüz atlı idiler (Beyhaki'den: Köymen, s. 1709).

b. OS: Süleymanşah'ın oğullarından ikisi, Tündar ve Ertuğrul, Rum içine varmaya karar verdikleri vakit yanlarında dört yüz göçer-evlik bir Türkmen obası vardı.

6. SEL-OS Kurucularının Rüyaları

a. SEL: "(Selçuk) bir gece rüyısında ateşe işediğini ve kıvılcımlarının dünyanın doğusuna ve batısına saçıldığını gördü" (Bar Hebreaus).

b. OS: "Osman kim uyudı düşında gördi kim bir dervişin koynından bir ay doğar gelür Osman Gazinin koynına girer. Bu ay kim Osman Gazinin koynına girdiği demde göbeğinden bir ağaç biter. Dahi gölgesi âlemi dutar. Gölgesünün altında dağlar var. Ve her dağun dibinde sular çıkar (Âşıkpaşazade, *et. al.*).

Yorum: Belki bir rastlantıdır ama, Mesu'di'nin *Acaib al-Dünya* kitabında şöyle bir haber var (Şeşen, 1988, s. 32):

> "(Orada) hükümdarlarının belli bir günü vardır. O gün hükümdar adına büyük bir ateş yakılır. Hükümdar bu ateşe yukardan bakarken kâhinler ateşe karşı bir şeyler mırıldanır."

Bu yer, Dukak'ın yaşamış olduğu Hazarlar'ın ili olmalıdır. Adı geçen kâhin ise, herhalde, bir bahşi (kam) idi. Zira, ateşe bakarak ırklamak Şamanizm geleneğidir.

Osmanlı'ya gelince: Hacı Bektaş Veli'nin *Vilâyetnâme*'si (1995) geleneğince Bacıyanı Rumdan Kadıncuk (Hatun) Ana, bir gece rüyasında, dolunayın eteğinden içeriye sızıp koynuna girdiğini görmüştür.

7. SEL-OS Uruğunun Savaşçıları

a. SEL: Subaşı Selçuk'tan inen uruk beylerinin hepsi savaş-

çıydı. Arslan İsrail ve oğulları Kutalmış, Resul Tegin; Yusuf ve oğulları Ersıgun, Ertaş, İbrahim Yınal; Musa ve oğulları Yusuf, Börü, Hasan; ve Mikail oğulları Tuğrul, Çağrı. Aralarında Yusuf en bahtsızıdır, daha Cend'e varmadan ölmüştür. Öte yandan, Musa'nın savaşçı olduğu pek söylenemez. O, kalemi kılıca tercih etmiştir. *Meliknâme* geleneği onu İnanç Bey olarak tanır (Bay Hebreaus).

Selçuklu savaşırken yanında kendine bağlı (galiba) gulâm birlikleri vardı. İbrahim Yınal'a bağlı Yınallular, Musa Yabgu'ya bağlı Yabgulular gibi. Nitekim, Tuğrul Bey üçüncü kez, Bağdat'a girerken yanında beş yüz kişilik kendi gulâmları bulunuyordu. Onların adlarını bile biliyoruz: Khumar Tegin, Gümüş Tegin, Erdem, Sav Tegin vs.

Ayrıca savaşta Selçuklu uruğuna arka çıkan Oğuz tire ve konat beylerini unutmayalım. Kızıl, Yağmur, Mansur, Anasıoğlu, Buka, Dana, Kızoğlu gibi beyler bunlardan bazılarıdır.

b. OS: Ertuğrul'un üç oğlu: Gündüz Alp, Osman, Sarıyatu' dur (Savcı); Gündüz Alp'in iki oğlu: Aktemür, Aydoğdu; Osman'ın beş oğlu: Hamit, Alaeddin, Orhan, Pazarlu, Çoban ve Sarıyatu'nun tek oğlu Bay Hoca, hepsi de savaşçıydı. Aralarında tek istisna Alaeddin'dir. O, derviş olmayı seçmişti. Galiba, uruğun büyük bir kısmı çatışmalarda ölmüştür. Sarıyatu, Aydoğdu, Pazarlu ve Bay Hoca'nın yazgıları böyleydi.

Osmanlı savaşırken yanında daima alplerle gaziler vardı. Bunlar, beylerine töregenlikle bağlı hür savaşçılardı. Her birinin bir "klüp" oluşturduğu bellidir. Öyle ki, klüp üyeleri Osman Beyin *Client*'i olarak vuruşuyor, buna karşılık beyden ülüş hakkı ve tımar payı alıyorlardı. Alpler, Müslüman ya da değil, fakat azat edilmiş eski nökerler olabilirler; adları öyle gösteriyor: Hasan Alp, Turgut Alp, Konur Alp gibi. Oysa gaziler, gaza yolunda başkoymuş Müslüman savaşçılardı. Klüplerinin *Gazilik Tarikası*'nın hizmetine verdikleri apaçıktır (Ş. Tekin, 1989). Bunlardan bazılarının adları biliniyor: Gazi Rahman ve Gazi Hasan.

Ayrıca, bazı Türkmen savaş beylerinin tireleriyle (ya da konatlarıyla) Osmanlı'nın hizmetine girmiş oldukları anlaşılıyor.

Taz Ali, Samsa Çavuş, Akça Koca bunlardan birkaçıdır. Köse Mihal gibi savaş beylerinin Bizans tekfurlarının da Bizans'a karşı Osmanlı ile ittifak kurmuş olduklarını unutmayalım.

8. SEL-OS Toplumlarının Başlangıcında Beyler ve Dervişler

a. SEL: Tuğrul Beyle Baba Tahir'in konuşması:

"Hamedan dolayında Hızır denilen küçük bir dağ vardı. Baba Tahir, Baba Cafer ve Şeyh Hamza adlarındaki üç derviş vardı. Baba Tahir biraz meczub gibiydi. Sultana dedi ki: '- Ey Türk, Allah'ın kullarına ne yapacaksın?

- Ne buyurursun?

- Allah'ın buyruğunu yerine getir.'

Baba yıllardan beri parmağında yüzük niyetine taşıdığı, bir zamanlar abdest almış olduğu ibriğin kırık ağzını *(sic)* çıkarıp, onu Sultanın parmağına taktı. Şöyle dedi: 'Âlem ülkesini avcuna verdim. Adalet üzre ol!' " (Ravendî, s. 97).

b. OS: Osman Beyle Kumral Dede Arasındaki Konuşma:

"Adına Derviş Durdı oğlı Kumral Dede derler idi. Ol derviş eyidür: 'Ay Osman sana padişahlık verildi. Bize dahi şükrana gerek' dedi. Osman Gazi eyidür: 'Her ne vaktin padişah olam sana bir şehir vereyüm' dedi. Derviş eyidür: 'Bize şu köycüğez yeter. Şehirden vazgeldik. Bize bir kâğıt ver imdi' dedi. Osman eyidür: 'Ben kâğıt mı yazarın benden kâğıt istersin' dedi. Osman Gaze eyidür: 'İşte bir kılıcım var. Atamdan ve dedemden kalmıştır. Onu sana vereyim ve bir maşrapa dahi sana vereyim. Bile senün elinde olsunlar. Ve bu nişanu saklasunlar.' "
(Âşıkpaşazade).

Yorum: İbrik ve maşrapa gibi içecek kaplarının kutsallık-egemenlik kavramıyla ilintisi olduğu açıktır. İslâmda kavram

via egemenlik, *adalet* ile eşanlamlıdır (Divitçioğlu, 1996). İşte, baba, sultana hem kırık ibrik ağzını armağan ederken, hem de "adaletli ol" derken, telmih etmek istediği budur. Ancak, armağan edilen nesnenin kırık bir ibrik olduğunu gözden kaçırmalayım. Baba, Sultanın adaletinden pek de emin değil gibidir.

Osman Bey ve Kurmal Dede hikâyesinde ibrik simgesi maşrapayla yer değiştirir. Bununla da kalınmaz, "alan" Tuğrul Bey gider, yerine "veren" Osman Bey gelir. Tuğrul Bey halinde, baba onu kutsallığa çağırırken, Osman Bey halinde, Bey dedeyi egemenliği (armağan edilen kılıç) altına girmeye davet eder.

9. SEL-OS Toplumunda Beylerin Ululuğu

a. SEL: *Zübdat* yazarı, Tuğrul Beyin veziri Kundurî'den duyulmuştur. O demiş ki:

> "Ben (Tuğrul Bey) bu işin başlangıcında Horasan'da idim. Bir gün beni havaya kaldırdılar. Etrafımı sis bürümüştü. Burnuma güzel bir koku geliyordu. Bana, gaipten biri, 'Ne istersen olacak' dedi. Ben de 'Uzun ömürden başka bir şey istemem' diye yanıtladım. Bunun üzerine 'Senin yaşın yetmiştir" dediler" (*Zübdat*, s. 25; *Ahbar*, s. 15-16).

b. OS: *Tevarih-i Al-i Osman*'da, Sultan Alaeddin'in, Osman'ı, sultan olarak tanıdığını yazarken, bu bağlamda şunu da ekler: "Davul vurulduğunda, Osman Bey ayağa kalkarmış!" Aslında, beyin yaptığı bu hareket düpedüz anlamsızdır. Peki, ne demektir bu? Belki de Ruhî'den yapacağım şu alıntı muammayı çözmeye yardım eder:

> "Osman Beyi uçdağı Türk beyleri dirilüp kurultay, yani büyük cemiyet ve sohbet idüp Oğuz töresi üzerine *han diktiler*... Pes mecmu-i örü turup Oğuz resmince üç kerre yükinüb baş kodılar, develü obalardan kameron (kımızlar?!) getirüp Osman Beye sağrak sundular" (Ruhî, s. 376).

Yorum: Eski Türk egemenlik (kağanlık, hanlık, sultanlık,

beylik) töresi uyarınca kötürmede (cülûsta) hükümdar havaya fırlatılır (ya da kendisi sıçrar), yükseğe kaldırılır*, boğazı sıkılarak hükümdarlık süresi saptanır. İşte ancak bu bağlamda SEL-OS'da pek belirsiz geçiştirilen hükümdarların cülûş törenleri ele alınıp değerlendirilmelidir. Bu amaçla Kök Türk, Hazar, Selçuklu ve Osmanlı kötürme törenlerindeki asal öğeleri bir çizelgede topluyorum (Çizelge I).

Kök Türk ve Hazar kağanlarına değgin bilgiler ve belgeler için bakınız. Divitçioğlu, 1988.

	Simgeler		
Kök Türk	Ata Bindirme	Boğaz Sıkma	Hükümdarlık süresi
Hazar	Kalkan Üstüne Kaldırma	" "	" "
Selçuklu	Havaya Kaldırma	Kendinden Geçme	Ömür
Osmanlı	Han Dikme	İçki İçme	-

Çizelge-I

10. SEL-OS Toplumunda Heteredoksi

a. SEL: Dandanakan Savaşının (1040) arifesinde Tuğrul ve Çağrı beylerin Meymane'de tekkesi bulunan Sufî Şeyhi Abu Sa-it'i ziyaret ettikleri, onun duasını aldıkları biliniyor (Lampton, 1988). Gene aynı günlerde, kengeçte beylerin bir *mevlâzadenin*

* Kötürme-kaldırma. Yukardaki alıntıda sözü edilen dik-mek fiili ile götürmek fiili arasındaki özdeşliğe dikkat ediniz.

(sic) (bana göre bir bahşının*) ırklamasına kayıtsız kalmadıkları görülüyor. Bahşı onlara demiş ki: "Bu savaşta (Dandanakan) Selçuklu öğleye kadar dayanırsa bütün Horasan onun olur. Olmazsa, kellem alınsın!" Bahşının bu kehaneti üzerine Çağrı Bey, Tuğrul Beyin muhalefetine rağmen savaş kararını alır.

b. OS: *Anonim*'den aynın alıyorum:

> "Ertuğrul hali hayattayken bir gün düş gördü. Bir acayip vakıa görüp ol vakıadan uyanıp bu düşi fikr iderek Allah'a zikr iderek durdı. Sabah namazını kıldı. *Suret değiştirüb* doğru Konya'ya vardı. Anda bir muabbir kişi vardı. Adına Abdülaziz dirlerdi sahib-i kemallerden idi ilm-i rüyyı kemaliyle bilüdi" (*Anonim*).

Not: "Suret değiştirmek, don değiştirmek," turna, suna, güvercin kılığına bürünerek uçmak, Türk *syncretic* âleminin bezeklerinden biri olup, başhı-Müslüman inançlarının sentezinden kaynaklanır. Bundan dolayı kaynatası Vefaiye şeyhi Ede Bali gibi (İnalcık, 1994) kendisinin de Vefaiye tarikatına bağlı olduğu sanılan Ertuğrul Beyin de uçması doğaldır.

11. SEL-OS Beylerinin Öfkesi

a. SEL: Tuğrul Bey 1042 yılında, İbrahim Yınal aracılığıyla, Bağdat'taki Halifeye bir mektup göndererek Bağdat'ı ziyaret etmek niyetinde olduğunu bildirir. Halife bu mektuba yanıt vermemiş olmalı ki, Tuğrul Beyin tepkisi sert olmuştur. İşte:

> "Gazneliler, Halifenin bazı topraklarını yöneten kölelerdi. Ben ise, hür insanların evladıyım ve Hun hükümdar uruğundan iniyorum. Onlar kadar saygı görmeye hakkım olduğu gibi daha fazla itibar görmeyi de isterim" (*Ahbar*, s. 16).

---

* Neden olmasın ki, Alp Arslan zamanında, Sultanı şerden koruyan duacılar vardır (Köymen, 1975). Bunlar, herhalde, Kaşgari'nin *çıvı* dediği cinlerin efendileriydi.

b. OS: Osman Bey Karacahisar'ı fethettikten sonra şehri Osmanlı'nın ordası yapmıştır. Osman Bey adına ilk hutbe gene burada okunmuştur. Hutbenin okunması eleştilere sebep olmuş olmalı ki, imam, Osman Bey'e hutbe okunması için Konya Selçuklu Sultanından icazet alınmasının farz olduğunu hatırlatmıştır. Bu lâfa içerleyen Osman Bey öfkelenerek demiştir ki:

> "Bu şehri ben hod kendü kılıcımla aldım. Bunda Sultan ne dahli var kim andan izin alam. Ona sultanlık veren Allah bana dahi gaza ile hanlık verdi. Ve ger minneti şu sancak ise ben hod dahi sancağ getirüb kâfirler ile uğraştım. Ve ger ben Al-i Selçukvan der ise ben hod Gök Alp oğluyam derim. Ve ger bu vilâyeti ben onlardan öndin geldim der ise Süleymanşah dedem ondan evvel geldi" (Âşıkpaşazade).

12. SEL-OS Akıncıların Anadolu'ya ve Bitinya'ya Girişleri

a. SEL: Bizanslı tarihçi Analiates'ten okuyorum (1042-1055):

> "Bu insanlar (Selçuklu-Türkmen) her yıl sürekli akın yapıyorlardı. Kale muhafızları bunların saldırılarına karşı koyuyorlarsa da, düşman yayını öyle ustalıkla kullanıyor, hedefini öyle bir yeğinlikle vuruyordu ki İberya'yı (Gürcistan) hiçbir direnç görmeden dolaşıyor, kasaba ve köyleri yağmalayıp, kentleri yıkıyordu. Tüm taşra çöle döndü" (Jacob, 1990, s. 100).

b. OS: Anna Commena'dan okuyorum (yıl 1085):

> "Allahsız Türkler, Marmara bölgesini mekân tutarak karşımıza dikildiler. Doğuya yönelen Süleymanşah, İznik dolaylarında otağını kurdu. Sultanlık bu kentte yerleşti. Böylece, bütün Tinya ve Bitinya, Süleymanşah'ın yağmacılarına açıldı. Atlı ya da yaya ılgarlar yaparak Boğaziçi kıyısındaki Damalis (Kadıköy ?) köyüne kadar yayıldılar. Pek çok ulca aldılar, fakat denizi aşmaya cesaret edemediler. Bizanslı'lar

onların karşı yakadaki köy evlerinde ve kutsal binalarda fütursuzca yatıp kalktıklarını görüp dehşete düşüyorlardı" (Anna Comnena).

13. SEL-OS Toplumlarında Fratricide

a. SEL: Sebebi ne olursa olsun (denildiğine göre İbrahim Yınal, Sultan Tuğrul'a karşı Besasirî ve Mısır Halifesiyle işbirliği yapıyormuş!), aralarına husumet giren anabir kardeş ve kuzen, Tuğrul Bey ile İbrahim Yınal'ın birbirleriyle giriştikleri Hamedan savaşında Bey yenilmiş ve şehre sığınmak mecburiyetinde kalmıştı. Yardımına gelen yeğenleri Alp Arslan, Yakutu ve Kavurd yetişerek onu kurtarmışlar ve atı üzerinde vuruşan İbrahim Yınal'ı esir alıp Tuğrul Beye teslim etmişlerdi. Sultan da onu kendi yayının kirişiyle boğdu *(Zubdat)*.

b. OS: Bu belge sadece Neşrî'de ve İbn Kemal'de bulunur. Neşrî'den aktarıyorum:

> "(Osman, Bilecik Tekfurunun) beğlenüb kendünin elin öpdürdiğine rencide olup diledi kim hem dem kavrayıp tekvun tuta. Ammusi Tündar ile müşavere itdi. Tündar eytdi: Öte tarafta Germiyan yağı ve bu etrafun kâfirleri hep bize düşman. Bunu dahi düşman idicek bize turacak yir kalmaz, didi. Tündar'ın bu sözi Osman'a güç geldi. Kendinin hurucuna men anlayub okla Tündar'ı vurup öldürdi" (Neşrî, s. 93-95).

14. SEL-OS Devletleri Kaç Yılda Kuruldular?

a. SEL: Arslan İsrail Yabgu 1023'te esir oldu. Ve kalebendlikte öldü. Tuğrul, Çağrı, Musa Yabgu ve İbrahim Yınal, 1040'ta Gazneliler'e karşı yaptıkları Dandanakan Savaşını kazanıp, Samanî-varî kurulmuş olan bu devleti ele geçirdiler. Demek ki, İran Selçuklu Devleti on beş yıl içinde kuruldu.

b. OS: Osman Bey 1301'de Bizans İmparatoruna karşı yaptığı Bapheus Savaşını kazandı. Kendisi 1324'te Bursa'da öldü. Demek ki, Osmanlı Devleti bu arada kuruldu.

II

Demin izlenen retorik aslında şudur: Selçuklu bağlam-ilişkili metinleri ileri-okuyarak, Osmanlı bağlam-ilişkili metinleri ise beri-okuyarak iki tarihî toplum arasında bir diyalog kurup, ortak bir *canon* ürettik. Böylece, elde edilen bu *canon*'la çağdaş tarihçi arasında da başka bir diyalog kurulmuş oldu. Bu sonuç, yukarıdaki 1-14 sayılı kategorilerle belirlenmiştir. Bunlar arasından 1-6 öbeği her iki toplumun ön-tarihiyle ilgilidir. 7-13 öbeği ise onların öz tarihleriyle. Bu haliyle, Osmanlı toplumunun kuruluş (semantik/semiotik) yapısı, zorunlu olarak kronolojik zamandan ötürü (biri XI, ikincisi XIV. yüzyıl), tersinmez bir tarzda Selçuklu toplumunun kuruluş yapısının geneşi olur.

Her iki toplumun kuruluş süreciyle ilgili bu *canon*, doğası gereği, aksiyomatiktir. Bundan ötürü, oradaki Osmanlı bölümünün İran Selçuklu tarihinden aparılan bilgilerle mi yazıldığı, yoksa Selçuklu tarihi veri iken, ondan bağımsız olarak Osmanlı'nın kendi içedönük sosyal yapısından mı türetildiği bilinse bile, kanıtlanamaz.

Sözlükçe

Aylan- ~ dönmek, çevrilmek - *contour*
(Az, Trm. neoloji *benim*)
Dizekli ~ *hiérarchie* (neoloji *benim*)
Geneşleme ~ *cloning* (gün-eş, kel-eş gibi (neoloji *benim*)
Irklama ~ kehanet (DLT)
Konat ~ *band* (DLT, neoloji *benim*)
Tire ~ alt-boy (Trm.)
Töregenlik ~ *loyalty* (sadakat~*fidelity* değil, neoloji *benim*)

Kaynakça

Anonim, *Tevarih-i Al-i Osman*, çev. F. Giese - N. Azamat, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992.

Âşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, içinde, N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, Türkiye Yayınevi, 1949.

Bar Hebreaus (Abu'l Farac), *Abu'l Farac Tarihi*, çev. Ö. R. Doğrul, c. I, II, TTK, Ankara, 1987.

Bosworth, C. E., "The Political and Dynastic History of the Iranian World" (A. D. 1000-1217), 1968, J. A. Boyle (1968) *The Cambridge History of Iran*, c. 5, Cambridge, 1968'in içinde.

Cahen, Cl., "La prémière pénetration turque en Asie-Mineur," *Byzantion*, c. XVIII, 1948.

Comnena, Anna, *The Alexiad*, Penguin, 1960.

Divitçioğlu, S., *Kök Türkler: Kut, Küç ve Üllüg*, İstanbul, Ada Yayınları, 1986.

Divitçioğlu, S., *Oğuz'dan Selçuklu'ya*, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1994.

Divitçioğlu, S., *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1996.

Erzi, A., "Osmanlı Devletinin Kurucusunun Adı," *Türkiyat Mecmuası*, No. 7-8, 1940-42.

Hacı Bektaş Veli, *Vilâyetnâme*, haz: E. Korkmaz, Ant Yayınları, 1995.

İbn Battuta, *Voyages*, çev. G. Defremery - B. R. Sanguinetti, c. I, Maspero, 1982.

İbn-i Hassul, "İbn-i Hassul'un Türkler Hakkında Bir Eseri," *Belleten*, c. IV, No. 14-15, 1940.

İbnü'l- Esir, "İbnü'l-Esir'de Guzlar ve Selçuklular'a Dair Parçalar" için-

de, çev. K. Burslan, *Zübdat Al-nusra ve Nuhbat Al-usra*, İstanbul, Maarif Matbaası, 1943.

İmad Ad-Din Al-Katîb Al-İsfahanî, 1943, *age*.

İnalcık, H., "How to Read Ashık Pasha-Zade," (haz.) C. Heywood - C. Inber, *Studies in Ottoman History in Honor of Professor V. L. Ménage*, İstanbul, The Issis Press, 1994'ün içinde.

Jacob, X., *Les Turcs au Moyen-Age, (Textes Byzantines)*, Ankara, TTK, 1990.

Köymen, M. A., "Alp Arslan Zamanı Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Dinî Siyaseti," *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, c. IV, 1975.

Lampton, A. K. S., *Continuity and Change in Medieval Persia*, Bibliotheca Persica, 1988.

Neşrî, *Kitab-ı Cihan-Nüma*, haz. R. Unat - M. Köymen, Ankara, TTK, 1949.

Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, çev. N. Atsız, Tercüman, 19...

Ravendî, *Rahat-Üs-Südur ve Ayet-Üs-Sürur*, çev. A. Ateş, Ankara, TTK, 1957.

Ruhî, *Ruhî Tarihi*, haz. E. Merçil - Y. Yücel, *Belgeler*, Ankara, TTK, 1989-1992.

Şadruddin Ebu'l-Hasan, *Ahbar ud-Devlet is-Selçukiyye*, çev. N. Lügal, Ankara, TTK, 1943.

Şeşen, R., *Hülâfet Ordusunun Menkibeleri ve Türklerin Faziletleri*, Ankara, 1988.

Tekin, Ş., "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarikası," *Journal of Turkish Studies*, c. 13, 1989.

İç Asya'dan, Orta Asya'dan Türkiye'ye Bir Bağlantı ve Uzanış

İsenbike Togan

Ben konuya Orta Asya tarihinin meseleleri açısından bakıyorum. 1995'te, Huricihan İslamoğlu, burada bir konferans düzenlemiş ve *ODTÜ Gelişme* dergisinde "Niçin Avrupa Tarihi" diye bir yazı yazmış ve aynı zamanda Osmanlı tarihine ne şekilde bakıldığı konusunda, daha önceki görüşleri biraz özetlemişti. Diğer taraftan da o, aynı konferansta 13, 14 ve 15. yüzyıllar Osmanlısının daha çok Avrupa tarihi ile beraber bir rekabet ortamında anlaşılması ve incelenmesi gerektiği konusunda bir konuşma yapmış ve orada yalnız Avrupa değil, aynı zamanda Anadolu ve İran'la olan rekabetlerden söz etmişti. Bugün söyleyeceğim şeyler, bu rekabet ortamıyla ilgili olacak.

Orta Asya tarihine, az önceki konuşmalar çerçevesindeki menkîbeler ve efsaneler bağlamında bakarak, Türkler, Moğollar ve Çinliler açısından bir değerlendirme yapıyorum.

Türkler ve Moğollar açısından bakınca bunların bazen yer-

leşik, bazen göçebe olarak yaşadıklarını öte yandan da değişik dinlere girdiklerini görüyoruz. Türkler açısından İslamiyet en yaygın belki en uzun zamanlı olan bir din olarak karşımıza çıkıyor ve bu din çerçevesinde meydana gelen bir kültür dairesi var. Aslında her din ve uygarlık dairesi çerçevesinde tarihe bakışımız değişiyor.

Bu konuda bir iki örnek vermek istiyorum. Tarihi bakışımız değiştiği gibi, daha önce İlber Ortaylı'nın da söylediği gibi, tarihin reel ayağı olması meselesiyle ilgili olarak mitlerde, menkıbelerde, lejanlarda değişlikler görülüyor. Mesela Moğollar'a bakarsak, bizim Aşıkpaşazade gibi onların da çok önemli bir kaynağı var. Bu kaynak *Moğolların Gizli Tarihi.* Biz Orta Asya tarihiyle özellikle orta dönemle meşgul olanlar, Moğolların *Gizli Tarihi*'ni başucundan eksik etmeyiz.

Bu metnin kendisi kendi başına enteresan. Çünkü Çinliler 14, 15 ve 16. yüzyıllarda Moğollarla ilgili yazışmalarında tercüman yetiştirmek için tercüme büroları kurmuş; sınırdaki, merkezdeki bu tercüme bürolarında Moğolca metinler Çince karakterlerle yazılmıştır. Mesela Çinggis adı, çıng, ci, sı diye üç ayrı kelimeyle yazılmış oluyor. Bu metin Moğolların tarihini anlamak için, bizim için gerçekten bulunmaz bir hazinedir. Metnin ilk önce Çincesine bakıp Moğolcasını çözmek, ondan sonra değişik dillere çevirmek, bütün bunlar tabii onlarca yıl sürdü. Tarihçilik açısından bakınca da, 1240'larda bugünkü Moğolistan'da yazılmış olan bu eserin içerisindekileri kısmen aynen veyahut da çok benzer şekilde aksettiren ve İran'da yazılmış olan bir başka tarihi kaynak var. İkisi arasındaki benzerlikler çok dikkat çekici. İran'da yazılmış olan eser ise: 1314-20'lerde İlhanlılar devrinde yazılmış olan *Cami-ü't Tevarih,* ilk evrensel tarih diyebileceğimiz tarih kitaplarından biridir. Türklerin, Moğolların tarihi, İslam tarihi, Yahudilerin, Çinlilerin, Hintlilerin, Frenklerin tarihi ayrı ayrı ciltler halinde Arapça ve Farsça olarak yazılmış, ve yazıldıktan sonra hemen nadide kitapların bulunduğu kütüphanelere konulmuş. Bizim Topkapı Sarayı'nda Revan Köşkü'nde ve Ayasofya'da bunun güzel orijinal nüsha-

ları bulunmaktadır. Sanat tarihçileri buradaki minyatürlerle uğraşırlar. Benim öğrenci olduğum yıllarda, 60'ların sonu 70'lerin başı bir tarafta İran'da, öbür tarafta Çin'de ve Moğolistan'da aynı olaylar hakkında kaynaklar bulunmasını, o zamanın dünyası içerisinde bunların üç ayrı yerde birbirine benzer şekilde yazılmış olduğunu görmek benim için çok heyecan verici bir şeydi.

Ancak 60'ların sonundan şimdi 90'ların sonuna geldik. Bütün bunlar yazılırken siyasi mülahaza diyeceğim türden, görüşler çok önemli olmuş. Bir örnek vereyim. Bir olay anlatılıyor. Aynı sıra ile anlatılıyor fakat olayın kahramanı kim? Kusurlu kim? Kurtarıcı kim? Örneğin, bu sorularla, olaya ben İran'dan bakıyorsam hemen kendim için önemli karakterleri koyuyorum. Çin'den bakıyorsam yine kendim için önemli karakterlerimi koyuyorum, Moğolistan'dan bakıyorsam kendi karakterlerimi koyuyorum. 14.-15. yüzyılda Timurlu sarayında tarih kitabı yazıyorsam kendim için önemli karakterleri koyuyorum ve bu karakterler aslında Cengiz Han'ın evlatlarından hangisinin tercih edildiğini gösteriyor? Biz genelde tarih kitaplarına gerçek arayarak bakıyoruz; ancak o zamanın ve o yörenin gerçeği ne idi? Bunu öğrenmemiz epeyce vakit alıyor. Ahmet Yaşar Bey, Aşıkpaşazade ile ilgili konuşurken, Orta Asya tarihiyle ilgili olarak Cengiz Han'ın en büyük oğlunun safdışı bırakılmasıyla ilgili olarak yaptığım çalışma gözümün önüne geldi. Çünkü tarihi kaynaklar bize onun belirli sebeplerden safdışı bırakıldığını anlatırken asıl sebebi söylemiyorlar. Bunun yerine bizim anlayabileceğimiz sebepler gösteriyorlar. Şimdi anlaşılan, Osmanlı tarihinin ilk dönemleriyle ilgili kaynaklarda da bu türlü sorunlar var; yani tarihi yazanlar, bizden sonrakilerin ne bilmesi gerekiyor ve biz ne bırakmak istiyoruz düşüncesi ile yazmışlar. Örneğin, evvelce ben Çince, Moğolca ve Farsça kaynakları birleştirdiğim zaman dünyayı bir araya getirmiş gibi hissediyordum. Halbuki oradaki tarihçi yazarın kendisinin bize ne söylemek istediğini de anlamamız gerekiyor. Bugünkü toplantıda Osmanlı tarihi için de benzer bir problemin çıktığını görmek benim için gerçekten çok yararlı oldu.

Tarihçilik geleneğine bakınca, mesela biz bugün kendi tarihimizi Hunlardan getiriyoruz. Osman Gazi acaba bizim Hunlardan geldiğimizi biliyor muydu? Sanmıyorum. Çünkü Hunlardan geldiğimiz 1759'larda De Guignes adlı Fransız bilgin, Çin kaynaklarını inceledikten sonra ortaya çıktı. Geçen yıl Mulan filmi çerçevesinde atalarımız yanlış tanıtılıyor diye bazı tartışmalar oldu. Film demek ki çok eskiden gösterilmiş olsaydı, böyle bir tartışma olmazdı. O zamanlar biz tarihçilik geleneği açısından Adem ile Havva'ya bağlanıyorduk. Adem ile Havva'ya ve daha çok Nuh peygambere bağlanıyorduk. Nuh Peygamberin oğulları arasında (üç oğlu var Ham, Sam, Yafes) Yafes'in de Türk diye bir oğlu olmuş, Türkler ondan türemişler. Ama eğer Tevrat'ı açarsanız ve yaratılış (Genesis) bölümüne bakarsanız Tevrat'ta Türk diye bir oğulun olmadığını görürüz. Öte yandan Türkler 1000 yıl neredeyse Yafes'in Türk adlı oğlundan geliyoruz diye yazmışlar. O zaman efsane nedir? Gerçek nedir? Bu durumda problemli bir soruyla karşı karşıya kalıyoruz. Herhalde bu türlü görüşlerin ortaya çıktığı dönemleri gerçekten bağlamları ile beraber anlamamız gerekiyor ve bu çerçevede belki kendimizin de bugün gerçek diye bildiğimiz bazı efsaneleri anlamamız söz konusu olur.

Mesela bunlardan biri Çin Seddi ile ilgili. Genelde Çin seddi Türklere karşı yapılmıştır diye bilinir. Çin seddinin üstünden atlayarak mı geçtiler? Kapıyı kim açtı? Nasıl oldu bu iş diye merak ettim. 12. yüzyılda bu olaylara baktığım zaman Cengiz Han ve arkadaşlarının hiç de Seddin üstünden atlamaları veya kapıyı açmalarına gerek yokmuş. Çünkü o zaman bugün bildiğimiz anlamda bir sed yok. Bugün bildiğimiz anlamdaki sed Moğollar, Çin'den ayrıldıktan sonra Ming sülalesi zamanında yapılıyor. Bugünkü sed bir bütün ve üstünden arabalar geçecek kadar geniş. Daha önce bir sürü sedler vardı. Bugünkü Moğolistan sınırlarına erişen kuzey enlemlerine kadar uzanan alanlarda sedler vardı. İki sed arasından insanlar gayet rahatlıkla geçebiliyordu. Bazı zamanlarda biz kendimiz olayları belirli bir şekilde görmek istiyoruz. Onun için kendi dönemimizin gerçekleri bi-

zim için önemli. Ben şimdi konuşmamın kalan zamanında, bir İç Asya tarihçisi olarak Asya tarihinin problemleri ışığında Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu nasıl görüyoruz diye bir soru sorarken, aslında bir gerçekten bahsetmiyorum, sadece bir görüş ileri sürüyorum.

Asya tarihinde bizi yönlendiren tarihçilik anlayışı daha çok Çin ile ilgilidir ve İç Asya tarihinde ve Çin tarihinde özellikle haşmetli devirlere bakarız. Bunlar Kanuni Sultan Süleyman zamanları gibi olan haşmetli ve şevketli zamanlardır. Her şey fevkalâdedir. Kimin ne olduğu çok bellidir. Çin'de yirmi dört sülale hüküm sürmüştür. Bu sülalelerden bazıları Kanuni Sultan Süleyman devri gibi muhteşem bazıları değil. Tarihçiler genelde parlak olmayan devrelere bakmazlar. Bu dönemleri Çin tarihi açısından birlik dönemleri ve karışıklık dönemleri diye adlandırırız. Karışılık dönemleri ile ilgilenen tarihçiler çok azdır. Tarihçiler daha çok birlik dönemleri ve bu dönemde meydana getirilen uygarlık eserleriyle ilgilenirler. Amerikalı tarihçi ve antropologlardan Tom Barfield *Tehlikeli Sınırlar* diye bir kitap yazdı. *The Perilious Frontier* adını taşıyan bu kitabında Tom Barfield ne zaman Çin'de haşmetli bir sülale ortaya çıkmışsa, aynı zamanda bozkırda Hunlar, Göktürkler, Uygurlar gibi ismi bilinen ve bütün Asya'ya yayılmış olan sülalelerin ortaya çıktığını gösterdi ve bunu anlamak için de belli bir yöntem ileri sürdü. Demek ki böylece Asya'nın bütününde, bir yerde, Hunlar olduğu zaman Çin'de, Han ve Çin sülaleleri var; Göktürkler ve Uygurlar olduğu zaman Tang sülalesi var. Bir de karışık ara dönemler var. Ben de imparatorluk dönemlerine evrensel, "karışıklık" dönemlerine de yerel diye bakmaya başladım. Evrensel dönemlere baktığımız zaman batıda Roma İmparatorluğu, Hunlar, daha sonra İslam dünyasında meydana gelen imparatorlukları görüyoruz. Gerçekten Asya tarihi açısından -ki, Avrupa bunun dışında kalıyor, feodalizmle ilgili olarak 1200'lere kadar birbirini izleyen, evrensel ve yerel dönemler var. Bizim devlet kuruluşu dediğimiz dönemler yerel dönemlerde ivme kazanıyor. Ama biz onlara yerel dönemde başlamış ve kurulmuş siya-

si birlikler diye bakmıyoruz. Biz genellikle onların evrensel dönemdeki faaliyetlerine bakıyoruz. Ben, daha çok bu yerel dönemlerle ilgilendim ve bunun üzerinde çalışmalar yapınca Anadolu tarihinde de Beylikler dönemi bu şekilde bir yerel dönem olarak karşıma çıkmış oldu. Dikkat ederseniz bizde de beyliklerle ilgili çalışmalar Osmanlı, Selçuklu ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi çalışmalarına göre çok daha azdır.

Şimdi, Asya tarihinde yerel ve evrensel dönemlere bakınca neden bu dönemler böyle birbirini izleyerek 1200'e kadar geldi sorusu ortaya çıkıyor. 1200'de bütün Moğol İmparatorluğu Asya'nın ve doğu Avrupa'nın bir kısmını idaresi altına aldı. Bir büyük şemsiye oluştu. Ondan sonra ise zaman içerisinde 14, 15. yüzyıldan itibaren bölgesel imparatorluklar ortaya çıkıyor. Artık, bu yerel, evrensel rüzgârlar esmiyor. Bu değişiklik neden oluyor diye anlamaya çalışıyorum; bu sorunun cevabı daha her açıdan hazır değil. Ancak, geriye bakınca 1200'lere kadar olan dönemde bazı konularda gelgitler olduğunu, bazı konularda karşılıklı çatışmalar olduğunu görüyoruz. Bunlardan biri ticaret rejimi üzerinedir. Çin'de her zaman dış ticaret kapalı tutulmuştur. Göçebe nüfusa bağlı olan imparatorluklarda ise açık ticaret rejimi olmuştur. Bazen Japonya'nın Amerika'ya çok mal göndermesi gibi Çinlilerin "aman çok göndermeyin, ne yapacağız bu kadar malı?" dediklerini görüyoruz. Halbuki hayvan ve hayvansal ürün getiren göçebeler, veyahut da step imparatorlukları atlardan turşu kurulamayacağı için, hayvanlar hazır iyi haldeyken, sağlamken satmak gerek düşüncesiyle devamlı olarak pazarlar kurulması için baskı yapıyorlar. Yerel dönemlerdeyse bir sürü beylikler ve kabileler, ismini bilmediğiniz, öğrenemeyeceğiniz insanlar, herkes bir siyasi varlık meydana getiriyor ve bir anda ticareti kontrol edebilmek zorlaştığı gibi, bunu yapmak isteyen de azalıyor. Ancak yeniden evrensel dönemlere dönünce, Çin'de yine "Sen bana mal getiremezsin ancak huzuruma hediye getiribilirsin. Ben de bu hediyeleri haraç olarak alırım ve sana da karşılığında hediyeler veririm" diyen çok merasimli fevkalade kompleks bir mekanizma yeniden işlemeye başlıyor.

Onun için demek ki ticaret düzenindeki çatışmalar bu evrensel ve yerel dönemlerde kendini hep gösteriyor.

İkinci bir mesele, kuvvet, politik güç nerede olacak ve nereden idare edilecek meselesidir. Tek merkez mi? Çok merkez mi? Zaten adı üstünde evrensel dönemlerde bizim soğuk harp dönemine benzer bir şekilde tek merkezler önem kazanıyor ve ilişkiler nasıl Moskova ile Washington arasında oluyor idiyse, onun gibi, iki devlet, iki başkent arasında oluyordu. Yerel dönemlerdeyse kimin eli kimin cebinde, o kadar belli değildi; herkes zaten birbirleriyle akraba da olabiliyordu. Bu dönemlerde ortalıkta çok fazla aktör dolaşmış oluyor. Fakat mesela diyelim ki, Türk kökenli olanlar biz Türkler bir araya gelelim de bir tek devlet kuralım demiyorlar; ayrı ayrı sülaleler kurmuş oluyorlar. Çinliler de aynı şekilde ayrı ayrı sülaleler kuruyorlar ve hatta işte, "on altı sülale devri" denen devir böyle çok aktörlü bir devirdir.

Üçüncü bir meseleyse, göçebe ve yerleşik ekonomiler arasında toprak kullanımıyla ilgili olarak ortaya çıkan problemlerdir. Dördüncüsü de dinler arasındaki çatışmalardır.

İşte 1200 yılına geldiğimiz zaman Cengiz Han idaresinde kurulan devlette, ticaret politikası çok ön planda oluyor. Bütün Asya ve Avrupa'nın doğusunda sonradan tarihçilerin pax mongolica "Moğol sulhü" adını verdikleri tüccarlar için geçerli bir sulh sağlanmış oluyor. Moğol İmparatorluğu idaresi herkes için barış getiren bir dönem olmamıştır ama ticaret açısından geçerli barış önemli olmuştur. Burada en belli başlı olarak ticaret politikasının kendisini yerleştirdiğini görüyoruz; Amerika'da kendisi aslen sosyolog olan Janet Abu-Lughard bu konuda enteresan bir kitap yazmıştır. Cengiz Han idaresinde kurulan imparatorluğun Asya'nın değişik bölgelerini birbiri ile nasıl bağlandığını bize göstermiştir. Bunun yanında göçebe yerleşik meseleleri olsun, kuvvetlerin bir merkezli mi, çok merkezli mi olması meseleleri olsun bu türlü meseleler aslında bu büyük 150 yıl süren imparatorluk döneminde çözülememiştir. Asya'da bunlar arasında bir tek dinler mücadelesi çözülebilmiştir. İşte Osmanlı

devrinde bu dört meselenin çözümlendiğini görüyoruz. Asya gözüyle bakınca Osmanlı Beyliği, beylikler döneminde ortaya çıkmış olan bir politik varlık olarak görünüyor ve hatta beylikler arasındaki rekabet içerisinde ortaya çıkmış oluyor. İşte bu rekabet onu daha güçlü kıldığı için problemlere çözüm getirilebiliyor. Bu açıdan da Osmanlı Devleti'nde Huricihan İslamoğlu'nun rekabet ortamında kurulan devlet görüşüyle çok örtüşen bir yapı görülüyor.

Moğollar devri ve Asya tarihi gözüyle edindiğimiz bilgilerle Anadolu'ya bakacak olursak, Anadolu'da 1200'lerde veya 1243 öncesinde mesela Anadolu Selçuklularının birçok kervansaraylar yaptırmış olduklarını görürüz, Anadolu'daki ticaret ağlarının Moğollara bağlı olmadan Asya ve batıyla entegre olabilecek şekilde yoğunlaşmış olduğunu görüyoruz. Kısacası 1243'teki yenilgiden sonra Osmanlının ortaya çıktığı dönemde Anadolu'da belli bir ekonomik yapı kendini gösteriyor ve bu ekonomik yapı yalnız izole olarak Anadolu'da bulunmuyor, Asya'nın diğer taraflarına da bağlı olmuş oluyor.

İkinci önemli husussa Cengiz Han'ın dinler arası savaşı kaldırmış olmasıdır. Savaşı şu şekilde kaldırmıştı: "Ben ebedi Tanrının gücüyle bütün dinlerden üstünüm" demek suretiyle ve farklı dinlerden gelen din adamlarına "Sen Taoist misin? Gel bana dua et, ben seni vergiden muaf ederim. Sen Hıristiyan mısın, gel bana dua et." diyerek, hepsini kendi şemsiyesi altında toplayabilmesiyle, evvelce üç yüz, dört yüz yıl sürmüş olan çatışma ortamı, dinler arasındaki düşmanlık ortadan kalkmış oldu.

Anadolu'da bir taraftan İslamiyet, bir taraftan yerli halkın yani Anadolu'nun otokton halkının Hıristiyanlığı, öbür taraftan Anadolu'ya yalnız Müslüman Türklerin gelmemiş olması, bunlar arasında bugünkü çok kullandığımız bir deyimle söz konusu olan hoşgörü; bunun da 1000 yıllık geçmişi var. Beylikler dönemine baktığımız zaman, beyliklerin aslında kendi aralarında siyasi yapılarını oluşturmak ve geliştirmek için birbirleri ile rekabet halinde olduklarını görürüz.

Birbiriyle rekabet halinde olan bu beylikler bizim bugünkü görüşümüze göre, politik bir parçalanmayı temsil ederler. Ancak beylikler devrini bugünkü ulus-devlet çerçevesinden bakarak değerlendirmek, bize o devrin meselelerini ve konumlarını açıklamıyor. O dönemdeki bölünme, bir parçalanma değil, belli bir ekonomik yapı ve onun üzerine kurulmuş belli bir düşün ve inanç yapısı yanında karşılıklı birbirini kabul etme ortamı içinde, politik yapıları geliştirmeye yönelik bir rekabet ortamının belirtisidir. İşte rekabet içindeki beylikler arasında her bakımdan temayüz edenler Osmanlılar oluyor.

Ben öğrencilerime bir sene Osmanlı tarihini okuttum. O zaman "niye Osmanlı başarılı oldu?" diye sorduğumda, çocuklar, liseden yeni gelmiş öğrenciler olarak, iki şey söylemişlerdi: "Osmanlı denize yakındı. Bizans zayıftı." Ben de "hep zayıfların üzerine mi çullanılır; başka zayıf yok muydu? Osmanlının gücü ve ortaya çıkışı sadece başkasının zayıflığı ile mi tanınır, tanımlanabilir?" diye sormuştum. Halbuki eski Moğol gelenekleri ve 13. yüzyıl açısından baktığımız zaman ticaret politikasındaki esneklik, kırsal kesim ve kent arasındaki -Moğolların yapamadığı bir şey olan bir esnek politika ve bir sentez geliştirmek-, dinler arasındaki mücadeleyi zaman içerisinde millet sistemi şeklinde sistematize etmek (yani hiç o mücadele safhasına girmemek) gibi şeylere baktığımız zaman, Osmanlının politik güç olarak bazı zaman merkezde kuvveti artırma, bazen de Türk tarihinde gördüğümüz gibi güç paylaşımı yoluna gittiğini görüyoruz. Hanedan değişik sosyo-politik kesitlerle gücünü paylaşabiliyordu. Demek ki Osmanlıların hem güç birikimi hem de güç paylaşımı mekanizmalarını bir lövye gibi kullanabildiklerini görüyoruz.

İşte bütün bu gözlemler gösteriyor ki, Cengiz Han zamanında kurulmuş olan ve bütünüyle 150 yıl yaşamış imparatorluk devrinde oluşturulan eğilim ve politikalar Osmanlılarda yaşamaya devam etmiştir. Bunun en güzel örneği damga vergisidir. Damga, mühürdür. Yapılan alışveriş çerçevesinde basılan mühürdür. Moğollar devrinde tamğa denilen damga ticaret

üzerinden devlete verilen vergidir. Hâlâ bugün damga pulu adıyla vergi veriyoruz ve bu 13. yüzyılda kurumlaşmış olan bir vergidir. Demek ki Osmanlılarda devletin yararına olan bu gibi gelenekler devam ettirilmiş ve hatta Moğollar zamanında çözülemeyen problemler Osmanlı çerçevesinde çözüm bulmuştur. Bu bilinçli mi olmuş? Hayır, ama öbür taraftan bakınca belli geleneklerden yararlanmış olduklarını görüyoruz.

Bir tek şeyle bitireyim. İlk Osmanlı tarihlerine bakınca mesela onlar kendi kökenlerini nereye dayandırıyorlar? Başlangıçta Adem Aleyhisselam'dan söz ediliyor, ama sonra dervişlerden bahsediliyor. Neşrî tarihinde Oğuzname unsurları daha fazla giriyor devreye. Daha sonraki dönemlerdeyse gene *Moğolların Gizli Tarihi*'nde söz konusu olan mitolojik hikâyelerin de tarih kitaplarına girdiğini görüyoruz. Bu nedenle demek ki onlar bizim 20. yüzyılda olduğumuz kadar geçmişten ve gelenekten habersiz değillerdi. Tarihçilik geleneklerine ve efsanelerine bakacak olursak, Osmanlıların İç Asya efsanelerini kendi tarihçilik geleneklerine yedirmiş olduklarını görüyoruz.

Osmanlı Devletini'nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü

Ahmet Yaşar Ocak

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda dervişler meselesi, (bunlar kimlerdir, Osmanlı'nın kuruluşunda ne gibi roller oynamışlardır, özellikle Osman Gazi'nin kayınpederi olduğu söylenen Edebali) konusunda bazı şeyler söylemeye çalışacağım. Bazı tarihçilerimizin bu konudaki fikirleri ve kaynaklarda bu konuda mevcut olan veriler nelerdir, eleştirel bir yaklaşımla sunmak istiyorum.

Bilindiği gibi bu mesele Fuat Köprülü ile gündeme gelir. Fuat Köprülü'nün meşhur *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* isimli kitabı, arkasından *Anadolu'da İslamiyet* isimli, meşhur bitmemiş klasik makalesi, onun arkasından da *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* isimli önemli kitabı ile bu mesele ilk defa derinlemesine ele alınmış ve tartışılmıştır. Fuat Köprülü her üç çalışmasında da Aşıkpaşazade'nin yaptığı dörtlü tasnifin etkisindedir. Aşıkpaşazade'nin metninde başka hiçbir çağdaş Osmanlı tarihçisinin metninde olmayan bir tasnif var. Hepimizin bildiği gibi o tasnif aynen şudur:

Aşıkpaşazade, diyor ki: "Bu Rûm'da dört tâife vardır ki mi-

safirler içinde anilur. Biri Gâziyân-ı Rum, biri Ahiyân-ı Rum, biri Abdalân-ı Rum ve biri Bâciyân-ı Rum." Bu sonuncusu üzerinde daha önce Ahilik konusunda da çalışan Mikail Bayram biraz fazla spekülatif yorumlarla dolu küçük bir kitap neşretti. Burada Bâciyân-ı Rum adında sanki özel bir teşkilat varmış ve bu da çok önemli bir fonksiyon icra etmiş Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda gibi bir imaj ortaya koydu. Fakat biraz daha derinlemesine bakıldığı zaman Köprülü'nün söylediğini söylemekten başka Baciyân-ı Rum konusunda fazlaca birşey söyleme imkânına bugün için sahip olmadığımız görülüyor. Çünkü sonuçta Aşıkpaşazade'deki şu iki kelimelik terimden (Baciyan-ı Rum) başka elimizde bir şey yok. Ama öbürlerini biliyoruz. Öbürleri diğer kaynaklardaki bilgilerle de teyit ediliyor. Gazilerin mevcut olduğunu çok iyi biliyoruz. Ahîlerin mevcut olduğunu çok iyi biliyoruz. Üzerinde yapılmış epeyce çalışma var. Abdalân-ı Rûm'u da biliyoruz. Yalnız Aşıkpaşazade kanalı ile değil; hem ona çağdaş olan hem daha başka Osmanlı kaynakları vasıtasıyla da biliyoruz, Bektaşilerin kendi geleneksel kaynakları vasıtasıyla da bilebiliyoruz.

Ama böyle bir dörtlü tasnif sadece Aşıkpaşazade'de var. Mehmet Fuat Köprülü de *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* isimli kitabında bu dörtlü tasnife dayalı olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında, halk kesiminin dışındaki aktif sosyal tabanı, Aşıkpaşazade'nin etkisi ile bu dörtlü tasnife dayalı olarak inceler ve o arada fikirlerini ortaya koyar. Bu etki daha sonra devam etmiştir. Merhum Uzunçarşılı ve rahmetli Ömer Lütfi Barkan *Vakıflar Dergisi*'nde çıkan "Kolonizatör Türk Dervişleri" isimli o çok meşhur makalesinde de yine aynı şekilde biraz da Mehmet Fuat Köprülü'nün etkisi ile bu tasnife dayalı olarak kuruluş devrinin kolonizatör dervişlerini, yani Abdalan-ı Rûm'u inceler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik bölgelerine ait tahrir defterlerinden aldığı çarpıcı örneklerle de bu meseleyi izah eder. Daha sonra Prof. İnalcık, *The Ottoman Empire* isimli kitabında bu meseleye temas eder. Son zamanlarda da öyle görünüyor ki, bu konulara yönelmiştir. Nitekim "Otman Baba" mena-

kıbnâmesine dair bir yazısında, bir de "Aşık Paşazade tarihini nasıl okumalı?" diye Ménage Armağanı'na yazdığı bir makalesinde yine bu meseleye döner. Öyle görünüyor ki bundan sonra böyle devam edecek. Zannederim onun çalışmalarıyla da bu mesele biraz daha derinlik kazanacaktır. Bu arada Sayın Suraiya Faroqhi de bu konu ile çok yakından ve derinden meşgul olmuştur. Daha sonra bazı meslektaşlarımız, meselâ Ahmet T. Karamustafa ve Cemal Kafadar da, son kitaplarında belli ölçüde bu mesele üzerinde durmuşlardı. Prof. Irène Mélikoff Bektâşilik etütleri dolayısıyla bu mesele üzerinde derinlemesine çalışmış, özellikle Rum abdallarına dair, hakikaten dikkate değer birtakım analizler yapmıştır.

Son zamanlarda Türkiye'nin 1980 sonrası gündemine gelen Alevîlik-Bektâşilik meselesi dolayısıyla da Alevi kesim içerisindeki bazı yazarlar, popüler tarihçi kesimi, bu Abdalân-ı Rûm meselesi üzerinde çok yayın yapmışlardır. Fakat bunların temel kaynaklara eğilen ve sağlam tahliller yapan çalışmalar olduğu pek söylenemez. Biraz apolojik niteliklidir bu çalışmalar. Üzülerek söylemek gerekir ki, epeyce de tarihi bozma niteliğindeki çalışmalardır. Çok ciddi tarihsel deformasyonlar vardır bu yayınlarda.

Bence Türkiye'deki modern Osmanlı tarih yazıcılığında Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda dervişlerin rolü fazla ileri çıkarılmıştır. Bana öyle geliyor ki bu, başlangıçta da söylediğim gibi, daha ziyade Köprülü'nün, dolayısıyla Aşıkpaşazade'nin tesiriyledir. Neden? İnalcık da bunu son makalesinde haklı olarak vurguluyor. Aşıkpaşazade önemli bir derviş sülalesinin mensubudur. Öyle derviş sülaleleri vardır ki Anadolu'da, Osmanlı hanedanından daha eskidir. Bu da onlardan bir tanesi; Baba İlyas'ın soyundan geliyor. Aşıkpaşazade belki vaktiyle Anadolu Selçuklu Devletine karşı isyan etmiş bir zümrenin liderliğini yapmış bir kişinin soyundan gelmiş olmanın verdiği bir aşağılık kompleksini örtebilmek için kroniğinde hem son derece devlet yanlısı bir tavrı ortaya koyar, hem de dervişlerin rolünü fazlaca mübalağa eder. Fakat burada dikkat çekici olan

nokta şudur: Osmanlı Devleti de en gelişmiş döneminde 16. yüzyılda dahi, hem ilk Osmanlı kroniklerinde, hem 16. yüzyıl kroniklerinde, bu meseleye bu şekilde yapılan yaklaşımı reddetmemiştir. Hatta biraz sonra Edebali üzerinde dururken söyleyeceğim, Osmanlı sülalesinin Şeyh Edebali ile olan akrabalığı konusundaki iddia üzerinde Osmanlı hiçbir şey söylememiştir. Mevcut rivayetler olduğu gibi kabul edilmiştir ve bu şekildeki menkabevi rivayet günümüze kadar devam etmiş, muhafazakâr ve modern tarih yazımında ayrıca sürüp gitmiştir.

Peki Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda dervişlerin rolü gerçekte nedir? Bu konuda Aşıkpaşazade'nin payını vurgulamaya çalıştım. Belki biraz daha uzun bahsetmek lazım ama, bu rolü daha ziyade bence şu üç noktada toplamak mümkün: Yani bilinen kaynaklar üzerinde yapılan çalışmalar, bu kaynakların kritik ve analitik incelenmeleri, bunlardan sağlanan veriler ve nihayet, sözünü ettiğim önde gelen Türk tarihçilerinin bu konuda ortaya koydukları sonuçlar, üç noktada bu rolü toparlamamıza imkân veriyor.

Birincisi bunların fetihlerdeki rolleri. Bu, son derece önemli, ayrı bir monografi konusu olabilecek enteresan bir konudur. Elimizde oldukça yeterli malzeme vardır diyebilirim. Hatta son zamanlarda da daha başka değişik şeyler ortaya çıkıyor. Bu insanlar gönüllü olarak, fetihlere katılıyorlar. Niçin katılıyorlar? Bunun sebebini de 16. yüzyılda İbnî Kemal *Tevarih-i Âli Osman*'da gayet iyi açıklıyor. Diyor ki orada, kısaca meâlen: "Bursa'nın fethinden sonra burada nimet çoğalınca, ne kadar abdal taifesi varsa hepsi hücüm ettiler." Demek ki birincisi bana göre bu insanlar önce geçim sağlamak için gazalara katılıyorlar. Osmanlı beyliğine geliyorlar, burada sultanlarla ilişki kuruyorlar ve yanlarındaki derviş gruplarıyla beraber yerine göre 50-60 kişilik yerine göre 150-200 kişilik veya daha fazla derviş gruplarıyla Bizans topraklarında birtakım fetihlere katılıyorlar. Bunun çok önemli örneklerinden biri Geyikli Baba'dır. Geyikli Baba ile ilgili metinler ilk kroniklerde de yer alır. Ayrıca elimde bir arşiv metni var. Bu, Ahmet Refik'ten alınmak suretiyle daha önce Hil-

mi Ziya Ülken tarafından yayınlanmış kısa bir pasajdan ibaret. Sonra Sn. Irène Beldicianu Bursa üzerinde çalışırken tesadüfen bir defterde buna rastladığını söyledi ve bana fotokopisini gönderme nezaketini gösterdi. Bursa'nın erken döneme ait bir tahrir defterinin başında bu metin bulunuyor. Burada Geyikli Baba'nın dervişleri ile beraber Kızıl Kilise'yi fethinden sonra, baba meyhordur diye Orhan Gazi'nin ona 2 yük şarap, 2 yük rakı gönderdiğini söylüyor. Ben bu belgeyi bir kitabımda kullandım. Bir kısım meslektaştan şiddetli itirazlar aldım. "Sen ne yapmak istiyorsun, bu mübarek dervişlere rakı, şarap içirmek suretiyle nereye varmak istiyorsun" gibi birtakım tepkiler geldi, ama realite budur. Biraz sonra bu dervişlerin ne tür insanlar olduğundan bahsedeceğim...

İkinci rolleri bence Türkleştirme ve İslamlaştırmadır. Bunu da fazla mübalağa etmemek lazım. Bunun şuurlu bir politika olduğu kanaatinde değilim. Yani bu insanlar gittikleri yerlerde "biz gidelim buraları Türkleştirelim, işte şu şekilde müslümanlaştıralım" şeklindeki bir endişeyi, en azından birincil endişe olarak taşımıyorlar. Birincil endişe, bana göre, geçimlerini sağlamak, yerleşebilecekleri bir toprak temin etmek ve Osmanlı sultanlarının himayesini elde etmek suretiyle rahatça hayatlarını idame ettirebilmek idi.

Bu dervişler yerleştikleri yerlerde zaviyeler kuruyorlar. Bunlar çok yazıldı çizildi. Ya kendileri kuruyorlar bu zaviyeleri, devletten bunun tanınması için müsaade alıyorlar veya sultanlar Geyikli Baba örneğinde olduğu gibi, yaptıkları fetihlere bir cemile olmak üzere bunların fethettikleri toprakları kendilerine vakfediyorlar. Bu şekilde orada yerleşiyorlar.

Üçüncü bir fonksiyonları, ki bana göre, son derece önemli, o da, Osmanlı hakimiyetinin meşrulaştırılması. İşte bu insanlar maiyetlerindeki dervişlerinin dışında çok büyük kitlelere hitap ediyorlar. Hatta o kadar ki Osmanlı yüksek bürokrasisi, yüksek askeri erkânı içerisinde de bunların müridleri olan kişiler var; Turgut Alp gibi, mesela Konur Alp gibi veya Mihailoğulları gibi. Onlar bu insanların müridleri oluyorlar. Demek ki onlar da

o sıralarda 16. yüzyılda gördüğümüz bürokratlar gibi, kendi iç sistemini ortaya koymuş gerek kültürel bakımdan gerek sosyo-ekonomik bakımdan iyice gelişmiş, halk tabanından farklılaşmış kişiler değil kuruluş dönemindeki bu Osmanlı askeri erkânı veya bürokratik erkânı. Bunlar kuruluş döneminde nihayet aynı sosyal tabanın bir parçası olarak devredeler. Ayrıca Osmanlı hükümdarları da onların yerleştikleri topraklarda Osmanlı hakimiyetinin tanınması hususunda çok önemli bir araç oldukları için bu tavırlarını ve hareketlerini olağan karşılamışlardır. Çünkü üretilen menkıbeler dervişlerle kendilerini bir bağlantı içerisine sokmak suretiyle halk içinde rahatlıkla meşruiyet zemini oluşturabiliyor.

Peki bu dervişler içerisinde kimler, hangi zümreler var? Anadolu Selçukluları zamanından beri Anadolu'da faaliyet gösteren çok çeşitli derviş zümrelerinden, yahut sûfi gruplardan, tarikatlardan acaba hangileri var bunların arasında? İşte daha yakından bakıldığında bunların yalnızca Rûm Abdalları denilen, bu çok genel ifadeyle ifadelendirilen bir zümreden ibaret olduğunu görüyoruz. Bunların içerisinde Mevleviler yok. Bunların içerisinde Kâdirîler, Rifaîler yok, ki bunlar Selçuklu döneminden beri Anadolu'da mevcut, bayağı da nüfuz sahibi sûfi çevrelerdir. Ama bunların hiçbirisi Osmanlı topraklarında bulunmuyor. Bakıyorsunuz Aydınoğullarında var. Biliyorsunuz, Mevlâna'nın torunu Ulu Arif Çelebi Menteşoğulları, Aydınoğulları, Germiyanoğulları gibi batıdaki Osmanlı beyliğinden daha önce yerleşmiş, kökleşmiş beyliklerin Bizans'tan ele geçirdikleri topraklarda gidip faaliyet gösteriyor. Beylerle beraber oturuyor, içki meclisleri düzenliyor Ulu Arif Çelebi. Onlarla beraber şarap içiyor, raks ediyor, sonra da orada bir Mevlevi Zaviyesi açıyor; Mevleviliği onlara anlatıyor. Daha sonra halifelerini gönderiyor. Bu bütün Batı'daki beyliklerde böyle; ama bakıyoruz döneme ait hiçbir kaynakta Osmanlı arazisinde tek bir Kadirî, Rifâî veya Mevlevî dervişinden bahsedilmiyor. En azından benim görebildiğim kadarıyla bu böyle. Kâdirî dervişleri de yok, Rifaîler de yok, hele daha sonraki Halvetî ve Nakşî dervişlerini hiç say-

mıyorum. Onlar zaten 15. yüzyıldan itibaren söz konusu edileceklerdir.

Bunlar neden yok? Bunun üzerinde çeşitli fikirler ileri sürülebilir, hipotezler ortaya atılabilir, ama bana bunlar içerisinde biraz doğru gibi görüneni şudur: Bu insanlar yerleşik hayata alışmış olan kişiler. Yani eski dönemlerden beri özellikle şehirlerde büyük hankâhlarda, tekkelerde yerleşmiş olan, belirli ölçüde vakıfların gelirini yemek suretiyle nispeten rahat bir hayata intibak etmiş olan zümreler. Oysa Rum Abdalları öyle değil. Nerede akşam, orada sabah ve üstelik bunlar bekâr insanlar. Sırtlarında postları var, bellerinde Ebu Müslimî nacak denilen bir baltaları var, bununla gittikleri yerde konaklayacakları vakit odun kesiyorlar, ateş yakıyorlar, icabında kendilerine saldıran vahşi hayvanları öldürüyorlar. Boyunlarındaki keşkülle de gittikleri köy ve kasabalarda para ve yiyecek dileniyorlar. Nerede akşam, orada sabah. Mevleviler ve öteki tarikatların dervişleri böyle bir hayatı istemiyorlar. Özellikle Bizans uçlarında böyle konforlu bir hayat olmadığı için muhtemelen onlar Osmanlı beyliğine gitmeyi hiç düşünmediler. Ama Rum Abdalları gittiler. Hele bir de bunun yanına Kemal Paşazade'nin dediği gibi, Osmanlı padişahlarının böyle bol nimetlerini, ekleyecek olursanız Osmanlı toprakları cazip oluyor ve Rûm Abdalları oraya gidiyorlar.

Bunlar bu şekilde Osmanlı topraklarına yerleşiyor ve fetihlere katılıyorlar. Peki bunlar, Rum Abdalları dediğimiz bu insanlar, belirli bir tarikatın adamı mıdırlar? Prof. İnalcık bunları bir tarikat olarak düşünüyor ve adına da *Abdâlizm* veya *Abdâlizm tarikatı* diyor. Ben böyle bir tâbirin gereksiz ve tarih dışı olduğunu düşünüyorum. Çünkü bunlar zaten tarihsel bir adı olan büyük bir sufî akımın mensupları: *Kalenderiye*. Çok eskilerden beri İran'dan başlayıp bir taraftan Orta Asya, bir taraftan Anadolu'ya gelen bir Kalenderiye akımı var. Bir büyük ve güçlü Sûfilik akımı bu. Bütün Ortadoğu sûfiliğini, uzun yüzyıllar boyu etkilemiş hatta 16. ve 17. yüzyıla kadar etkilemiş olan çok büyük bir sûfi akımı bu. Kanaatimce bu insanlar, bu akıma

mensup. Ama bu akımın içerisinde de tek bir tarikat yok. Yine tarih kaynaklarından bildiğimiz kadarıyla bunların içerisinde Yesevîler var, Haydarîler var ve bir de bu büyük sûfi akımla aynı adı taşıyan Kalenderiye tarikatı var. Bunlar Anadolu'da mevcut. Rum Abdallarının içerisinde bunlar bulunuyor. İşte Baba İlyas'ın giriştiği o büyük toplumsal kıyamın içerisine katılanlar ve onları organize edenler de bunlar, bilindiği gibi. Fakat asıl önemlisi, bunların içerisinde -ben bu konudaki ilk çalışmalarımı yaparken o kadar da fazla dikkatimi çekmeyen- bir Vefâîler tarikatı var. Bu konuda daha sonra elime başka malzeme geçti. Müteakip çalışmalarımda çok mühim roller oynadığını tespit ettiğim bu Vefaiyye tarikatına ve Anadolu'daki önemine dikkat çekmeye çalıştım. İnalcık da daha sonra "Aşıkpaşazade tarihini nasıl okumalıdır" isimli makalesinde bu Vefâîlik üzerine eğildi ve "Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda bu çevrenin, yani Vefâîlik çevresinin hakim bir konumda olduğunu vurguladı." İşte Geyikli Baba, Edebali, işte Abdal Musa, işte Kumral Abdal. Aklınıza ne kadar abdal geliyorsa bunların çoğu, önemli ölçüde bu Vefâîyye çevresine mensup. Nedir bu tarikat? 1107'de ölmüş olan, Bağdat'ta yaşamış, Tâcü'l-ârifîn Seyyid Ebu'l-Vefâ adında bir sûfi (Kürt asıllı olduğu da söyleniyor). Fakat bakıyoruz çevresindeki önemli şahsiyetler hep Türk. Ama bu nokta bence o kadar önemli değil. Bence Kürt de olabilir, Türk de olabilir. Beni o kadar ilgilendirmiyor. Zaten benim bu meseleyle ilgili kişisel bir saplantım yok. Ama bu tarikatın özellikle Kuzey Irak, Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da ve Doğu Anadolu'da çok büyük bir nüfuz sahasına sahip olduğu bugün elimize geçen Vefâî silsilelerinden anlaşılıyor. Bu sahalarda özellikle Türkiye'de, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da bugün mebzul miktarda, benim şahsen 8-10 tanesini görebildiğim ama maalesef birtakım sebeplerle fotokopisini dahi alamadığım, Vefâî silsileleri mevcut. Bu da gösteriyor ki bu tarikat, hakikaten Anadolu'da ilk kroniklere aksetmemiş olmasına rağmen çok yaygın bir hakimiyet alanına sahip. Bunun izahı nasıl yapılır? O da ayrı bir tartışma konusu. Neden bu kadar geniş bir alana güçlü bir şekilde

yayılan bu tarikat, kroniklere yansımamış? Bu bir sorudur. Bunun cevaplandırılması da gerekir. Ama bu bağlantıyı sağlayan, elimizde, daha önce bilinen ama pek iyi kullanılmayan bir kaynak var. İşte, Elvan Çelebi'nin *Menâkıb-ul- Kudsiyye*'si. Bu kaynak, Baba İlyas-ı Horasanî'nin bir Vefâîye şeyhi olduğunu göstermek suretiyle bu bağlantıyı sağlıyor. İkincisi, 16. yüzyılın başlarında Aşıkpaşazade, tarihinin başına kendi silsilesini koymak suretiyle bu bağlantıyı ikinci kez teyit ediyor. Bu suretle biz, bu Rum Abdalları zümresindeki hakim sûfi çevrenin Vefâîye çevresi olduğunu çok iyi tahmin edebiliyoruz. Ama bu konuda daha kesin şeyler söyleyebilmek için zannediyorum bu silsileler üzerinde çalışma yapmak ve belki de saha araştırmasına çıkmak lazım. Bu silsilelerin bulunduğu alanlarda acaba eski dönemden kalma bu geleneğe dair neler var, onları tespit etmek lazım geliyor.

Osmanlı Devleti kurulurken hâkim sufî çevre demek ki bunlar. Bu insanların sünni olmadığı kesin. Bunu nereden anlayabiliyoruz? Bu geleneğin içerisinde teşekkül etmiş bugün elimizde oldukça fazla nüshası bulunan menâkıbnâmeler var. Bu menâkıbnâmeler bugün Bektâşi menâkıbnâmeleri diye biliniyor. Vaktiyle ben de bu tabiri kullandım ama sonraki çalışmalarım bana bunun doğru olmadığını gösterdi. Çünkü bu menâkıbnâmelerin hiçbirisinde Hacı Bektaş'ınki de dahil olmak üzere, Bektâşi terimine rastlayamazsınız. Bunlar zaten aşağı yukarı 15. yüzyılın ortalarına, yahut ikinci yarısının sonlarına doğru yazıya geçirilmiş olan metinlerdir. Bunlar Rum Abdalları geleneği içerisinden geliyor. Hacı Bektaş da bu Rum Abdallarından bir tanesi... Hacı Bektaş'ın zaten Bektaşilik diye bir tarikat kurmadığını bugün herkes biliyor. Ama Bektaşîler Rum Abdallarının bütün geleneklerine vâris oldukları ve bu menakıbnâmeleri kullandıkları için bunlara Bektaşî menâkıbnameleri deniyor yanlış olarak. O geleneğin içerisinden gelen bu menâkıbnâmeler bize bunların ne tür bir İslâm yorumunu benimsediğini gayet açık ortaya koyuyor. Bunlar bir defa Tanrı'nın insan bedenine geçtiğine inanıyorlar. Bu bir. İkincisi bunlar ruhun bedenden

bedene geçtiğine inanıyorlar. Bu iki inanç her şeyden önce sünnîlikte olmayan iki temel inançtır. O halde bunların sünnî olduğunu, en azından Vefâîlerin de sünnî olduğunu iddia etmek bence çok zor.

Zaten bu tarikatın kurucusu olan Seyid Ebü'l-Vefa'nın menâkıbı da 16. yüzyılın başlarında Aşıkpaşazade'nin damadı Seyid Velâyet'in aracılığıyla Türkçeye çevrilmiştir. Bu menâkıbnâmede de açıkça görülüyor ki Tâcü'l Arifîn Seyid Ebü'l Vefa Ahmed Yesevî gibi kadın ve erkek bir arada, tıpkı bugünkü Alevi semahları gibi semah yapmaktadır. Zamanın halifesi El-Kaim bi-Emrillah ona ihtarlarda bulunur. Menkıbeye göre bir kâse şarap gönderir, der ki, "kadınlı erkekli yaptığın meclislerde bunu içersin sana da bu layıktır." Sonuçta bu menâkıbnâmeye göre bu tarikat çevresinin sünni olduğunu iddia etmek zor.

Şimdi yeni bir tez var. Rum Abdalları ne öyle idi ne böyle, peki nedir bunlar? Şimdi günümüz popüler Alevi historiyografisi, bunların Alevi olduğunu iddia ediyor. Popüler Alevi tarihçileri, Alevi yazarları bunların Alevi olduğunu iddia ediyorlar. Bunu kabul edebilmek için, Rum Abdallarının Hz. Ali kültünü tanımış olmaları lazım. Fakat bunu tespit edemiyoruz. Bu menâkıbnâmelerdeki Rum Abdalların biyografileri incelendiğinde, bunlarda, az önce söylediğim iki inanca rastlamakla beraber Hz. Ali kültüne rastlamıyoruz. Hatta hatta şu söylenebilir: Hacı Bektaş'ın Velâyetnâmesinde dahi Alevi vurgusu hemen hemen hiç yoktur. 12 imam soyuna atıf vardır ama Alevi vurgusu yoktur. Üstelik bu atıf XVI. yüzyıldan sonra girmiş olabilir. Bu ihtimal yüksektir. Dolayısıyla bunlar 12 imam kültünü tanımamışlardır, özellikle Hz. Ali kültünü tanımamışlardır. Dolayısıyla, bunları Alevi olarak vasıflandırmak kanaatimce mümkün değildir.

Bu Seyid Ebü'l-Vefa bağlantısı nasıl ortaya çıkıyor kaynaklarda? Geyikli Baba dolayısıyla, Aşıkpaşazade tarihinde, anonim *Tevarih-i Ali Osman*'da, Oruç Bey'de ve Neşri'de şöyle bir ifade var: Geyikli Baba'yı tanımak istediği zaman Orhan Gazi ona soruyor, diyor ki, "Size kim derler?" O da "Ben Baba İlyas

müridiyim, Seyid Ebü'l-Vefâ tarikatındanım." cevabını veriyor. İfade çok açık. Bu bütün ilk dönem kroniklerinde var. Bununla şunu kastediyorum. Bir Babaî tarikatı olduğu söyleniyor son zamanlarda. Böyle bir tarikat yok. Bunu ispat edebilecek hiçbir veriye rastlamıyoruz. Bir Babaî çevresi var. Yani Baba İlyas'ın liderliğinde 1239'daki isyana katılan bir taraftarlar zümresi var. Baba İlyas'tan dolayı onlara Babaî deniyor. Fakat bu bir tarikat değil. Çünkü o çevreden gelen bu insanlar kendilerine hangi tarikatten oldukları sorulduğu vakit "Seyit-Ebü'l- Vefa tarikatindenim" diyorlar. "Babaî tarikatindenim" demiyorlar. Ama Baba İlyas müridi olduklarını söylüyorlar. Çünkü Baba İlyas hakikaten Tac'ül Arif'in'in Anadolu'daki en önde gelen halifelerindendi. Onun için, bu böyle söyleniyor.

Edebali meselesine geçmek istiyorum. Bence Osmanlı beyliğindeki bu dervişler konusunda en çok sorgulanmaya değer konu son zamanlarda Edebali meselesidir. Edebali ve Osman Gazi meselesi. Edebali'nin Osman Gazi ile bağlantısı bir, Edebali'nin kimliği, şahsiyeti iki. Bu konuyla ilgili problemleri şu dört noktada toplayabiliriz.

1. Edebali gerçekten Osman Gazi'nin kayınpederi midir?

2. Edebali, bugüne kadar hep ileri sürüldüğü gibi, bir Ahi şeyhi midir?

3. Edebali bir fıkıh alimi ve hakikaten Osman Gazi'nin danışmanı mıdır? Hukuk danışmanı mıdır?

4. Şeyh Edebali, Alevi yazarlarının iddia ettiği gibi bir Alevi dedesi midir?

Osman Gazi'nin kayınpederi olduğu meselesini Prof. İnalcık "Aşık Paşazade'yi nasıl okumalıdır" makalesinde belli ölçüde dile getirmiştir ve orada kendi şüphelerini izhar ediyor. Bence bu şüphelerinde de haklı. Çünkü böyle bir bağlantıyı sağlayacak elimizde erken döneme ait herhangi bir veri yok. Bu, daha ziyade, Aşıkpaşazade'nin tariki ile gelen bir rivayette ortaya çıkıyor.

Aşıkpaşazade Şeyh Edebali'nin torunu Mehmet Paşa'yı tanımış. (Paşa terimi burada Osmanlı vezirlerinin ünvan olan Pa-

şa değil, 13. yüzyıl ve 14. yüzyılda dervişlere verilen bir ünvan olarak kullanılan Paşadır. İkisini birbirine karıştırmamak lazım.) Edebali'yi ondan dinlemiş olduğunu ve tarihine koyduğu bu konudaki bilgilerin de bu kanalla kendisine intikal ettiğini söylüyor. Burada Edebali'nin yaşlılığında 2 defa evlendiğini, kimlerin kızlarını aldığını da söylüyor, bunlardan son hanımından olan kızı Mal Hatun'u da Osman Gazi'ye verdiğini belirtiyor. Bu bağlantıyı yalnızca Aşıkpaşazade kullanıyor. Diğer Osmanlı kronikleri bu konuda Aşıkpaşazade'yi naklediyorlar. O zaman bu, nereden çıkıyor? Kanaatimce burada yine bu işin mesulü olarak Aşıkpaşazade'yi görmek lazım. Bence Âşıkpaşazade, dedesinin isyanı ile ilgili psikoloji içerisinde kendi sülalesinin isyanla bağlantısına dair eskiden kalma rivayetleri hafızalardan silebilmek ve Osmanlı Devleti'nin başlangıcını da olabildiğince kendi soyuna, sülalesine, en azından kendi tarikatına bağlayabilmek için böyle bir senaryoyu ortaya atmış olmalıdır. Benim kanaatimce böyle bir ihtimal çok kuvvetli. Bu suretle, Osman Gazi ve ondan türeyecek olan Osmanlı hükümdarlarının soyu neye bağlanmış oluyor? Vefâiye tarikatına bağlanmış oluyor. Çünkü Edebali, Baba İlyas'ın çok önemli bir halifesidir. Bir Rum Abdalıdır. Mademki onun kızı ile evleniyor Osman Gazi, o zaman mesele tamamdır. Osmanlıların soyu böyle bir tarikate bağlanıyor.

İkincisi Ahi Şeyhi midir Edebali? Bu konuda elimizde bir tek rivayet var, başka hiçbir veri yok. Hiçbir kaynakta, hiçbir Osmanlı kroniğinde Edebali, Ahi lakabıyla zikredilmemiştir. Yalnız Neşrî'de bir ifade vardır. Neşrî'deki ifade şunu söylüyor: "Edebali dedikleri azizin bir karındaşı vardı. Adına Ahi Şemsettin derlerdi. Anın dahi oğlu Ahi Hüseyin." Hepsi bu kadar. Buradan hareketle günümüz tarihçileri Edebali'nin bir Ahi şeyhi olduğunu yazmışlardır. Yalnız Fuat Köprülü bunu kuvvetli bir ihtimal değil zayıf bir ihtimal olarak zikrediyor. *Anadolu'da İslamiyet* makalesinde. Fakat *Menâkıb-ül Kûdsiyye*'ye ve diğer kaynaklara baktığımız vakit Edebali'nin böyle bir bağlantı içerisinde olmadığını rahatlıkla görüyoruz. Çünkü ne Aşıkpaşazade'

nin ortaya koyduğu bu bağlantı ne de diğer taraftan Elvan Çelebi'nin sağladığı bu ikinci bağlantı Edebali'yi kesinlikle Ahi çevrelerine mal etmiyor. O zaman Neşri'nin bu ifadesi nereden çıkıyor? Demek ki Edebali'nin bir kardeşi Ahiliğe geçmiş, işte bu sebeple. Bu yüzden daha sonraki dönemlerde Edebali'nin kendisi de bir Ahi reisi olarak algılanmış ve klasik Osmanlı tarihçiliği de 16. - 17. yüzyıllarda bunu böyle takdim etmiş olabilir diye düşünüyorum. Ama benim kanaatimce, bir taraftan Elvan Çelebi, diğer taraftan Aşıkpaşazade'nin sağladığı bağlantı, Edebali'yi Ahi yapmanın doğru olmayacağını gösteriyor. Üstelik Edebali'nin müritlerinden hiçbiri, Kumral Abdal başta olmak üzere, Ahi lakabıyla anılmıyor, abdal diye anılıyor.

Bu konuda vaktiyle Sayın Irène Beldiceanu'nun bana yazdığı bir mektuptan bahsetmek istiyorum. Diyor ki, "Bana göre Edebali Ahi olamaz Bence onun Ahi olarak algılanmasında 'ede' kelimesinin rolü olabilir. Çünkü 'ede' bugün Anadolu'da da kullanıldığı gibi "Büyük kardeş" demektir. Belki Osmanlı kâtipleri başka kelimelerde olduğu gibi bu Türkçe kelimeyi arapçalaştırdılar." I. Beldiceanu'nun mütâlası bence çok da uzak bir ihtimali yansıtmıyor. Bunun başka örnekleri var. Mesela, *Yukarı Elmahacılı Köyü*'nü alıyorlar, *Elmahacılı-i Bâlâ Köyü* diye kaydediyorlar. Ama o halk arasında *Yukarı Elmahacılı* diye anılıyor. Bunun gibi bu "ede" kelimesi de belki Ahi kelimesi ile yer değiştirmiş olabilir. Bunu kesin olarak bilemiyorum. Yalnız bir görüş olarak söylüyorum.

Edebali bir fıkıh alimi midir? Bana göre büyük bir ihtimalle değildir. Çünkü *Şakayık-ı Numaniye*'deki Taşköprülüzade'nin ifadesi hariç, hiçbir kaynak Edebali'den hukuk tahsil etmiş, Osman Gazi'nin danışmanı olan bir kişi olarak bahsetmiyor. Yalnız "ilm-i rüya-yı hûb bilirdi" diye Aşıkpaşazade'de, Neşri'de ve Oruç Bey'in tarihinde geçer. Yalnız ve yalnız 16. yüzyılda Taşköprülüzade ona Halep'te hukuk tahsil ettiriyor. Şam'da bulunduruyor. Sonra Karaman'a getiriyor, Konya'ya getiriyor. Orada medresede müderris yapıyor. Sonra Osman Gazi ile temasa geçiriyor meşhur rüya hadisesi dolayısıyla ve onu hukuk

danışmanı yapıyor. Konar göçer Türkmen çevrelerine mensup olan Edebali gibi birinin, açıklamaya çalıştığım bağlantı içinde böyle güçlü bir hukuk alimi niteliği ile ortaya çıkması bence çok şüpheli bir durum. Kesinlikle reddetmiyorum ama, çok şüpheyle karşılamak lazım. Hele hele Osman Gazi'nin hukuk danışmanlığı meselesi çok daha şüpheli. Zannediyorum, *Şakayık* müellifi Osmanlı Devleti'nin ilk döneminde yaşamış bu kişilerin biyografisini yazarken biraz, hayalini kullanmış ve 16. yüzyıldaki bu muhteşem devletin kökenine yaraşır bir "muhteşem" imaj çizebilmek için de o dönem insanlarını böyle biraz değişik bir imajla sunmuş olabilir diyorum. Dolayısıyla, daha eski kaynaklarda Edebali'nin bir fakih ve Osman Gazi'nin hukuk danışmanı olduğuna dair hiçbir kayıt yokken, daha geç döneme ait bir kaynağın tek ifadesine dayanarak Edebali'yi bir hukuk âlimi ve üstelik Osman Gazi'nin hem kayınpederi, hem de hukuk danışmanı olarak kabul etmenin, bugünkü modern tarihçilik metoduyla bağdaşabileceğini pek sanmıyorum. En azından böyle bir sonuca biraz şüpheyle ve ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini düşünüyorum.

Değiniler ve Öneriler

Suraiya Faroqhi

Bu olaylara baktığım zaman 17. veya 18. yüzyıllara yerleşmiş bir kişi olarak bakmaktayım. Söyleyeceklerim sonuç değil, sorulabilecek birtakım sorular, belki çalışma alanı olarak önerebileceğim konulardır. M. Ali Kılıçbay İstanbul ideolojisinden söz etti. Osmanlı bağlamında İstanbul'un çok özel bir yere sahip olduğunu söyledi. Fakat bu tartışmasız olmamıştır. Ve Stefanos Yerasimos'un çok ilginç bir kitabı var. 15. yüzyıl sonlarında ve belki 16. yüzyılın ilk yıllarında, yani II. Beyazıt döneminde kaleme alınmış bazı anonim Tevarih-i Osmanlar var ve orada tam tersine bir şey öneriliyor. İstanbul'a yerleşmek büyük bir hata. Çünkü Kayser-i Rum'ların yerine geçmek istemek bile büyük bir hata. Çünkü İstanbul uğursuz yerdir. Neden uğursuz? Hz. Süleyman dahi, eşlerinin birine kanmış ve İstanbul'da iken putperest olmuştur. Bu uğursuz başlangıçtan sonra bir dizi felaketler olmuş, bunların içinde felaket olmayan, iyiye yorumlanabilen bir tek olay var. O da Ayasofya'nın yapımı. Fakat bu yetmez ve İstanbul uğursuz bir yer ve bu harabe olarak kalmalıdır de-

niliyor ve ayrıca Osmanlı padişahı, Kayser-i Rum ve Müslüman olmayan başka hükümdarların izinden gitmeye hazırlanmıştır. O da iyi bir şey değildir ve tam tersine ideal olarak önerilen iki değişik şey var. Biri Hz. Muhammed ve sahabesi. Yani çok değişik bir devlet modeli, bir de ilk sultanların saflığı ve basitliği ve bunlar çok mütevazı bir devlet yapısı kurmuşlar ve "biz böyle devam etmeliyiz" diyor bu anonim yazarlar. Anonim kalmaları belki tesadüfi değil. Çünkü en nihayet yeni ölmüş olan Mehmet Fatih'e yönelen çok ağır bir eleştiri. Bu eleştiri herhalde Fatih'in sağlığında yazılamazdı veya hiç değilse elden ele dolaştırılamazdı. Ama II. Beyazıt'ın babasıyla çok gergin bir ilişki içinde bulunduğu bilinmektedir. Fatih'in zamanında söylenemeyen bazı şeyler o dönemde söylenebildi. Yani bir yerde, bakmamız gereken bir şey var. Bir yandan bir emperyal ideoloji ortaya çıkabiliyor. Ama bir de çeşitli çevrelerden gelen bir eleştiri de vardır. Yani bu sadece anonim yazarlarda kalmamaktadır.

Ahmet Yaşar Ocak'ın çalışmalarından biliyorsunuz; 16. yüzyılda heteredoks zümreler çok faal oluyorlar ve tabii bunlar Safevilerin tarafını tutuyorlar. Üstelik, Batı Anadolu'dan Teke'den oldukça İran sınırlarından uzak olan yerlerden birtakım konar göçerler kalkarlar, İran'a göç ederler. Çünkü Osmanlı Devleti İstanbul'da kurulmuş büyük gelişkin ve giderek daha gelişen bir bürokrasiye sahiptir ve kökeni olan göçebelikten tamamen kopmuş olan bir devlettir. Oysa Anadolu'da oturan insanların belirli bir yüzdesi konar-göçerdir ve bunlar bu şekilde siyasi iktidardan dışlanmaktan çok hoşlanmıyorlar ve anlaşılan Teke'deki isyan, II. Beyazıt zamanında patlak veren isyan, bundan kaynaklanıyor. İran'a olan göçler, Ahmet Refik zamanında, bu belgeleri yayımlamıştır. Safevi hükümdarını derviş şeyhi olarak kabul eden Anadolu dervişleri var ve bunlar Safevilerin gönderdiği tacı kabul ederler. Halbuki tacı kabul etmek öldürülme rizikosunu kabullenmek demektir. Eğer insanlar bunu yapıyorlarsa o zaman demek ki sadece devlet yapısına karşı değil emperyal ideolojiye karşı da duydukları derin bir hoşnutsuzlukları varmış. Yani yoksa kimse hayatını bu şekilde tehlikeye

atmaz bence.

Fleischer'in Mustafa Âli çalışması var. *Künh'ül-Ahbar*'dan ve başka yerlerden gayet ilginç alıntılar bulmuştur ve Mustafa Âli bu hakim kültürün Anadolu'ya çok yerleşmediğine kanaat getirmiştir. Padişahın görevi sürekli olarak ilmin ve İslam kültürünün Anadolu'da yaygınlaşmasına dikkat etmektir diyor. Çünkü dikkat etmediği takdirde bu hemencecik çöker. Bu çok nazik bir bitki. İran'dan ve Arap ülkelerinden ulema gelmeden önce Anadolu insanı ister müslüman olsun ister gayri müslim olsun yemekle içmekle uyumakla meşguldü. İran'dan ve Arap ülkelerinden İslam kültürü gelmiş padişahların himmetiyle; ama bu öyle yerleşik bir şey değildir. Onun için sürekli olarak özellikle III. Murat'ı suçluyor. Böyle birtakım yalan işlere inanıyor ve esas olarak bakması ilgilenmesi gereken hususlara yeteri kadar ilgilenmiyor, bakmıyor. Malum Mustafa Âli çok idiyosinkratik bir insandır, yani 16. yüzyıl İlber Ortaylı'sıdır. Sürekli olarak insanları fikirleri ile kızdırmıştır ve eminim kızdırmak için gayret de sarfetmiştir zaman zaman. Ama bence Mustafa Âli müthiş zeki ve kültürü çok olan bir insandır ve eğer bu da bu hakim ideolojinin yeri çok sağlam değildir derse bunu hiç değilse hesaba katmamız lazım. Yani aslında benim bir araştırma alanı olarak önereceğim şey, ideolojinin oluşması önemli; ama, bu ideolije yönelen kritik de önemli.

İşte, diyelim, İran geleneğinden gelen ve *Kutadgu-Bilig* vasıtasıyla da Türk dillerine de geçen bir gelenek var: Hükümdara öğütler. Osmanlılar, hükümdara çok sayıda öğüt yazmışlardır, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar. Bunlar da bazen çok standart öğütlerde bulunur, bazen de hiç öyle standart öğütler değildir verilen şeyler. Bence, bu yazıları biz inceliyoruz ama sanki realiteyi birebir yansıtıyormuş gibi yapıyoruz. Türkçesi yeni çıkmış olan Virginia Aksan'ın Ahmet Resmi üzerinde bir güzel kitabı var. Ahmet Resmi de devlet ideolojisini şiddetli bir şekilde sorguluyor. Çünkü, birtakım politik kurallar var diyor. Bunlar her devlet için geçerli. İster müslüman olsun ister gayri müslim olsun hiç fark etmez ve en önemlisi var olan kuvvet ve

imkân ile amaçlar arasında denge sağlanmalıdır. Oysa, Ahmet Resmi bir felaket olan Osmanlı-Rus Savaşı'nı yaşamıştır yaşlılığında; biraz bundan ötürü söylüyor. Ama verdiği örnekler çok daha eskiye dayanıyor. Çünkü, diyor ki, Kanuni'nin Hint Okyanusu'ndaki macerelarına bakınız, orada çok fazla para harcandı, birçok insanın da canı gitti, gemiler battı, insanlar zor kurtuldular. Biliyorsunuz, Seydi Ali Reis'in Macerasını. Çok para harcandığı halde eninde sonunda elde kalan sonuç bir koca hiç. Yani demek ki bir hükümdar önceden hesaplamalıdır, elindeki imkânlar nedir ve bu imkânlar benim hedeflerime uygun mudur? Yani demek ki çok değişik yönlerden gelen, sürekli var olan bir kritik ortamı da mevcuttur. Biz bence bunu çalışma yaparken gözden kaçırmamalıyız.

Aslında iki çalışma stili söz konusudur. Bir tanesi diyelim, siyaset bilimi veya sosyal bilimlerden gelen ve bir çeşit teoriler içinde Osmanlıları yerleştirme gayreti de diyebiliriz. Öte yandan bizim zavallı tarihçilerin yaptığı, basit ampirik araştırma var. Bu ampirik araştırma bazen yeteri kadar vurgulanmamaktadır. Oysa burada da belirtildiği gibi alan çalışmaları, onomastik çalışmalarının, yani Osmanlı arkeolojisinin bu kadar az gelişmiş bir alan olması ve gelişmeye başladıktan sonra Tunus gibi eksantrik bir yerde yurt edinmesi bence yeteri kadar ilginçtir. Üstelik, baktığımız zaman, İstanbul'da Orman Fakültesi'nde iklim tarihi üzerinde çalışan insanlar var. Bu bizim için de çok önemlidir. Erken Osmanlı tarihi için önemlidir ama genellikle biz Osmanlı tarihçisi olarak bu tür şeyleri katmıyoruz. Halbuki, en nihayet Aşıkpaşazadeler, Neşrîler filan kullanıldı ve bir yerde bunun suyu çıkarıldı. Çok değerli araştırmacılarımız var. Birtakım yeni yönler olabilir ama eninde sonunda orada kullanılan bir corpus var. Halbuki biz bu corpus'un sınırlarını bir şekilde aşmalıyız ve bu ancak başka bilimlerden bir şeyler ödünç almakla olabilir. Benim düşündüğüm çevre bilgisi ister dendrokronoloji olsun ister -çünkü evet biz Emin Oktay'a güleriz, her zaman bir şey açıklamak istediği zaman, "kuraklık" der, değil mi? Hepimiz güldük buna. Ama, buna rağmen, kuraklıklar ol-

muştur. Özellikle tarıma ve hayvancılığa dayanan bir toplum için kuraklıkların ne zaman ve nerede ağır olduğu, önemli bir olgudur ve biz bunu öğrenebiliriz, dendrokronoloji çalışmaları buna müsaade ediyor. Oysa biz merak etmeyiz.

Arkeologlar çok enterasan teknikler geliştirmişler. Yeryüzünün diyelim 20 metre veya 50 metre üstünde uçuşan bir ufak uçak veya balondan resim çekilebilir. Bunu mesela Roma arkeoloji için ister İngiltere'de olsun, ister Fransa'da, ister Almanya'da olsun başarıyla kullandılar. Burada da kullanıldı, Kenan Bey Afrodisias'ta ODTÜ'lü arkadaşların da yardımıyla başarı ile kullandı. Burası antik bir alan. Biz bundan erken Osmanlı tarihi için yararlanamaz mıyız? Oktay Özel Bey'in doktora tezi Amasya üzerinde, biraz bu yönde gitmektedir. Benim kanımca 16., 17., 18. yüzyılları ilgilendirir ama Amasya ve Bursa gibi eskiden beri meskün olan ve Osmanlının önemli merkezini oluşturan yerler üzerine böyle çalışmalar yapılırsa o zaman ampirik bazımız daha sağlam olur. Açıkçası biz ampirik temelimizi sağlamlaştırmalıyız. Çünkü bunu yapmadığımız tardirde bir yerde kısırdöngü olarak dönmeye devam edeceğiz. Halbuki bundan sanırım çıkmak istiyoruz.

Sorular, Katkılar, Yorumlar

Suraiya Faroqhi: Osmanlı arkeolojisi gerçekten çok az gelişmiş olan bir bilim dalı. Ama son zamanlarda birtakım filizler vermeye başlamıştır. Tunus'ta iki Osmanlı Arkeolojisi Kongresi yapılmıştır; ikisi de basılmıştır ve bunun çerçevesinde çok ilginç bir şey ortaya çıktı. Yani evet, Anadolu'da bu bildiğimiz saha araştırmaları falan yapılmamıştır. Fakat, Mısır'ın güneyinde, yani Mısır-Sudan sınırında, kurtarma kazıları çerçevesinde bu tür araştırmalar yapılmıştır. Çünkü bunlar eninde sonunda Nil'in suları altında kalacaktır, onun için acil olarak bu çalışmalar yapılmıştır. Malum orası çöl; onun için kâğıtlar kalabiliyor. Çanaklarda, çömleklerde 16. ve 17. yüzyıldan kalma Osmanlı belgeleri dahi bulunmuş ve bunlar yayınlanmış. Açıkçası bu kongre yazılarını okuyuncaya kadar benim de haberim olmadı. Ama böyle çalışmalar var. Demek ki, esas olarak yapmamış olanlar biziz. Yoksa Mısırlılar bu işe çoktandır girişmişler.

Özer Ergenç (Ankara Üniversitesi, DTCF): Böyle bir toplantıda bulunmaktan büyük zevk aldığımı ve konuşmalardan yararlandığımı söyleyerek Ahmet Yaşar Ocak'a küçük bir soru yöneltmek istiyorum. Osmanlı tarihçiliği Türkiye'de ilk dönemde bir-

takım nazariyelere ve birtakım sorulara cevap bulmak için başladığında, konuşmacıların da belirttiği gibi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna ve ilk yıllarına dair haberler ihtiva eden ama o dönemde yazılmayıp, yaklaşık yüz yıl sonra yazılmış birtakım kroniklere baktı. O zamanki tarihçilerin temel endişesi bu eserleri anlamak ve değerlendirmekti. Bunlar, bir yüzyıl sonra nasıl yazıldılar? Kaynakları nelerdir? Birbirleriyle ilişkileri nedir? Bir de kendilerinden sonraki birtakım müelliflere hangi amaçlarla ve hangi boyutlarda kaynaklık yaptılar? Bu sorulara cevap arıyorlardı ve bu sorulara cevap verebilmek için de çok sağlam filolojik, kaligrafik bilgilerle donatılmış uzmanlarla çalışıyorlardı. Bunun sonucunda da birtakım bilgiler elde edildi; ama bu bilgiler acaba tam mıydı? Ahmet'e yöneltmek istediğim soru - kendisi çok değerli bir tarihçi olduğu için o büyük bilgisinin ardından bazı soruları sıraladı ve bunlara hâlâ cevap aradığını söyledi- şimdi bu cevap arayışı, bu mevcut kronikler üzerindeki çalışmaların değerlendirilmesinin bittiği bir noktada mı devam ediyor, yoksa bu kronikler üzerindeki çalışmalar daha sürmeli mi? Sorum bu. Teşekkür ederim.

Ahmet Yaşar Ocak: Ben de teşekkür ediyorum. Kanaatinize katılıyorum. Aslında sorduğunuz sorunun içerisinde cevap da vardı. Benim kanaatime göre, bu kroniklere dayalı analitik çalışmalar devam etmelidir; bu bir. İkincisi, yeni birtakım şeyler çıkıyor dediğim gibi, mesela Anadolu'daki bazı bölgelerde işte bu Vefaiye ile ilgili birtakım şeyler çıkıyor veya hiç beklemediğiniz, mesela bir *Menakıb-ül Kudsiyye* gibi veya daha başka birtakım şeyler gibi yeni kaynaklar çıkıyor. Onları Osmanlı klasik kronikleriyle karşılaştırdığınız zaman, aslında orada da satır aralarında mevcut ama o anda okurken aklınıza gelmeyen birtakım soruları cevaplandırma imkanını bulabiliyorsunuz. Dolayısıyla, benim kanaatime göre, hem bu mevcut kaynaklar üzerindeki çalışmalar devam ettirilmeli, hem de diğer istikametteki çalışmalar devam ettirilmeli diye düşünüyorum. Bunlar birbirini tamamlayacaktır.

Özer Ergenç: Sabahın erken saatlerinden bu ana kadar bu zevkli toplantıyı izledim. Yararlandığım belirteyim. Fakat en fazla yararlandığım nokta Sayın Mehmet Ali Kılıçbay'ın tarihçileri tasnif etmesidir. Konuşması arasında geleneksel tarihçi, klasik tarihçi tanımları yaptı. Sayın Suraiya Faroqhi de zarif bir eklemeyle biz zavallı tarihçiler tanımını getirdi. Şimdi ben bu meseleyi çok önemsiyorum. Önce Sayın Kılıçbay'a soruyorum: Bu iki tasnifin dışında bir başka tarihçi türü hangisi? Bu sorunun arkasından da Osmanlı tarihçiliği konusunda kısa bir düşüncemi açıklamak istiyorum. Aslında söyleyeceklerime başlangıç olarak Sayın Suraiya Faroqhi'nin son cümlesini almak istiyorum. Bizde genellikle önemsenmeyen ve zaman zaman da küçümsenen bu ampirik çalışma meselesi. Şimdi bu ampirik çalışma meselesini biz mutlaka çözümlemek zorundayız. Bu toplantıyı izleyenler göreceklerdir ki burada söylenenleri eğer iyice değerlendirirsek, mevcut bilgilerimize katkı niteliği taşıyabilecek yeni bir bilgi yoktur. Bu son zamanlarda bu tür toplantıların ortak özelliğidir. Eğer biz ampirik bilgi edinimimizi test edecek olursak, görürüz ki ciddi olarak ampirik bilgilerimiz, Cumhuriyetin ilk kuşağı araştırıcılarının bize armağanıdır. 60'lı yılları burada oturan öğrencilerimizin büyük bir kısmı bilmez. 60'lı yıllarda da biz büyük teori tartışmaları yaptık. Ama o teori tartışmalarını yapanların büyük bir bölümü bugün, o gün söylediklerini duymak istemiyorlar ve o söylediklerine bugün sahip çıkmıyorlar. Ama o ampirik çalışma yapanlar, birtakım eserlerini ilk yaptıkları andan itibaren sıralıyorlar. Şimdi bizim bu kadar büyük ilgili bir topluluğun huzurunda yapmamız gereken bir şey var. Biz bu gençlere tarihin ne olduğunu tam anlatmak zorundayız. Bu Cumhuriyetin ilk kuşağının bilgi birikimini edinenlerin karşısında bu kadar meraklı bir kitle yoktu. Ama bu kadar meraklı kitleye rağmen, daha sonraki aşamalarda biz -Sayın Suraiya Faroqhi'ye candan katılıyorum- büyük bir kısırlığın içine girdik. Bu konuda ben düşüncelerimi vurgulayarak belirtmek istedim. Teşekkür ederim.

Mehmet Ali Kılıçbay: Sayın Özer Ergenç'le biz bu tartışmayı ilk defa yapmıyoruz ama demek kamuoyu önüne taşımak istedi tartışmayı. Pekala, kamunun önünde tartışalım. Zaten birkaç defa kamunun önünde tartıştık. Eğer Fransızca konuşuyor olsaydım, *événementiel* tarihçiler derdim; 'olay anlatıcı' tarihçiler derdim. Yani klasik ve geleneksel tarihçiler yerine, olay anlatıcı... Veya şöyle derdim: Yegâneyi araştıran tarihçiler; tekrarlanmayanı tarih olarak kabul eden tarihçiler derdim. Bunun karşısında da, tekrarlananın da, fersudenin, aşağılığın, ufağın, küçüğün de tarih olduğunu sayanları, kabul edenleri koyardım. Mesela kimleri koyardım: Braudel'i, Bloch'u koyardım. Ama *événementiel* tarihe kimleri koyardım, Foustel de Coulanges'ı koyardım, Charles Seignobos'yu koyardım. Bunu öyle sanıyorum ki Özer Ergenç bir alınma vesilesi haline getiriyor, halbuki benim kendisine takdir duygularım sınırsızdır. Öyle birşey değil; yani ben Özer Ergenç'i *événementiel* tarihçi olarak görmüyorum; ama Türkiye'de bir *événementiel*, olay anlatıcı tarih geleneğinin de olduğunu ve bunun tarih bölümlerinin çoğuna egemen olduğunu da kimse inkâr edemez; ve bu kastediliyor. Yani, geleneksel klasik tarihçiler denildiği zaman, ben bunu söylediğim zaman bunu kastediyorum. Yegânenin tarihini yapmaya, tekrarlanmayanın tarihini yapmaya, yani savaşların tarihini, bir Sırp Sındığı'nı, bir Kosova'yı yapıp da, bilmem kıtlıkların veya Osmanlı'nın mutfağının nasıl olduğunun tarihini yapmaya yanaşmayanları kastediyorum. Tekrarlananı, tarihin o ulu kapısından sokmaya razı olmayanları kastediyorum. Anlaştık herhalde.

İzleyici: Efendim, Osmanlı tarihinin başlangıcında, acaba, Asya'dan bahsederken oradaki Orhun Abideleri, Hunlar'daki yazıtlar, Çin Seddi'nden bahsettik; Orhun Abideleri'nin bulunduğu yerin körleştiğinden hepimizin haberi var. Oradan Türkler' in akın ettiğinden haberimiz var, bu taraflara. Bu arada da, Osmanlı İmparatorluğu ile, Yıldırım Bayezid'le Timur'un Anadolu'da buluşması... bunlardan hiç bahsedilmedi. Acaba bizim tarihçilerimiz Osmanlılar'ın aydınlatılması bakımından, bu impa-

ratorluğun kuruluşuna zemin olması bakımından Orhun Abideleri'ni bize hiç anlatamazlar mı? Teşekkür ederim.

Sencer Divitçioğlu: Yani şöyle birşey anlatmamızı herhalde istiyorsunuz sanıyorum -ki ben de çok da karşı değilim böyle bir şeye-, yani bu, Göktürk Devleti, toplumu-devleti, nasıl oldu da tarih boyunca taşındı. Buradan aşağı indi, Karluklar vasıtasıyla, Çiğiller vasıtasıyla, Karahanlılar'ı kurdu. Oradan kuzeye gitti, Oğuzlar vasıtasıyla, İran Selçukluları'nı kurdu, falan filan; buydu zannederim. Ama konumuz bu değildi, bunu da anlatalım insanlara birgün birlikte, toplantı olursa, seve seve gelir, bildiklerimizi anlatırız, tabii. Ama konu bu değildi; konu hemen ardışık iki toplumun, yani Selçuklular'dan gelen efsanevi tarafın Osmanlılar'da nasıl yansıdığını göstermekti, benim bakımımdan. Ama dikkat etmişsinizdir; orada, Göktürkler'e de temas ettim. Yani kağanın kaldırılması, ata bindirilmesi, boğazının sıkılması, kağanın kutu nasıl üstlendiğini; yani kut dediğiniz vakit yağız yirle, Kök Tengri arasında durduğunu aşağı yukarı anlatmaya çalıştım. Bu gittikçe, Selçuklu'ya indiği vakit bu sorun ortadan kalkmıyor, kutsallık ortadan kalkıyor ama egemenlik geliyor işin içine. Dumezil'e göre egemenlikle, kutsallık aynı şeydir. Bu birinci fonksiyondur. Egemenlik aynı şekilde Osmanlı'ya geçiyor. Osman Bey'in küterilmesi, köterilmesi olayından dolayı. Yani daha fazla şey anlatamazdık burada. Ne hanımefendi [İsenbike Togan], ne ben Göktürkler'i anlatabilirdik; çünkü yeri yoktu; ne Bilge Kağan ne de Kültekin Abideleri'nin ne de Yenisey yazıtlarının.

İzleyici: ... Devlet kurma geleneğini en güzel ifade eden yazıtlardır. Bundan bahsedilmemesine üzüldüm ben.

Sencer Divitçioğlu: Devlet kurma... yapı?.. Bunun ne demek olduğunu anlamadığımı söyleyeyim efendim.

İzleyici: Orhun Abideleri neyi anlatıyor bize; bunu lütfen anla-

tın bize.

Sencer Divitçioğlu: Yani, şimdi bunları burada anlatmaya... bilmiyorum, vaktini almayalım insanların, ama... Yani Göktürkler'in devlet kurma kabiliyetinin, Franklar'ın devlet kurma kabiliyetinden ne farkı var allahını seversen? Ne farkı var? Ha Göktürkler kurmuş, ha Franklar kurmuş devlet. Farkı yok ki bunun. Devlet kurmuşlar sadece, o kadar. Özel bir şey değil yani bu.

Mahmut Mutman (Bilkent Üniversitesi): Benim sorum Suraiya Faroqhi'ye ama bu soruyu sorduğum için önce İlber Ortaylı'dan özür dilemem gerekiyor gibi bir his var içimde. Siz ikiye ayırdınız Osmanlı tarihçiliğini, bu ayırıma katılıyorum; böyle birşey hakikaten Osmanlı tarih yazımına ve Osmanlı üzerine çalışmalara baktığımız zaman var: Bir yanda belli bir modele oturtma kaygısı, öbür yanda daha ampirik tarihçilik. En sonunda da "ampirik bazımızı güçlendirelim" dediniz; buna da çok katılıyorum. Fakat bu beni hemen konuşmanın başına döndürdü. Sencer Divitçioğlu konuşmasının başında, Selçuklular'dan Osmanlılar'dan söz ederken, dedi ki işte iki yüz atlı, sonra dokuz yüz atlı, dört yüz çadır, savaşçı, Mehmet Ali Kılıçbay da savaşçı dedi, Osmanlılar'ın ve Selçuklular'ın arasında hiç kadın yok gibi duruyor, ampirik olarak.

Suraiya Faroqhi: Bu doğru değil artık. Eğer ilgilenirseniz ben size bir bibliyografya fakslarım. 17. yüzyıldan itibaren kadınlar üzerinde yapılmış bayağı külliyatlı çalışmalar var. Size memnuniyetle bibliyografyasını yollarım.

Mahmut Mutman: Hayır ben buradan söz ediyorum. Ben çok memnun olurum tabii ondan da, buradan söz ediyorum. Aynı zamanda şundan da çok şikayet ediyor Osmanlı tarihçiliğinde, ben Osmanlı tarihçisi değilim ama bildiğim kadarıyla Osmanlı'nın bir sosyal tarihinin yazılamadığından çok şikayet ediliyor.

Özellikle köylülerin yaşamına ilişkin olarak. Yani bu ampirik bazımızı güçlendirme açısından kadınları ve köylüleri ampirik olarak nasıl görebiliriz Osmanlı tarihinde, acaba Osmanlı tarihi nasıl gerçek bir çeşitlilik kazanabilir bu konuda herhangi bir tavsiyeniz ya da öneriniz var mı?

Suraiya Faroqhi: Bence en önemli kaynaklardan biri, kadı sicilleridir. Çünkü eğer şans gülerse o zaman orada kadınların adları ve faaliyetleri geçmektedir. Bunun yanı sıra 18. yüzyıl ortalarında bu ahkam defterleri meydana çıktı biliyorsunuz; İstanbul Belediyesi şimdi İstanbul ahkam defterlerinden oldukça külliyetli seçmeler bastırmıştır; şimdiye kadar galiba dokuz cilt çıktı. Ben İstanbul sicilleriyle az çalıştım ve İstanbul ahkam defterleri üzerinde hiç çalışmadım ama bunları Karaman yani Konya-Kayseri bölgesi için taradım. Orada gerçekten özellikle mirastan payını alamamış olan kadınların şikayetleri yoğundur. Hatta bazen ne gibi manipulasyonlarla mirastan mahrum bırakıldıklarını anlatırlar. Yani bu kadın ve miras konusu, bayağı işlenebilir bir konudur. 17. yüzyıldan itibaren mümkündür, yeteri kadar veri olabilir. 18. yüzyılda bu iş daha da yoğun olur. İkincisi, yine kadı sicillerinde bulunur genellikle, tereke listeleri. Orada yine mal-mülk ilişkisi ağırlıklı. Çünkü özellikle böyle Bursa gibi ticaretin ve sanayinin yoğun olduğu yerlerde adamakıllı zengin kadınlar önümüze çıkmaktadır. Veya ben bir kere denedim, 15. yüzyıl sonlarında serbest bırakılmış yani azad edilmiş cariyeler var. Bu cariyeler özgürlük hayatlarına nasıl başlarlar? Ne gibi mallarla, ne gibi mülklerle donatılırlar? Böyle bir durumda şanslı olmak ne demektir; böyle bir durumda şanssız olmak ve fakir düşmek ne demektir, bunu bir kere çıkarmaya çalıştım. Yani, tereke listeleri kadınlar tarihi için son derece zengin ve ilginç bir kaynaktır. Tabii bulunduğu yerlerde; İstanbul, Edirne, Bursa gibi merkezlerde bu ağırlıklı, Ankara'da maalesef sayısı çok değildir. Var, ama sayısı çok değildir.

Köylülere gelince, yine bu ahkam defterleri, şaka maka, az iş değildir. Yani taranması uzun sürer. Çünkü özellikle eğer o

bölge büyük bir bölgeyse, mesela bütün Anadolu, Anadolu eyaleti, yani Bursa'dan Antalya'ya kadar, Ankara'yı da dahil ederler... o zaman yani köylülerle ilgili olan davalar bulunçaya kadar çok ararsınız. Ama mesela Karaman gibi, nisbeten küçük -ben zaten Karaman'ı ondan seçtim, küçük bir eyalet ve üstelik belgelerin çok büyük bir kısmı Kayseri civarından gelmektedir her nedense- ve orada mesela mahalli ticaret ortaya çıkar. İşte iki köy arasında ticaret yaparken eşkıya tarafından soyulan ve öldürülen adamlar var. Ondan sonra o işten çıkan bir dizi dava... ve tamam ama ben o bölgede mesela böyle çerçihal olarak dolaşan insanların varlığını tahmin ettim ama daha önce bilmiyordum. Nasıl ticaret yaptıkları da ancak bu tür belgelerden anlaşılır. Bu, dediğim gibi, biraz sabır ister. Çünkü bin belge okuyacaksınız; işinize yarayan belki elli belge çıkar; çünkü bir kısmı çok sıkıcı. Vakıflar arasında, ya da tımarlar arasında sınır anlaşmazlıklarıdır. Fakat onlar bile, belki yani insanlar grup halinde çalışmayı başarabilirlerse, ilginç olabilir. Çünkü, ayrıntılı haritalara icabında bu sınırları dökmek, hiç değilse kısmen mümkün olabilir. İnsanlar arazilerini nasıl bölmüşler, bu son derecede önemli bir konudur. Mesela ben, Bursa için ilginç bir sicil buldum. Bu sadece vakıflarla ilgilidir. Yani vakıf arazilerinde oturan ve sultan vakıfları arazilerinde oturan insanlarla ilgilidir ve onların arasında tabii köylü çok olmaktadır. Bir kadının diyelim ırzına geçilmiş. Peki nerede? Belirli iki köy arasında bağlar varmış, orası böyle sahipsiz bir arazi, anlaşılan orada tek başına çalışmak tehlikeli olabilir. Yani bu tür işte arazi bölmeleri, yolların niteliği, bu tür konular bu malzemeye dayanarak işlenebilir. Yani 18. yüzyıl o açıdan çok daha zengin. Çünkü daha önceki dönemler için ahkam defterleri yoktur. Bir de 18. yüzyılda Osmanlılar'da bir çeşit bürokratik patlama olur ve fazla olan kalem efendileri maliye kalemlerinde özellikle ne yapmışlar, daha fazla kağıt karalamışlar. Bu kâğıtların büyük bir kısmı elimizdedir. Onun için bana kalırsa belirli bölgelerin 18. yüzyıldaki kırsal tarihini yazmak mümkün olabilir.

Oktay Özel: Mahmut Bey'in sorusu için belki bir ekleme yapmak mümkün olabilir. Hocamın söyledikleri, tabii 16. yüzyıl ve sonrası için söz konusu. Peki bu kuruluş döneminde kadının yerine, rolüne dair Aşıkpaşazade'de ve diğer kaynaklarda geçen "Bacıyan-ı Rum da vardı" türünde bir iki kelimenin ötesinde bir şey biliyor muyuz veya bilmemiz mümkün mü? Belki bunun da cevabı yine menakıbnameler olabilir diyorum ben. Bunun güzel bir örneğini zannederim Speros Vryonis *Osmanlı Beyliği* adıyla Türkçeye de çevrilen kitapta Tarih Vakfı'nca yayımlanan kitapta yazdığı bir makalede gösterdi. Mevlana Celaleddin Rumi ve çevresindekilerin kadınlarla olan ilişkisi, daha doğrusu kendi kadınına yaklaşım tarzıyla ilgili ilginç, anekdotal bilgiler sundu. Buradan hareketle söylüyorum, belki menakıbnameler biraz daha o gözle okunursa bir şeyler verebilir.

Suraiya Faroqhi: *Menakıb-ül Arifin* o konuda son derecede zengin. Hatta Şems-i Tebrizi'nin ilginç bir hikâyesi anlatılıyor. Şems-i Tebrizi, Mevlana soyundan gelen bir bayanla evlenmiştir. Ondan sonra bu bayan kendisinden izinsiz Mevlana ailesinden olan başka kadınlarla birlikte bağa çıkmış. Şems-i Tebrizi buna çok kızmış ve *Menakıb-ül Arifin*'de deniyor, bu adam buna çok kötü bakmış, kadın da efendim, işte ölmüş. Ama ailesi bunu kabul etmemiştir. Ailesi yani bunun gazabından öldü demiyor; basbayağı bunu kocası öldürmüştür diye şikayette bulunmuştur. *Menakıb-ül Arifin*'de işte Şems'in apar topar Konya'dan ayrılması biraz bu olaya bağlanmaktadır. Yani bana sorarsanız, o gizli kapalı bir şey değil. *Menakıb-ül Arifin* biliyorsunuz, Türkçeye çoktan kazandırılmıştır ve isteyen okur; içinde çok malzeme var.

Ahmet Yaşar Ocak: Ben önce sayın Mehmet Ali Kılıçbay'ın söylediklerinde üç nokta üzerinde kısaca durmak istiyordum. Fakat siz bir soru tevcih ettiniz. Şimdi Bacıyan-ı Rum kelimesinin içini doldurabilecek malzeme bulabileceğimizi sanmıyorum ama 'kadın'ın durumu hakkında o devirlerdeki değişik statüler-

de, değişik toplumsal kesimlerdeki kadın hakkında bu kaynaklarda malzeme bulabiliriz; ama bu ikisi farklı şey. Bacıyan-ı Rum örgütlü bir teşkilat olarak düşünülüyor. Menakıbnamelerdeki hanımların böyle bir teşkilatın üyesi olduğunu söyleyemeyiz.

Sayın Kılıçbay'ın sözlerindeki üç nokta demiştim. Birincisine katıldığımı, ikisine de katılmadığımı ifade etmek istiyorum. Birincisi, Osman Gazi'nin bir devlet kurmayı düşünmediği; doğrudur; hakikaten öyle. Ama 16. yüzyıldan baktığınızda öyle düşündürtülüyor fakat reel olaylara baktığımız zaman Osman Gazi'nin böyle bir devlet kurma niyetinde olmadığını çok rahat anlayabiliriz.

İstanbul İmparatorluğu meselesine gelince, siz Batı'dan bakıyorsunuz, yani Batı'daki devletlerin teşekkül süreçlerine göre söylüyorsunuz ama Doğu'daki müslüman devletlerin isimlendirilmelerinin de başka bir geleneği var. Onlar da genellikle bildiğiniz gibi işte Sasanîler, Tahiriler, Tulunoğulları vs. gibi hep kurucularının isimlerine göre adlandırılır. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu, her ne kadar Sayın Ortaylı'nın dediği gibi belli ölçüde üçüncü Roma dedirtebilecek özellikleri varsa da veya Bizans'ın birtakım gerek bürokratik gerekse bazı konulardaki geleneklerine varis olmuşsa da eninde sonunda bir Müslüman imparatorluğudur ve büyük ölçüde Doğu geleneklerinin hakim olduğu bir imparatorluktur. O bakımdan Osmanlı İmparatorluğu veya Osmanlı Devleti deyimi bence doğrudur çünkü devletin kendisi de bildiğiniz gibi Devlet-i Aliye-i Osmaniye diye adlandırıyor kendini.

Üçüncü bir nokta, Nizam-ı Alem meselesi bence biraz yanlış anlaşılıyor, bunu rahmetli Osman Turan da bilerek 1970'li yıllarda böyle genel bir dünya nizamı şeklinde yorumlamıştı işte *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi* isimli kitabında; fakat aslında bu terimin geçtiği değişik kontekstlerle bakacak olursanız, bunun genel dünya nizamıyla bir alakası yok. Osmanlı Devleti'nin hakimiyet sahası içerisindeki genel düzeni kasteder Nizam-ı Alem. Yani imparatorluk sahasının dışında kalan diğer

bölgelerle, dünyanın diğer bölgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nun Nizam-ı Alem terimiyle alakalı bir davası, iddiası yoktur. Fetihler ayrı bir olay. Teşekkür ederim.

Suraiya Faroqhi: Bir de çok kısa bir bilgi vermek istiyorum. Bizans imparatorları hiçbir zaman kendilerine Bizans İmparatorluğu dememişlerdir.

Mehmet Ali Kılıçbay: Neyse, Doğu Roma veyahut da yani bir şehre göre ifade edilmesi.

İlber Ortaylı: Hayır, Yeni Roma.

Mehmet Ali Kılıçbay: Yeni Roma, Neo-Roma. Evet, şimdi Sayın Ahmet Yaşar Ocak'ın müdahaleleri gayet yerinde tabii ama birtakım şeyleri paralel kılmak gerekiyor. Ben Osmanlı Devleti'nin adı yanlış demedim, keşke İsanbul İmparatorluğu deseydik, niye Osmanlı İmparatorluğu diyoruz, yani orada bir niyet belirtildi. Ama Nizam-ı Alem konusunda galiba ihtilafımız devam edecek. Çünkü Osmanlı kendini bir globalite olarak ifade eden bir mikrokozmos'tur aslında. Yani Nizam-ı Alem, Osmanlı topraklarının düzeni olduğu zaman, bu aynı zamanda dünyanın da düzenidir. Çünkü, Osmanlı kendi dışındaki dünyayı bir ekstra-muros, bir barbar alemi olarak görmektedir ki bu da antik gelenek içindedir. Yani bunu barbar terimleriyle ifade etmiyor, Osmanlı'nın Batı'ya hayranlık duyması, ben öyle tahmin ediyorum ki belki Tanzimat'tan itibarendir. Ondan önce her zaman küçümsemiştir. Küçümsediği bir dünyayı da nizamın içine katması mümkün değildir. Bu nedenle nizam denildiği zaman, nizam-ı alem denildiği zaman, bu elbette ve evleviyetle Osmanlı düzenidir. Ben o nedenle, ihtilafımızı devam ettirmekten üzüntü duymakla beraber ısrar ediyorum ki, bu aslında platonik bir model içinde kurgulanan bir dünya nizamıdır; kozmik bir şeydir bu. Yani Osmanlı'nın kendisini kozmos olarak algılaması bağlamında.

Taner Zabcy: Ben şunu sormak istiyorum; Osmanlı'nın kuruluşunu ne zaman olarak alırsanız alın, hep merkezi otoriye karşı bir isyan var. Bu kimi zaman Osmanlı'nın merkezde beyine karşı olmuştur, kimi zaman İslami kimliğine olmuştur, kimi zaman Türk kimliğine... Ben tabii burada hocalarımızın hepsi bir şeyler söyleyebileceklerdir ama Süraiya Hocamız herhalde bu konuda muhatap olacaktır.

Mehmet Ali Kılıçbay: Ahmet Yaşar Ocak aslında bu sorunun muhatabı.

Taner Zabcy: Hayır... hayır, şöyle ki: Osmanlı'yı bir Sovyet, bir Amerikan belki İlber Hocamızın açıkladığı gibi bir Roma üstkimliğiyle mi düşünebilirsiniz, yoksa bir Türk-İslam toplumu mu? Çünkü ben İslam...

İlber Ortaylı: Bir dakika, o soruyu ben açıklamadım. Çünkü bugün kullanmadığım...

Mehmet Ali Kılıçbay: Bugün kullandığın şeyleri mi söyleyecek insanlar, başka şeyleri söyleyemez mi yani?

Taner Zabcy: Peki, onu geri alıyorum. Amerikan veya Rus kimliği gibi bir üst kimlik mi, yoksa bir Türk İslam imparatorluğu mu? Çünkü, örneğin Osmanlı'nın en çok isyan gören toprakları Doğu Anadolu'daki toprakları. Mesela, orada da bir Sünni İslam'a, her ne kadar hocalarımız... heterodoksi deseler de, Sünni İslam'a karşı bir Şii, İran'dan desteklenen Şii İslam... siz ne diyorsunuz hocam bu konuda? Sağolun.

Suraiya Faroqhi: Yani bana sorarsanız bunlar iki ayrı düzey ve birbirine çok karışmayan düzeyler. Bir yanda işte dünya çapında imparatorluk olarak gördüğümüz bir imparatorluklar dizisi söz konusu. Çin İmparatorluğu herhalde bunlardan en uzun ömürlü olandır. Yani Roma İmparatorluğu'ndan ve bir süre

imparatorluktan söz edebiliriz ve Osmanlı İmparatorluğu bu kategorinin içinde yer almaktadır. O zaman eğer bizim yaklaşımımız şöyle ise, biz burada bütün dünya imparatorluklarını analiz ederiz veya iki imparatorluk arasındaki ilişkilere bakmak istiyoruz, mesela şu anda İsenbike Hanım'ın yaptığı gibi, bu bence analiz için geçerli bir yöntemdir. Bu olabilir. Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu'nun bazını Türkler'in oluşturduğu şüphesizdir. İdeolojisinin de İslam'dan kaynaklandığı şüphesizdir. Bu durumda olan tek imparatorluk gene de değildir. Zira yani İslam ideolojisi üzerinde kurulmuş olan daha bir sürü başka imparatorluklar var. Bana sorarsanız siz bu bağlam içinde de Osmanlı İmparatorluğu'nu analiz edebilirsiniz. Ancak bir de daha başka şeyler söz konusu. Mesela şu anda bence yeterince vurgulanmadı; diyelim Cengiziye geleneği. Hani belki hatırlıyorsunuz, İbn-i Battuta, Orhan Gazi'yi ziyaret etmiş, çok şaşmış. Orhan Gazi o sırada yokmuş, bunun yerine işte hanımlarından biri misafir ağırlamış. İbn-i Battuta bunu çok garip bulduğu için kaydetmiş. Bu olay tamam diyelim bu 14. yüzyılın başında; ama 15. yüzyılın başında Timur, bir İspanyol elçisi Timur'un yanına gider ve orada Timur'un hanımları şölenlere katılıyorlarmış; hatta yabancı misafire içki ikram eden başhatun oluyormuş, kendisi de alıyormuş; ondan sonra büyük bir şeref olarak elçiye de sunuyormuş. Bunlar tabii çoktandır Müslüman; yani Timurlular. Oysa bu Moğollar'dan gelen bir gelenektir ve çok uzun bir süre boyunca devam etmiştir. Timuri geleneği işte Osmanlı sanatında da çok önemli bir olgudur. Ben şu anda şenlikler üzerinde çalışıyorum. Çadırdan kent oluşturma olayı; bunu Timuriler çok yapmışlar. Osmanlılar da çok yapıyorlar. Yani sonuç olarak Osmanlılar'ı birçok bağlamda görmek mümkün ve bağlamı siz kendiniz tarif edersiniz. Dünyanın bütün büyük imparatorlukları olsun diyebilirsiniz, Müslüman imparatorlukları olsun diyebilirsiniz, bir şekilde Moğol geleneğinden payını almış olan imparatorluklar diyebilirsiniz ve hepsinde Osmanlı İmparatorluğu yerini alıyor ve önemli olan sizin ne analiz ettiğinizi belirtmeniz. Ondan sonra serbestsiniz.

İlber Ortaylı: Şimdi, bu Roma lafını ben burada etmedim, fakat eksik olmasın Mehmet Ali Bey arkadaşımız yaptı, tabii buna da itirazım yok doğrusu. Şimdi bazı şeyleri bilmemiz lazım. Geçen haftalarda İlahiyat Fakültesi'nde böyle bir konferans verdim ve konferanstan sonra öğrencilerden beklenmeyecek bir, bana kalırsa, anlayışsızlığı hocalardan biri gösterdi. Geldi yanıma, "yahu hoca, niye şuna Roma diyorsun" falan gibi pazarlığa girişti, üstelik de felsefe okutuyormuş adamcağız. Gerekçesi de Roma lafından çok rahatsız oluyor; işte Hıristiyan bir şehir, batıda falan. Yani eski Roma ne, bildiğinden emin değilim, imtihana girse çakar. Sonunda da "Roma orada, burası burada" falan gibi böyle bir güzel gerekçe gösterdi. Şimdi bir kere zamanları ve mekânları aşmaya alışın; öğrencilere söyleyeceğim şey buranın ve dünya tarihini de iyi öğrenmeye gayret edin. Maalesef bizim tarih bölümünün de galiba o tarafı zayıf, yani bütün tarih bölümleri gibi. Ben burada (ODTÜ) birkaç sene de ders verdiğim için, Roma İmparatorluğu dediğimiz zaman da yalnız tabii Roma'nın da bu şekilde öğretilmesi çok doğru değil. Müesseselere alışmanız lazım. Aslında bizde bu tarih eğitiminin de liseden sonra verilmesi sakat bir şey oluyor. İyi hukukçu nosyonu falan gerekiyor; Batı'da onu bir şekilde tamamlıyorlar, bizde hiç olmuyor. Müesseselere bakarak analizini yaparsınız; yani belirli ünvanlar nasıl taşınmış, belirli semboller nasıl taşınmış... Bunun dışında yani Romalılığın sizin Müslümanlığınıza dokunan bir tarafı olmaması gerekir. Bunlar çok açıktır, bunun birincisi pagandır; ikincisi Hıristiyandır, üçüncüsü de Müslüman Roma'dır. Bu, bu kadar açık bir şeydir. Yani Romalı olunca illa gayri müslim, Müslüman olunca da illa tu kaka Roma falan gerekmiyor; böyle bir zihniyet olmasın. Bir kere ondan bir kurtulsun herkes; çok sakat görüşler bunlar.

Tabii, bir başka sorun daha, maalesef Osmanlı İmparorluğu dışında hiçbir şeyin çok iyi bilinmemesi. Türklüğe ve İslamlığa bir şekilde yakın diye de Cengiz İmparatorluğu faslının çok fazla monte edilebileceğine, Akdeniz imparatorluklarından biri olan Osmanlı'ya, hiç aklım ve ruhum yatmadı uzun bir süre.

Halen de yatmış değil. Bunu incelemek başka bir şey ve incelenmesi gerekiyor. Sinolojisiyle bilmem neyle falan bakmak gerekiyor. Fakat Akdeniz imparatorlukları faslını ve müesseselerini çok fazla Asya'ya bağlamak bana sakat geliyor. Bunun çok grotesk örnekleri vardır; mesela bir imtiyazat maddesini açtığınız zaman, *İslam Ansiklopedisi*'nde, doğrudan doğruya İslam *aman* müessesesi, ahit müessesesi falan diye başlar anlatmaya. Fakat o arada müslümanın aklına gelmiyor ki, bu sistem, yani bu yabancıyı içeri sokma faslı Bizans'la İtalyanlar arasında çok daha evvelden işliyor ve biz orada o imtiyazı, konsesyonu verirken aynı müesseseyi bir şekilde takip etmişiz; bunun başka yolu yoktur çünkü. İnsanlar bu denizin etrafında böyle yaşarlar, böyle ticaret yaparlar ve bunun yolu değişmez. Değiştirirsen aç kalırsın. Buna bakış yok mesela. Müslüman denen tip Müslüman Osmanlı'ya bu iyi geliyor, eski klasik İslam töresi güzel, mantıki görünüyor. Pekiyi ama, aynı şey Selçuklu devrinde Bizans devrinde devam etmiş İtalyanlar'la, ona niye bakmıyorsunuz? Bunun gibi olaylar var; onun için üzerinde çok durmanız gerekiyor. Durmanız gerekiyor ve düşünmeniz de gerekiyor ki Müslümanlar da bir yerde herkes kadar akıllı insanlar, burada mevcut müesseleri kavrayıp, gereğini anlayıp onu bir şekilde doktrine etmek ve mevcut yapılara uydurmanın formülünü aramakta gecikmezler. On sene içinde Arabistan'ın içinden ta Fırat Havzası'na, Nil Havzası'na yayılan bir imparatorluk, oralardaki uygarlıkları, arazi işleme biçimlerini falan, vakıf benzeri şeyleri bir şekilde kavrayıp hukuki mantıkla uydurmak zorundadır kendini ve uydurmuş da; yapmış bunu. Bunun yolları var; böyle bakmak gerekiyor. Onun için, böyle bir şey söylediğimiz zaman "efendim bu işte Romalı mı Müslüman mı?"... ne alakası var, yani Romalı dediğim zaman Romalı Perihan'dan bahsetmiyorum; bu bir imparatorluk, müesseseleri var bunun ve pekala bunun içine Müslüman olarak girersiniz. Yani el hamd-ü lillah Müslümanız, ama devlet idaresi çok mukayeseli bir teklikle anlaşılır.